Yeni Ümit

FİYATI: 5.00 YTL

Dinî İlimler ve Kültür Dergisi YIL: 21 SAYI: 83 OCAK - ŞUBAT - MART 2009
www.yeniumit.com.tr
106702 - 2009/1

Küçük Şeylerle Büyük İşler!..

Bir sürü gözü dönmüş, yürüdüler Sevr'e dek,
Bir vahşetle ki, öfkeleri mağmalara denk;
Bilemezdi cahiller kader ne gösterecek,
Korumuştu O'nu bir güvercin, bir örümcek…

YENİ ÜMİT

Ocak / Şubat / Mart - 2009 / 83

Yüksek bir mefkûre uğrunda göç eden her fert, hayatının her lâhzasında, göçe sebep teşkil eden yüksek gayenin baskısını vicdanında hissedecek ve hayatını bu yüksek duyguya göre düzenleme mecburiyetini duyacaktır. Ayrıca çocukluk ve gençlik dönemleriyle alâkalı horlayıcı nazarlardan kurtulması, rahat ve endişesiz hareket etmesi de ancak bu mukaddes göçle tahakkuk edebilecektir.

Göç, yaratıldığı günden bu yana hiç durmak bilmeyen insanoğlu için umumî mânâda; insanlar arasında seçkinlerden seçkin aydınlık ordusu kudsîler için de hususî mânâda ve aynı zamanda medeniyet tarihini de yakından alâkadar eden önemli bir mefhumdur.

Evet, bir tarafta anne karnından çocukluğa, çocukluktan delikanlılık ve olgunluğa, derken yaşlılık ve ölüme uğrayarak upuzun bir sefere çıkmış gariplerden garip insan fertleri; diğer yanda, elindeki meşaleyle çağlara ışık saçan, çeşitli devirlere mührünü basan; açtığı nurlu yolda arkasına düşenleri hep medeniyetin şahikalarında dolaştıran; sinesinde tutuşturduğu kıvılcımlarla kendine gönül verenlerin ruhlarını aydınlatıp onları iman ve ümit kuşağında ölümsüzlüğe hazırlayan; aydınlık düşünceleriyle, kara deliklerin çehrelerinde Cennet'lere ait ışık ve renk cümbüşü çıkararak karanlıkların ve karamsarlığın hükmettiği aynı noktalarda ümit meşcerelikleri meydana getiren yüce rehber ve yüksek kametler, hep birer yolcudurlar ve bütün bir hayat boyu göç edip dururlar; inançları, düşünceleri, dâvâları uğrunda bitip tükenme bilmeyen bir göç...

Bir hakikatin değişik rükün ve yönlerinden ibaret olan iman, göç ve cihad üçlüsünün, Kutlu Beyan'da ekseriya peşi peşine zikredilmesi, bu meselenin ne denli ehemmiyet arz ettiğinin en parlak delilidir. İnanma, hicret etme ve inancı uğrunda vereceği mücadeleyi, bu yeni iklimde, yeni muhatap ve yeni şartlara göre durup dinlenmeden devam ettirme… işte kudsîlerin sabah-akşam başvurageldikleri üç musluklu Hızır çeşmesi! Bu çeşmeden kana kana içenler, inançla gerilecek ve karanlık bucaklara durmadan kıvılcımlar salacaklardır. Yollar sarpa sarıp çevreyi terslikler, yanlışlıklar, cahiliye duygu ve tutkuları alınca da mal-menâl, yurt-yuva, evlâd ü iyâle bakmadan "bir başka diyar!" deyip yeniden yolculuğa çıkacaklardır.

Dâvâ ne kadar yüksek, düşünce ne kadar yararlı ve orijinal, mesajlar ne kadar parlak da olsa, onu ilk defa duyan ruhların irdemesi, mukabelede bulunup zorluklar çıkarması kaçınılmaz ve bir ölçüde de tabiîdir. Buna göre, kendi toplumunda yeni bir iman, yeni bir aşk ve heyecan uyarmak isteyen herkes, ya mücadelesini orada açık-kapalı devam ettirecek veya hicret edip gönlünün ilhamlarına, takdimiyle vazifeli olduğu mesajlarına başka talip ve başka meşcerelikler araştıracaktır.

Birinci şıkta, o inanç ve düşünceye gönül veren her ferdin, fevkalâde dikkatli, tedbirli olması ve yenilmişlik adına ne varsa hepsini daha baştan aşması şarttır. Yoksa ümit edildiği mânâda aydınlatma olamayacağı bir yana, çok defa küçük bir dikkatsizlik, az bir yanlışlık, şartların ağırlaştırılmasına, atmosferin de bütün bütün yaşanmaz hâle gelmesine sebebiyet verebilir... Bir heyetin bütün fertlerinin her zaman bu denli dikkat ve teyakkuz içinde bulunmaları çok zor, hatta imkânsız olduğundan, bu türlü durumlarda aydınlatma ve irşadın ayrı bir iklimde devam ettirilmesi bir bakıma zarurîdir; başka şekilde hareket ve direnmelerin de hiçbir faydası yoktur.

Öteden beri her yeni düşünce, doğduğu muhitte hor karşılanıp, aleyhinde kampanyalar oluşturulmasına karşılık; o düşünce ve onu temsil eden şahısları çocukluk ve gençlikleriyle bilmeyen bir başka muhit, çok defa onlara kucak açmış ve destek olmuştur.

Bu itibarla, her kudsînin kaderinde değişmez şu çizgiler, âdeta bir fasl-ı müşterektir: Önce iman ve aşk, sonra yığınları saran yanlışlık ve inhiraflara karşı mücadele, sonra da gerekirse insanlığın mutluluk ve saadeti uğrunda yurt-yuva her şeyi feda ederek, başka âşina gönüller aramak üzere yeniden yollara dökülmek...

Hemen her yeni dirilişte bu iki esas ve iki merhale çok önemlidir. Birinci merhale, ferdin şahsiyet kazanması, inançla şahlanıp aşkla gerilmesi, nefis ve benliğini aşarak Hakk'ın âzâd kabul etmez kölesi olma merhalesidir. Bu merhaledeki cihad, bütün buudlarıyla nefsin dümenlerine karşı, benliği yenmeye müteveccih ve insanın kendisini yeniden inşâ etmesiyle alâkalıdır. Bu itibarla da cihadların en büyüğü "cihad-ı ekber"dir. İkinci merhale ise, her gönülde bir kor, bir alev hâline gelen inancın aydınlık tufanı, artık çevreye çeşitli dalga boylarında şualar neşretmeye başlar. Çok defa bu safhanın tahakkukuyla beraber hicret de gelip kapıya dayanır.

Aslında, bu devreye kadar geçirilen safhalarda dahi, ruh plânında bir hicretten bahsetmek her zaman mümkündür: İnsanın içinde bulunduğu durumdan, olması gerekli olan duruma; hareketsizlik ve dağınıklıktan, aksiyon ve sisteme; donmuşluk ve bozulmuşluktan, kendini yenilemeye; bin bir günahın boğucu atmosferinden, ruh ve kalbin hayat derecesine yükselmeye gibi... hususların hemen hepsinde bir hicret mânâsı vardır ve bu mânâlarda o hep hicret edip durmaktadır. Kanaatimizce, ikinci hicretin fonksiyonunu tam edâ edebilmesi de, birinci merhaledeki hicretlerin yapılıp yaşanmasına bağlıdır. Nefsinden kalbine, cisminden ruhuna, dış şatafatlardan vicdanındaki ihtişama, özünden özüne hicrette başarılı olanlar, öbür hicret ve ötesinde de başarılı olurlar. Bunu tam temsil edemeyenler, çok defa diğer hicret ve ona bağlı olanları da kusursuz temsil edemezler.

Bu mânâda hicret, ilk defa, insanlık semasının ayları, güneşleri sayılan Hz. İbrahim, Hz. Lût, Hz. Musa, Hz. İsa gibi yüce kametler tarafından başlatıldı; sonra da bu aydınlık yolun eşsiz rehberi, İnsanlığın İftihar Tablosu, zaman ve mekânın Efendisi bu yoldan yürüyüp gitti. Kapıyı da kıyamete kadar arkadan gelenlere açık bıraktı...

Hak yolunda ve Hakk'ın hatırı için yapılan hicret o kadar kudsîdir ki, mal ve canlarını inandıkları dava ve o davanın eşsiz temsilcisi uğrunda feda eden kutlulardan kutlu bir cemaatin, en çok sevilip takdir edildiği noktada, daha değişik sıfat ve unvanlarla değil de "muhacir" unvanıyla yâd edilmesi ne kadar mânidârdır! Hatta bu kudsîler dönemine bir tarih başlangıcı aranırken; Nebî'nin doğumu, peygamberlikle şereflendirilmesi, Medine halkının bu yüce davaya omuz vermesi, Bedir harbi, Mekke fethi gibi… her biri ayrı bir pırlanta olan bunca hâdise içinde hicretin seçilmesi, üzerinde hassasiyetle durulmaya değer önemli bir mevzudur.

Bir kere, yüksek bir mefkûre uğrunda göç eden her fert, hayatının her lâhzasında, göçe sebep teşkil eden yüksek gayenin baskısını vicdanında hissedecek ve hayatını bu yüksek duyguya göre düzenleme mecburiyetini duyacaktır. Ayrıca çocukluk ve gençlik dönemleriyle alâkalı horlayıcı nazarlardan kurtulması, rahat ve endişesiz hareket etmesi de ancak bu mukaddes göçle tahakkuk edebilecektir. Zira, kim olursa olsun, çocukluk ve gençlik dönemini geçirmiş olduğu çevrede, o devreye has, hasımları tarafından bazı yanlarının tenkit edilmesi ihtimaline karşılık; hicretle gerçekleştirilen yeni muhitte, pırıl pırıl hâli, tertemiz düşünceleri, baş döndürücü fedakârlıklarıyla devamlı takdir edilen biri olacaktır. İster bunlar isterse başka faktörler olsun, öteden beri tarihte devir açıp-devir kapayanlar ve büyük bir ölçüde tarihin akışını değiştirenler hep muhacir kavimler olmuştur.

Sosyologların tespitine göre, yeryüzündeki medeniyetlerin hemen hepsi, göç eden fert ve cemaatler tarafından kurulmuştur. Toynbee, göçebelerin kurduğu yirmi yedi medeniyetten bahseder ki; bu da hemen hemen çağlar boyu yeryüzünde göçebe hâkimiyeti demektir. Kendini rahata, rehavete kaptırmamış, her an her şeyden ayrılmaya hazır, vereceği mücadelenin doğuracağı sıkıntıları önceden yaşamaya alışmış ve bir asker gibi her an sefer emrini bekleyen bu dinamik ruhlarla mücadele etmeye ve onları silip geçmeye kimsenin gücü yetmeyecektir.

İşte ilk kudsîler ve ilk medeniyet muallimleri! Ve işte birkaç aşiretten cihan imparatorlukları kuranlar! Yıldırımlar gibi karanlık çağların bağrına inen bu insanlar, rahatı zahmette; diri kalmayı, ölüm ve ötesindeki her şeyi hakir görmede; ebedmüddet var olmayı, şartlara göre kendilerini yenilemede gördü ve ters-yüz edilmez birer güç hâline geldiler.

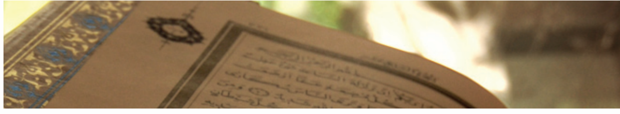
Keşke, günümüzün nesillerini, rahattan, rehavetten, hazlarına düşkünlük ve nefsanîlikten kurtararak, ruhlarını yüce duygularla donatıp daha çok ızdırap çeken, daha çok acı ve sızı duyan ideal insanlar hâline getirebilseydik. Belki o zaman, milletçe, küçük hesapların, hasis zevklerin tesirinde kalmayacak ve bir kısım ehemmiyetsiz sıkıntılardan ötürü de hiç mi hiç yer ve yön değiştirmeyecektik...

Bu yazı, Sızıntı dergisinin Ekim 1985 tarihli 81. sayısından alınmıştır.

Prof. Dr. Suat YILDIRIM *

Ocak / Şubat / Mart - 2009 / 83

Bedîüzzaman milletin fikrî seviyesizliklerle sürüm sürüm yaşadığı ve içtimâî dertlerin birer buhran hâlini aldığı, her tarafta İslâmî ve millî değerlerin enkaz enkaz üstüne yıkılıp gittiği ifritten bir dönemin, düşünen, çareler arayan, teşhis ve tespitlerde bulunan sonra da bu rahatsızlıklara reçeteler sunan bir hekimi olmuştu.

Risale-i Nur'un KUR'ÂN TEFSİRİNDEKİ YERİ

Bu makalede Bediüzzaman Said Nursi'nin (rh.a) Risale-i Nur Külliyatı'nın, Kur'ân Tefsiri bakımından yerini özetlemeye çalışacağım. Bu konuda gelen başlıca soruları şöylece sıralayabiliriz:

Said Nursi'nin Risale-i Nur Külliyatı'nın bir tefsir olduğu söyleniyor. Bu konuda ne düşünüyorsunuz?

Tefsir, Kur'ân-ı Kerim'in lafızlarından kastedilen mânâları beşer takati ölçüsünde açıklamak, demektir. Kur'ân'ın en yetkili müfessiri, Hz. Peygamber'dir (a.s.). *"Sana da, ey Resûlüm, bu Zikri indirdik ki kendilerine indirileni insanlara açıklayasın."* (Nahl sûresi, 16/44) ayeti bunu açıkça belirtir. Onun Kur'ân hakkında üç mühim görevi vardı:

1- Tebliğ
2- Tebyin (açıklama)
3- Tatbik.

Hz. Peygamber (a.s.) Kur'ân'daki mücmelleri açıklamış, müşkilleri gidermiş, çok genel olan hükümleri sınırlandırmış (umumu tahsis etmiş), sorular üzerine cevap sadedinde bazen vahiy gelmiş, bazen kendisi açıklama yapmış, ondaki hükümlerin nasıl tatbik edileceğini göstermiştir.

Ashab-ı Kiram, Kur'ân'ın muayyen ayetlerinin açıklanmasına ihtiyaç duyar, Peygamber Efendimiz'in açıklamalarıyla maksatlarına erişirlerdi. İlerleyen asırlarda Müslümanların açıklanmasına ihtiyaç duydukları ayetlerin sayısı arttı. Hicri 2. ve 3. asırda yazılmış tefsirlere bakarsak, sûre ve sûre içinde ayet sırasının gözetildiğini, fakat ayetlerin ekserisi hakkında herhangi bir açıklama veya rivayet yerleştirilmediğini görürüz. Ancak 3. asrın sonlarında bütün ayetlerin tefsir edilmeye başlandığına şahit oluyoruz. Bu alanda elimizde olan ilk eser, Taberi'nin (v. 310/923) tefsiridir. Bu tarz devam ederken, bazı tefsirciler, muayyen konular hakkında tefsir yapmayı faydalı bulmuşlardır. Zira aslında her müfessirin 6200 küsur ayeti yeniden tefsir etmesine ihtiyaç da yoktur. O, kendi zamanının ihtiyaçlarını gidermeye öncelik vermeli, bunlara ihtimam göstermelidir. Bu konudaki ayetleri özellikle ve ayrıntılı olarak açıklamalıdır. Bunun dışında kalan pek geniş alanı, başka müfessirlerin eserlerine havale etmelidir.

Bu ihtiyaç diğer taraftan, dinî ilimlerin öğretiminin zayıfladığı, insanların himmetlerinin ve dinî ilimlere ayırabildikleri zamanın azaldığı bir dönemde, işe en sağlam yerinden başlamayı gerektiriyordu. İşte Üstad Bediüzzaman'ın tefsiri, dinin temeli olan; Allah Teâlanın varlığı, birliği, sıfatları, melekler, kitaplar, nübüvvet, vahiy, ahiret hayatı gibi meselelerde, güçlü açıklamalar yapmıştır. Bunları yaparken, diğer tefsirlerdeki gibi farklı kıraat vecihleri, esbab-ı nüzul, i'rab, lügat, belağat özellikleri, fıkhi hükümler vb. yönleri açıklamamıştır. Bu konular önemsiz olduğundan değil, onları, bu hususta ayrıntılı açıklamaların bulunduğu geniş tefsirlere havale ettiğinden ötürü böyle yapmıştır.

Kur'ân'ın tefsirini, başlıca ikiye ayırma görüşü İmam Gazali, İbn Kayyim ve Muhammed Abduh gibi zatlar tarafından da vurgulanmıştır. İşte Risale-i nur, "manevî tefsir" kabilindendir. Manevî tefsir bazılarının zannettiği üzere,

"işârî tefsir, tasavvufî te'vil" demek olmayıp, lafızdan çok, mânâyı esas alan, mânâları anlatmaya yönelen tefsir tarzıdır. Üstad Bediüzzaman: "Risale-i nur, Kur'ân'ın çok kuvvetli, hakiki bir tefsiridir" der. Bazı dikkatsizler bunun ne mânâya geldiğini bilmediklerinden o, şöyle bir açıklama ihtiyacı hisseder: "Tefsir iki kısımdır: Birisi, malum tefsirlerdir ki, Kur'ân'ın ibaresini, kelime ve cümlelerinin mânâlarını beyan, izah ve ispat ederler. İkinci kısım tefsir ise, Kur'ân'ın imanî hakikatlerini kuvvetli hüccetlerle beyan, ispat ve izah eder. Bu kısmın pek çok ehemmiyeti var. Zahir malum tefsirler, bu kısmı bazen mücmel (çok kısa) bir tarzda dercediyorlar. Fakat Risale-i Nur, doğrudan doğruya bu ikinci kısmı esas tutmuş, emsalsiz bir tarzda muannit feylesofları susturan bir manevî tefsirdir"[1]

Bir misal verelim: Besmele-i şerifeyi tefsir eden mutad tefsirler "isim" kelimesinin mânâları, etimolojisi, "ba" edatının işlevleri, Besmele'nin sûre başlarındaki hükmü, Fâtiha'nın başındaki besmeleyi namazlarda okumanın hükmü, rahman ve rahim isimlerinin anlamları gibi konularda bilgi verirler. Bu bilgiler, bir evin binası durumundadır. Fakat o binadan tam yararlanabilmek için evde bulunması gereken eşya ve yiyecek gerekir ki bunlar da manevî tefsir mesabesindedir. Risale-i Nur, Sözler kitabının 'Birinci Söz'ü ve makam münasebetiyle onun peşine konulan bir parçada, Besmele'nin insana gerçek kimliğini verdiğini, onu dünyada Yüce Yaratıcı'nın vazifelendirdiği bir müfettiş makamına yükselttiğini, bu manevi enerji kablosu ile insanı sonsuz kudret sahibine bağlayarak ona muazzam bir enerji kaynağı ve şahsi gücünden binlerce defa fazla bir güç kazandırdığını, kâinatı şenlendiren ve bütün yaratıkları insana âmade kılan sırrın "rahmet" olduğunu, koyun, inek gibi hayvanların da "Bismillah" diyerek rahmet feyzinden bir süt çeşmesi hâline geldiğini, bahçelerin, bostanların "Bismillah" diyerek hadsiz sebze ve meyveleri içinde pişirdiğini, kâinatı dolduran o rahmete ulaşmanın yolunun "Rahmeten lilâlemin" olan Hz. Peygamber (aleyhisselam)'ın terbiyesine girmek olduğunu anlatır. Başka çok örneklerden biri de Lem'alar kitabından 'Birinci Lem'a'dır: Hz. Yunus'un (a.s.) denizde balık tarafından yutulması zahiri bir hadisedir. Fakat bu gerçekten hareket ederek her birimizin ondan daha müşkil durumda olduğumuzu, balığın onu yuttuğu gibi nefs-i emmâremizin de bizi yutup ihtiraslarımıza hapsettiğini, dalgalı dünya denizinde boğulmamak için, balığı bir denizaltı gemisi gibi bize hizmet ettirecek bir hale getirebilmemiz için Hz. Yunus gibi tam bir teslimiyetle Yüce Rabbimize sığınmamız gerektiğini vb. dersleri güzelce anlatarak bu kıssayı nasıl okumamız lazım geldiğini bildirir.

Bu tarz tefsire duyulan ihtiyacın da hayli fazla olduğunu, ayrıca geniş kitlelerin bunu daha kolayca anladıklarını söylemeye hacet yoktur.

Risale-i Nur'un Kur'ân'dan mülhem olduğu öne sürülüyor, ne dersiniz?

Bu Külliyatın müellifi, eserini yazarken yanında Kur'ân-ı Hakîm'den başka kaynak bulunmuyordu. Bazen bir konudaki ayetleri derinden derine tefekkür eder, onları tekrar tekrar okur, her tekrarında yeni yeni feyizler alır, sonra Kur'ân'dan mülhem olarak süratli bir şekilde o konuyu açıklar, yanındaki talebelerine yazdırırdı. Bu eserleri şahsının malı olarak düşünmediğinden, fazileti Kur'ân'a râci olup Kur'ân hakikatlerine hizmet ettiğinden, bunların ehemmiyetini belirtir, insanların bu eserleri dikkatli bir şekilde okumalarını tavsiye ederdi. O şöyle diyor: "Manevî bir elektrik olan Risale-i Nur dahi, ne şarkın malumatından ve ne de garbın felsefe ve fünûnundan iktibas edilmiş bir nur değildir. Daha doğrusu, semavi olan Kur'ân'ın şark ve garbın fevkindeki yüksek mertebesinden iktibas edilmiştir."[2] Üstad'a göre Risale-i Nur'un Kur'ân'dan mülhem olduğunun şu gibi delilleri vardır: Üstün ikna kabiliyeti, farklı seviyedeki insanlara hitap edip herkesin kendi durumuna göre yararlanmasını sağlaması, muhtevasının zenginliği, müellifin adeta bir yerden okuyormuşçasına süratle söylemesi, söylediğinin yanındaki talebeler tarafından hızla yazıya geçirilmesi, külliyatın, müellifinin havsalasının çok ötesinde bir genişliğe sahip olması. Bu Külliyat, getirdiği misaller ve diğer bazı özellikleriyle derin hakikatleri sade insanlara bile anlatır. Halbuki o gerçekleri, büyük âlimler bile "anlaşılmaz ve anlatılamaz" deyip, değil geniş kitleye, ilim bakımından yüksek seviyedeki insanlara bile anlatamazken, Risale-i Nur etkili ve duygulu bir şekilde anlatır. Demek, Risale-i Nurdaki sühulet-i beyan (kolay anlatım), şüphe yok ki ilahi inayet eseridir ve onun müellifinin hüneri olamaz.[3] Şunu unutmayalım ki Kur'ân-ı Hakîm Allah Teâlanın, bal arısına ve sair hayvanlara bile ilham ettiğini, Allah'ın kelimelerinin tükenmek bilmediğini bildirir. Kendisini Kur'ân'a veren bir mü'minin, onun "tükenmek bilmeyen bedî mânâlarına" mülhem olmasında yadırganacak bir taraf bulunamaz. Sıradan insanların bile, iradeleriyle olmayan bazı durumlar hakkında "kalbime doğdu", "içime doğdu" tabirlerini kullandıklarını çokça görürüz.

Risale-i Nur'un, Kur'ân anlayışına getirdiği bir yenilikten bahsedilebilir mi?

Risale-i Nur'un üzerinde durduğu temel konulardan biri Kur'ân'ın hakkaniyeti, yani gerçeğin ta kendisi olmasıdır. O, insanlara iyice temellendirilmiş bir Kur'ân anlayışı

vermeye büyük özen gösterir. Kur'ân'ın klasik tarifi şöyledir: "Allah Teâla tarafından Hz. Muhammed'e (aleyhisselam) vahyedilmiş, tevatürle nakledilmiş, Mushaflarda yazılmış, tilavetiyle ibadet olunan, mu'ciz kelamullahtır." Bu, Kur'ân hakkında belirleyici bir çerçeve çizen mükemmel bir tariftir. Fakat Kur'ân'ın işlevlerini ve ondan nasıl yararlanmak gerektiğini göstermek için o, başka bir tarif daha yapar. Aslında pek teksifî (yoğun) olmakla beraber yine de uzun sayılabilecek bu tarifinden bazı cümleleri (sadeleştirerek) verelim: "Kur'ân, bütün âlemlerin Rabbi sıfatıyla Allah'ın kelamıdır. Kıyamete kadar gelecek bütün insanlara yönelttiği ezeli hutbesidir. Görünen âlemde, görünmeyen gayb âleminin lisanıdır. İslâm medeniyetinin güneşi, temeli ve mimari projesidir. Uhrevi âlemlerin mukaddes haritasıdır, maketidir. İnsanlığın hakiki hikmeti (felsefesi), insanlığı mutluluğa götüren gerçek mürşididir. İnsana hem hüküm ve hukuk kitabı, hem dua ve ibadet kitabı, hem hikmet kitabı, hem fikir kitabı, hem zikir kitabı, hem insanın bütün manevi ihtiyaçlarına merci olacak çok kitapları içeren kapsamlı bir kitab-ı mukaddestir."[4]

Bir başka eserinde de, hangi yönünden bakılırsa bakılsın, Kur'ân'ın bütün insanlığa ebedi ufuklar açan mükemmel bir rehber olduğunu şöyle temellendirir:

"Kur'ân'ın altı yönü de doğruluğunu gösterir: Üzerine oturduğu zemin, delil sütunları üzerine oturur. Üstünde mucize olduğuna dair parıltılar bulunur. Arkasını semavi vahyin gerçeklerine dayandırır. Önünde gösterdiği hedef, dünya ve ahiret mutluluğudur. Sağ tarafında aklı konuşturup tasdikini alır. Sol tarafında temiz kalblere ve vicdanlara hitap eder, fıtratın şahitliğini alır."[5]

Tefsirde izlediği usûl hakkında ne dersiniz?

Üstad Bediüzzaman hemen her bahsi, bir ayet-i kerime ile başlatır. Böylece yazacağı şeylerin, o ayetin feyzinden bazı katreler olduğunu gösterir. Fakat umumiyetle ayetin mealini vermez. Diğer tefsirlerin yaptığı tarzda açıklamalara girişmez. Onları önemsiz gördüğünden değil, öteki tefsirlerde zaten yapıldığından ötürü onlara havale eder. Anlatırken akla hitap eden deliller gösterir, bazen misaller verir, bazen hikâye zikreder. Kur'ân'dan başka kaynağa müracaat etmez. Yeri geldiğinde hafızasından ilgili hadis-i şerifleri nakleder. Bu, onun, hayatının son otuz beş yılını sürgün ve hapislerde geçirmesine de verilebilir. Fakat bunun ötesinde o, İmam Rabbanî'nin (rh.a) "Tevhid-i kıble et!" tavsiyesini tutmak için böyle yaptığını şöyle anlatıyor: "Cenab-ı Hakk'ın rahmetiyle kalbime geldi ki bütün tarikatların başı, bütün gezegenlerin güneşi, Kur'ân-ı Hakîmdir. Hakiki tevhid-i kıble bunda olur. Ona sarıldım. Nâkıs istidadım, elbette layıkıyla o mürşid-i hakikiden en mükemmel şekilde istifade etmese de, yine de Kur'ân'ın feyzini, yine onun feyziyle gösterebiliriz. Demek Kur'ân'dan gelen o sözler ve o nurlar, yalnız birtakım ilmî meseleler değil, aynı zamanda kalbî, ruhî, hâlî olan imanî meselelerdir. Ve pek kıymetli ilahî irfan hükmündedir."[6]

İşârâtu'l-İ'caz tefsirinde ise farklı bir usûl takip etmiştir. Öteki klasik tefsirler gibi sûre ve ayet sırasını gözeterek ayetleri açıklamış, ayetler içinde cümlelerin, cümleler içinde kelimelerin tam yerinde olduklarını, Kur'ân'ın belagat inceliklerini, üslup özelliklerini göstermekle beraber bilimsel tefsir ile sosyolojik tefsirin mükemmel örneklerini vermiş, Kur'ân'ın mucize olduğunu çeşitli yönlerden ortaya koymuştur. Önsözünde belirttiği gibi, ona göre, fertler ne kadar âlim de olsalar, Kur'ân'a mükemmel tefsir yapamazlar. Onun için çeşitli alanlarda uzmanların teşkil edeceği yüksek bir heyetin bu işi yapması sağlanmalıdır. Ancak, zorlayıcı şartlar bu eserini devam ettirmesine mani olmuş, bir numune olmak üzere bir ciltlik tefsir elimizde kalmıştır.[7]

Bediüzzaman (rahimehullah) nasıl bir hizmet ifa etmiştir?

Bediüzzaman, Müslümanların başlıca fikir ve maneviyat merkezleri olan medrese, mektep ve tekkenin işlevleri arasında tam bir irtibat sağlamıştır. Ona göre bunlardan her birinin kendilerine mahsus alanları vardır. Fakat bir koordinasyon ile zaman zaman bir araya gelip müşterek gayeye hizmet etmelidirler. Bunu, üç ayrı odasının ortadaki büyük salona açıldığı bir ev benzetmesi ile ifade eder. Kendisinin de ilk yetişme ortamı olan medresenin zahiri, sağlam ilim ölçüleri, okulun temsil ettiği modern bilimler, üçüncü olarak da nefis terbiyesi ve kalbe yönelen maneviyat eğitimi, ona göre vazgeçilmez üç unsur olup bu üç temel müessesenin ahenk içinde Müslüman toplum içinde yerlerini almaları gerekir. Fikir öncülüğünü yaptığı birçok müessese, okul, yayın evi, gazete, radyo, televizyon, kitap, dergi çalışmaları ile onun temennilerinin nispeten gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Allah Teâla onu garîk-i rahmet eylesin, Müslümanları da onun böylesi güzel irşadlarını uygulamaya muvaffak buyursun.

* Marmara Üniv. İlâhîyat Fak. Öğrt. Üyesi
syildirim@yeniumit.com.tr

Dipnotlar

1. Bediüzzaman Said Nursi, Şualar, Şahdamar Yay. İstanbul 2007, s. 505.
2. Sikke-i Tasdik-i Gaybî, s. 65
3. Mektubat, s. 421.
4. Sözler, s. 392-93.
5. Şualar, s.126.
6. Mektubat, s.402.
7. Bu konuda şu güzel kitaptan geniş bilgi alınabilir: Dr. Niyazi Beki, Kur'ân İlimleri ve Tefsir Açısından Bediüzzaman Said Nursi'nin Eserleri, İstanbul, 1999.

Doç. Dr. İsmail ALBAYRAK *

Ocak / Şubat / Mart - 2009 / 83

UZLAŞMA KÜLTÜRÜ

Kelime kökü olarak *silm*den (barış) gelen İslâm'ın en çok değer atfettiği kavramlardan birisi de *musâlaha*'dır. *Sulh* kelimesinden türeyen '*musâlaha*'nın semantik haznesi oldukça zengindir. Öncelikli olarak 'barış,' 'anlaşma,' 'uzlaşı', 'iyi iş' mânâlarına gelen *musâlaha*, iki veya daha fazla tarafın varlığını mecburî kılar. Türkçede bazı teknik terimleri göstermek için kullandığımız *sulh* kökünden türeyen *ıstılah* tabiri de, bir kelimenin mânâsı üzerindeki içtimâî uzlaşmayı ifade etmektedir. Şâyet aynı dili konuşan insanlar arasında kelimelere atfedilen mânâlarda bir uzlaşma yoksa, kavram kargaşasının yaşanılması kaçınılmazdır. Bu sebeple mutlu ve huzurlu bir cemiyetin inşasında, hem ferdî hem içtimâî hem de toplumlar arası seviyede *musâlaha* ve *sulh* (uzlaşma) hayatî düsturlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sulh ve *musâlaha*nın karşıtı ise; *fesat*, *ifsat* ve *seyyie*dir (kargaşa, kaos, kötülük, anlaşmazlık ve fitne). *Sulh*un ve *musâlaha*nın bizzat kaynağı olan yüce dinimiz İslâm'ın evrensel hitabı Kur'ân-ı Azimüşşan'da bu hakikati ifade eden çok sayıda âyet-i kerîme vardır. Kur'ân-ı Mubîn ısrarla bozgunculuğu ve kötülüğü yererek insanlara ferdî ve içtimaî hayatlarında uzlaşma kültürünü yerleştirmeyi, kişilerin zaaflarından istifade ederek onları bir ticaret malı hâline getirmemeyi öğütlemektedir. Kâinatın Sahibi, yarattığı varlıklar arasına mükemmel bir nizam ve intizam koymuştur; bu âhengi bozmaya hiç kimsenin hakkı yoktur. Şâyet bu tür bir bozgunculuk yaşanmışsa, evvelemirde bu konuda *sulh* adına ilk hareket etmesi gereken de yine Allah'ın yarattığı en kerîm varlık olan insandır. Kur'ân-ı Kerîm açısından meseleye bakıldığında, *ıslah* ve *musâlaha* (uzlaşma yolları bulma) içtimâî hayatta gerçekleştirilmesi gereken bir hedeftir. Bakara sûresi 224. âyette Yüce Yaratıcı şöyle buyurmaktadır: '*Bir de Allah adına yemin ederek; iyilik etmeye, günahlardan uzak*

durmaya ve insanların arasını düzeltmeye (uzlaştırmaya) O'nun adını engel yapmayın. Allah hakkıyla işitir ve bilir.' Kur'ân-ı Kerîm insanın kendiyle, çevresiyle ve diğer insanlarla uzlaşma içerisinde nasıl yaşaması gerektiğini gösteren en önemli rehberdir.

Siyak açısından eşler arasındaki anlaşmazlıklarda uzlaşmanın önemini belirten bir âyet-i kerîmedeki ifadeler dikkate şâyândır: *"Eğer bir kadın kocasının kötü muamelesinden ve kendisinden yüz çevirmesinden endişe ederse, bazı fedakârlıklar göstererek sulh olmak için gayret göstermesinde mahzur yoktur. Sulh, elbette en hayırlı olandır (es-sulhu hayr)..."* (Nisa sûresi, 4/128) Enfal sûresindeki bir başka âyet-i kerîmede de وَإِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ - *Eğer onlar barışa yanaşırlarsa sen de yanaş ve Allah'a (c.c.) güven. Çünkü Allah (c.c.) Semîdir, Alîmdir (her şeyi hakkıyla işitir ve bilir)'* (Enfal sûresi, 8/61) buyrularak Peygamber Efendimiz'in (sallallahu aleyhi ve sellem) şahsında bütün Müslümanlara bu şekilde hareket etmeleri emredilmiştir. Âyette geçen *"selm"* (barış) ifadesini hemen hemen bütün müfessirler *sulh* (uzlaşma) olarak tefsir etmişlerdir. Allah (c.c.), barış ve *sulhun* temini için gayret sarfeden kimseleri Kur'ân-ı Kerîm'de sıkça müjdelemekte ve söz konusu fedakâr insanların ecrini zayi etmeyeceğini buyurmaktadır.[1] İnsanların dinî, millî, kültürel ve coğrafi farklılıkları İlâhî İrade'nin muradının bir parçasıdır. Bu farklılıklarla donatılmış küremizdeki asayişi Yüce Yaratıcı uzlaşı kahramanlarının omuzlarına yüklemiştir: *'Rabb'in içlerinde uzlaşma ve barış için didinen kimseler oldukça memleketleri helâk edici değildir.'* (Hud sûresi, 11/117)

İnsanlık tarihinin gerçek mânâdaki *sulh* temsilcileri Peygamberlerdir (aleyhimüsselam). Onlar, *sulh*un bir emniyet alanı olduğunu, içtimâî mutluluk ve refahın bu tür bir *sulh* ile gerçekleşeceğini en iyi bilen seçkin kimselerdir. Bu sebeple hayatları boyunca sebat ve metanetle uzlaşı kültürünün yerleşmesine çalışmışlar ve çevrelerindeki insanlara da bu mukaddes vazifeye katkı yapmak için aralıksız tavsiye ve teşviklerde bulunmuşlardır. Adaletin kuvvette değil hakta olduğunu, huzur ve sükûnun temininde toplumsal uzlaşmanın ne kadar hayatî bir husus olduğunu bilen, bu sebeple de kendilerine bakan yönüyle uzlaşmanın sağlanması adına ciddi feragat ve fedakârlık gösteren Peygamberân-ı izâm, kelimenin tam mânâsıyla *ehlu's-salâh ve'l-ıslâh* (barış ve huzurun temini için çalışan kimseler) olmuşlardır. Güçlüyken de zayıfken de birlikte huzur içinde yaşamanın yollarını arayan bu güzide insanlar, toplum için sarfettikleri gayretlerinden dolayı güvenin en yüksek seviyedeki temsilcileri kabul edilmişlerdir. Onlar geçmişte kendilerine, toplumlarına yapılan yanlışlıkları, aşırılıkları ve kötülükleri de toplumsal huzur ve *sulh* adına âlicenaplıkla affetmeyi ya da unutmayı tercih etmişler ve bunu hayatlarına sürekli tatbik etmişlerdir. Daha da önemlisi, güzel günler için oluşturulacak huzur adacıklarının hatırına kin ve nefreti bir çırpıda lügatlerinden silmiş ve engin hoşgörüleriyle insanlığa devamlı güzel örnek ve rehber olmuşlardır.

Sulh kültürünün yerleştirilmesi açısından incelendiğinde her bir peygamberin hayatının ayrı bir zenginlik ve temsille dolu olduğu görülecektir. Kavminin ıslâhı için neredeyse bin yıl emek veren Hz. Nuh'tan (a.s.), bu uğurda ateşe atılan Hz. İbrahim'e (a.s.); hayatı boyunca huzur ve sükûnu bozmak isteyen kavmiyle mücadele eden Hz. Musa'dan (a.s.) Kâinatın İftihar Tablosu Efendimiz'e kadar peygamberler sabırla uzlaşma yolları aramışlardır. Onlar, yaşadıkları toplumda hep mazlum ve mağdurların yanında olmuşlar; bu kimselerin yeniden hayata bağlanması, maddî-mânevî hayat standartlarının insanî seviyeye çıkarılması adına sürekli didinip durmuşlardır.

Peygamberlik zincirinin son halkasının hayatı da hep bu çerçevede geçmiştir. O'nun (s.a.s.) daha bi'setten önce yaşadığı toplumdaki haksızlık, zulüm ve adaletsizliklere karşı aldığı uzlaşmacı tavır çok iyi bilinmektedir. Bir zaman Kureyş Kabilesi üyeleri Mekke'deki konumundan ve saygınlığından dolayı Abdullah b. Cud'an'ın evinde toplanmış ve ne yerli halktan birilerinin ne de dışarıdan gelen kişi veya grupların mazlum durumuna düşürülmemesi üzerine anlaşmışlardı. Herkesin birbirlerine söz verdiği bu anlaşmaya 'erdemli kişilerin anlaşması' mânâsında *hilfu'l-fudûl* denmiştir. Nitekim Peygamber Efendimiz (s.a.s.) bu anlaşmada hazır bulunduğunu bildirerek şöyle buyurmuştur: "Ben Abdullah b. Cüd'an'ın evinde bir anlaşmaya şahit oldum. Orada bulunmuş olmayı nice kırmızı deveye tercih ederim. Şâyet şu an (İslâm'ın hükümfermâ olduğu bir dönemde) böyle hayırlı bir anlaşmaya çağrılsam tereddütsüz icabet ederdim."[2] Tarihin kaydettiği bu hayırlı anlaşmanın meşhur müfessir Zemahşeri'nin *Esâsu'l-Belâğa* isimli eserinde kaydettiği gibi, bir adı da *salâh* (uzlaşma) olan Mekke'de gerçekleşmesi tesadüf olmasa gerektir.

Adalet ve istikametin temsilcileri olan Müslümanların kaos ve kargaşaya, zulüm ve mağduriyetlere nötr kalamayacağı açıktır. Ayrıca onların, geçmişte kendilerine yapılan zulüm ve adaletsizlikleri de istikbaldeki huzur adına unutma civanmertliğini göstermeleri de, sulh kültürü adına önemi aşikârdır.

Allah Resûlü'nün (s.a.s.) *sulh ve ıslah* adına sergilediği eşsiz örneklere geçmeden önce O'nun terbiyesinde yetişenlerin de aynı çizgide devam ettiklerini gösteren küçük fakat oldukça önemli bir kesiti sunmakta fayda vardır. Terbiyesini bizzat Fahr-i Kâinat Efendimiz'in (s.a.s.) hânesinde alan Hz. Hüseyin'in (r.a.), dönemin Medine valisi tarafından yapılan yanlış bir uygulamaya karşı hemen tavır alması ve hakkın hâkimiyeti için bütün gücüyle mücadelesi zikre değerdir. Hâdise özetle şöyledir: Hz. Hüseyin (r.a.) valinin yanına gider ve ona bir an evvel yaptığı hatadan geri dönmesi için şöyle hitap eder: "Şimdi insanları *hilfu'l-fudûl* anlaşmasına çağırmak için Allah Resûlü'nün mescidine gidiyorum." Hz. Hüseyin'in valiye karşı söylediği sözleri işiten Abdullah b. Zübeyr'in (r.a.) de böyle bir çağrı karşısında *sulh* sağlanıncaya kadar mazlumun yanında yer alacağını ilân etmesi, dönemin Medine valisine derinden tesir etmiştir. Peygamber vârislerinin meseleleri çözmede gösterdikleri kararlılık karşısında valiye musâlahadan başka bir tercih kalmamıştır.[3]

Mekke'nin Fethi'nin uzlaşma kültürünün ve barış içerisinde bir arada yaşama azminin toplumun bütün katmanlarına yerleşmesinde oynadığı rol, üzerinde durulması gereken bir hâdisedir. Peygamber Efendimiz'i (s.a.s.) evinden yurdundan eden Mekkeli müşrikler, O'nu (s.a.s.) Medine'de de rahat bırakmamışlar, büyük ordular organize ederek üç defa üzerine yürümüşlerdir. Mekke'de Müslümanlara yaptıkları ezâ ve cefalar yetmemiş gibi onlara Medine'de de her fırsatta hayatı dar etmeye çalışmışlardır. Ve yıllar sonra *"İşte o günleri biz insanlar arasında devrettirip dururuz."* (Âl-i İmrân sûresi, 3/140) hükmünce Cenab-ı Hakk'ın izin ve inayetiyle Allah Resûlü (s.a.s.) horlandığı, hakaret edildiği, suikasta maruz kaldığı ve sonunda terk etmek mecburiyetinde kaldığı Mekke'ye muzaffer olarak geri döndü. Mekkeliler endişeli bir şekilde beklemedeydiler. Resûl-i Ekrem (aleyhisselam) bütün Mekkelilere; "Kim evinde kalırsa güven içindedir, kim Ebû Sufyân'ın evine giderse güven içindedir, kim Kâbe'ye girerse güven içindedir." şeklinde bir fermanda bulunarak teminat verdi. Hâdisenin detayları pek çok hikmet barındırmaktadır; fakat konumuz açısından önemli bir iki noktaya dikkatleri çekmek istiyoruz. Mekkeli müşriklerin ileri gelenlerinden pek çoğu Kâbe'ye sığınmış ve Efendimiz'in (s.a.s.) ne yapacağını merakla beklemekteydi. Nebiler Sultanı (s.a.s.) Kâbe'ye girer girmez iki rekât namaz kıldı, Cenab-ı Hakk'a hamd u senâda bulunduktan sonra etrafında, kendilerine ne yapılacağını merakla bekleyen Mekkelilere dönerek sordu: "Benden nasıl bir muamele bekliyorsunuz?" Mekkeliler âdeta hep bir ağızdan "Sen'in (s.a.s.) hakkında hayır söyler ve hayır düşünürüz ey cömert ve kerim kardeş, cömert ve kerim kardeşin oğlu, hüküm verdiğin zaman merhamet, lutûf ve afv u safh ile hüküm verirsin." dediler. Bunun üzerine Efendimiz'in (s.a.s.) mübarek dudaklarından uzlaşma kültürü adına tarih sayfalarına altın harflerle yazılacak şu sözler döküldü: "Ben, kardeşim Yusuf'un (a.s.) dediği gibi derim: لاَ تَثْرِيبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ يَغْفِرُ اللّٰهُ لَكُمْ وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ *- Bugün sizi kınayacak, serzenişte bulunacak değilim! (Ben hakkımı helâl ettim) Allah da sizi affetsin. Çünkü merhamet edenlerin en merhametlisi O'dur (c.c.)."* (Yusuf sûresi, 12/92)

Allah Resûlü (s.a.s.) burada, Kendisiyle birlikte yeni bir sayfanın açıldığını, bu sebeple cahiliye döneminde işledikleri hata ve suçların tamamının ayakları altında olduğunu ve hükümlerinin kalmadığını belirtir. Daha sonra herkesin Hz. Âdem'den geldiğini ve Âdem'in de topraktan yaratıldığını ifade eden Efendimiz (s.a.s.), cahiliyedeki insanların atalarıyla alâkalı mânâsız övünmelerini yerer ve tek geçerli akçenin takva olduğunu hatırlatarak sözlerini bitirir.[4]

Yaptıkları zulüm ve haksızlıkları, işledikleri günah ve cürümleri telâfi etmek isteyen kimseler için, Mekke Fethi ve akabindeki gelişmeler oldukça zengin bir ilham kaynağı hüviyetindedir. Mekke'nin Fethi, kin ve nefretin söndürüldüğü, zalim ve mazlumun arasının peygamberâne bir tavırla bulunduğu, içten bir ülfetin ve yakınlığın inşâ edildiği gerçek bir zaferdir. Kur'ânî ifadeyle belirtecek olursak Mekke'nin Fethi, *sulh*un tercih edilmesi ve Şeytan'ın tuzağına düşülmemesi hususunda başvurulacak tek adrestir: *"Hep birden barışa girin. Sakın Şeytan'ın peşinden gitmeyin. Çünkü o, apaçık düşmanınızdır."* (Bakara sûresi, 2/208)

Söz konusu uzlaşmayı Mekke Fethi esnasında yakalayamayan, zafer sonrası oradan kaçan geleceğin büyük sahabileri Safvân b. Umeyye ve İkrime b. Ebî Cehl'in, Efendiler Efendisiyle (s.a.s.) *musâlaha*sı hatırlanmaya değer bir konudur. Umeyr b. Vehb, Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) yanına gelerek Safvân'ın kendi toplumunda saygınlığının olduğunu; ama şimdi korkusundan Cidde'ye gittiğini oradan da deniz yoluyla Yemen'e geçeceğini belirttikten sonra, onun için affedilme imkânının olup olmadığını sorar. Bunun üzerine sevgi Peygamberi Resûl-i Ekrem (s.a.s.) ona saniye kaybetmeksizin emân verir. Umeyr, Allah Resûlü'nden (s.a.s.) gelen bu emân için bir de emâre (delil) ister. Nebiler Sultanı (s.a.s.) Mekke'ye muzaffer olarak girdiği sarığını hiç tereddüt etmeden Umeyr'e verir ve onu Safvân'a vermesi için tembihte bulunur. Safvân da bu âlicenaplık karşısında kemâl-i huzurla Nebi'nin (s.a.s.) yanına gelir teslimiyetini ilân eder.

İkrime b. Ebî Cehl'in durumu da bundan farklı değildir. Eşi Ümmü Hakîm Müslüman olur olmaz solu-

ğu Fahri Kâinat Efendimiz'in (s.a.s.) yanında alır ve hiç vakit kaybetmeden eşi hakkında O'ndan (s.a.s.) eman ister. Şefkat Sultanı (s.a.s.) Hz. Safvân'a verdiği emânı Hz. İkrime'ye de verir.[5] Bütün bu uygulamalar Allah Resûlü'nün (s.a.s.) insanlara artık serbestsiniz (*entumu't-tulekâ*)[6] buyururken ne kadar samimi ve içten konuştuğunu, toplumsal huzur ve saadetin karşılıklı güvene bağlılığını ve kendisinin bu güveni verdiğini, sonraki yıllarda da kendilerine uzlaşma yolu açılan insanların, Nebi'nin (s.a.s.) verdiği teminatı zâyi etmediklerini açık bir şekilde ortaya çıkarmıştır. Özetle *sulh*, karşılıklı itimadın ve samimiyetin fiillere aksetmesi demektir ki, biz bunun en güzel örneğini insanlığın İftihar Tablosu'nda (s.a.s.) görüyoruz.

Bu süreçte dikkat çeken bir başka *sulh* örneği de, Efendimiz (s.a.s.) ile Hz. Vahşi arasında geçmektedir. Efendimiz'in amcası Hz. Hamza'yı (r.a.) şehit eden Vahşi, Taif Seferi sonrası Müslüman olduğunda Resûlullah'ın (s.a.s.) huzuruna gelir. Resul-i Ekrem (s.a.s.) amcasının katilini nazikçe karşılar ve ondan, amcasını hatırlattığı için, Kendisine fazla görünmemesini rica eder.[7] Kaynaklarımızın hiç birinde Efendimiz'in (s.a.s.), amcasını öldürdüğü için Hz. Vahşi'ye en küçük bir olumsuz tavır takındığına dair bir bilgi kaydedilmemiştir. Bu medenî uzlaşma zemini bir taraftan genç Müslüman topluma yeni insanlar kazandırırken, diğer taraftan da eski kırgınlıkların üzerlerine kalın bir çizgi çekmiş ve var olan sosyal barışın canlılığına katkıda bulunmuştur.

Sadece muteber hadîs kitaplarının *kitâbu's-sulh* veya *bâbu's-sulh* bölümlerine bakmak bile, *sulh* ve barışın Fahri Kâinat Efendimiz'in hayatındaki yerini görmemize ve bu doğrultuda gösterdiği gayretlerin kemmiyet ve keyfiyetine dâir bilgi edinmemize imkân sağlayacaktır.

Peygamber Efendimiz bir anlaşmazlık yaşandığında, tarafları hemen sulh etme yoluna gitmiştir. Meselâ bir seferinde O'nu (s.a.s.) Amr b. Avf Oğulları'nın bulunduğu yerde ortaya çıkan bir anlaşmazlığı uzlaştırırken görüyoruz. Taraflar arasında bir problem olduğunu duyunca derhal oraya giden Efendimiz (s.a.s.), gözbebeği kabul ettiği namazının bir miktar gecikmesi pahasına tarafların uzlaşmasını Cenab-ı Hakk'ın izin ve inayetiyle sağlamış, böylece bu tür problemlerin çözümünde gerekli hassasiyeti ümmetine fiilen göstermiştir.

Uzun süren iç savaşların durdurulması ve ortak bir *sulh* alanının oluşturulması için, halifelik gibi büyük bir payeden, arkasında ciddi bir destek olmasına rağmen feragat eden Nebi (s.a.s.) torunu Hz. Hasan (r.a.), Şam'a kadar gidip orada Hz. Muaviye (r.a.) ile barışır. Hz. Muaviye'nin aşırı ısrarı üzerine Şam'da hutbeye çıkarak niçin böyle bir uzlaşma içine girdiğini açıklayan Hz. Hasan (r.a.), âdeta yıllar önce Dede'sinin (s.a.s.): "Bu benim torunum Hasan, Seyyid'dir. Allah (c.c.) onun eliyle iki büyük topluluğu uzlaştıracaktır."[8] mucizevî sözünü gerçekleştirerek uzun süredir akan Müslüman kanının durmasına vesile olmuştur.

Sulh ve uzlaşma duygu, düşünce ve pratiğinin bulunduğu yerlere büyük muhaddis Abdurrezzâk'ın kaydettiği gibi *ardu's-sulh* (barış ve uzlaşı diyarı) denilmektedir.[9] Yalanın her türlüsünü kınayan ve yasaklayan İslâm, yine uzlaşma kültürü, kalblerin telifi, ülfet ve dostluğun devamı, özellikle evli çiftlerin aile saadetlerinin korunması adına söz ve fiillerdeki küçük modifikasyonları bile tecviz etmektedir.

Özetle, uzlaşma zemini arama gayretleri *sulh* ve *selâmet*in temsilcileri için zaruridir. Yukarıdaki örneklerin de açık bir şekilde gösterdiği gibi, bu Müslümanların âdeta varlık sebebidir. *Ümmet-i vasata* yani adalet ve istikametin (*sırât-ı müstakîm*) temsilcileri olan Müslümanların kaos ve kargaşaya, zulüm ve mağduriyetlere nötr kalamayacağı açıktır. Ayrıca onların, geçmişte kendilerine yapılan zulüm ve adaletsizlikleri de istikbaldeki huzur adına zaman ve zeminin müsaadesi nispetinde unutma civanmertliğini göstermeleri de, *sulh* kültürü adına önemi aşikâr bir mevzudur. *Sulh* olmazsa, toplum içindeki mağdur ve mazlum fertlerin hasımlarına karşı beslediği kin ve nefret de hiç bir şekilde söndürülemez. Huzurun bir başka adı olan hoşgörünün tesisi için de *sulh* hayatî bir öneme sahiptir. *Sulh*u temsil edenlerin önündeki en büyük engel kırgınlıklar, cidâl ve kavgalardır. Muslihlerin varlık sebebi ise, bu engelleri aşarak dünyayı yaşanabilir bir hâle getirmektir. Konuyu teberrüken Kur'ân-ı Kerîm'de Ahlâk sûresi olarak bilinen Hucurât sûresinin bir âyetiyle bitirelim: *"İnananlar ancak kardeştirler. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin ve Allah'tan korkun ki esirgenesiniz."* (Hucurât sûresi, 49/10)

ACU National, Avustralya
ialbayrak@yeniumit.com.tr

Dipnotlar

1. Bkz. A'raf sûresi, 7/170
2. Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkami'l-Kur'ân*, 10/169
3. Kurtubi, *a.g.e.*, 10/169
4. Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, 1/383
5. Taberî, *Târihu'r-Rusül ve'l-Mülûk*, 2/56
6. Beyhakî, es-Sunenu'l-Kubrâ, 9/118
7. İbn Abd el-Berr, *el-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, 1/496
8. İbn Hacer el-Eskalânî, *Fethu'l-Bârî*, 8/238
9. Abdurrezzâk, *Musannaf*, 5/188

Prof. Dr. Muhit MERT *

Ocak / Şubat / Mart - 2009 / 83

İman, marifet, muhabbet ve ruhanî zevklerle dopdolu bir ruh, ister sanat ve kültür, ister diğer aktiviteler adına kendi iç resmini ortaya koyar; rûhunun derinliklerinde birer öz, birer üsare hâline gelmiş insan-kâinat-Allah telâkkîlerini seslendirir ve hep derûnundaki mânâları meşk etmeye çalışır.

Sanata Vurulan TEVHİD DAMGASI

"*Allah sanatkâr kulunu sever*"[1]

Sanat, milletlerin kültürel ve manevi zenginliklerinin, medeniyet seviyelerinin göstergelerindendir. Sanatkârlar kültür ve inançlarını eserlerine nakşederler. Her sanat eseri, onu ortaya koyan sanatkârın inançlarından birtakım izler taşır. Bu makalede sanatla inanç arasındaki bağı, İslâm'ın esaslarından *tevhid* inancı ile sanat arasındaki münasebeti, Müslüman sanatkârın inançlarını sanatına nasıl yansıttığını konu edineceğiz.

Sanatla İnanç Arasındaki Münasebet

Sanatla dinî inançlar arasında sıkı bir bağ vardır. Sanat icra eden kimse eline aldığı taş, ağaç vb. şeylere şekil verirken ona ruh ufkundan bir mana ve düşünce dünyasından bir hikmet katar. Bu mana ve hikmet, sanatkârın inançlarından fışkırır ve esere yansır. Diğer dinlerin mensuplarında olduğu gibi Müslüman sanatkâr da icra ettiği sanat dalında ortaya koyacağı eserlere inançlarını nakşeder. Zira onun düşünce ve ruh dünyası ilahî vahiy ve nebevî sünnetin prensipleri ile örülmüş, davranışlarına bunların rengi sinmiştir. Hatta bir sanatkâr inançlarını sadece cansız maddeler üzerinde işlemez, aynı zamanda yanına alıp yetiştirdiği çıraklarına da nakşeder. Böylece her sanatkâr, âdeta hocasının bir eseri olur.

Müslüman sanatkâr tevhid inancına sahiptir. Tevhid, zatı, sıfatları ve fiilleri itibariyle Allah'ın birliğidir. O, sanatını icra ederken bu birliği yansıtmayı gaye edinir. Tevhid düşüncesine aykırı sayılabilecek şekil, motif, süs vb. şeylerden kaçınır. Onun nazarında tabiatın meydana getirdiği çokluk içindeki birlik de, Allah'ın birliğinin âlemdeki tecellisinden ibarettir. Varlıklar kendi başlarına bir bütünlük arz etse de, aynı zamanda başka bir bütünün parçalarıdırlar ve onu tamamlarlar. Buradan aldığı ilhamla o, sanatına konu ettiği herhangi bir eserde kullandığı parça ve öğeleri müstakil olarak düşünse de, tıpkı kâinatta olduğu gibi hep bir başka bütünü meydana getirmek üzere tanzim eder.

Müslüman sanatkâr Allah'ın güzel (cemîl) olduğuna, bu güzelliğin (cemal) kâinatta tecelli ettiğine ve böylece Allah'ın varlıkları güzel yarattığına inanır. Bu yüzden o, hünerini, maharetini ve icra ettiği sanatı kendinden bilmez, Allah'ın lütfuna mazhar olduğunu idrak eder. Buna bağlı olarak Müslüman sanatkâr kendisini, bu güzelliklerin başkaları tarafından fark edilmesi için bir vasıta olarak görür. Yüce Yaratıcıya hitaben bir şairin varlıklara, "*İbarelerimiz çeşitli olsa da senin güzelliğin tektir. Her şey senin güzelliğine işaret etmektedir.*" dedirttiği gibi, o da "Sanatlarımız farklı da olsa, hepsi Senin sanatının çeşitliliğini, güzelliğinin zenginliğini göstermektedir" der. Onun kendini böyle algılaması, iç dünyasında derin bir haz meydana getirir ve bundan son derece mesrur olur.

Müslüman sanatkâr nazarında yegâne yaratıcı Allah'tır. O, "*Sanatkârı da sanatını da Allah yaratır*"[2] hadisinin beyanı doğrultusunda sanatın Allah'ın yaratmasıyla kendinde meydana geldiğine inanır. Kendini onun Sâni', Musavvir, Bedî' ve Mübdi' isimlerinin tecellisine mazhar olarak mütalaa eder. Dolayısıyla o, sanatını icra ederken Allah karşısında haddini aşıp "Ben de yaratıyorum." havasına girmez. Yaptığı eserleri Allah'ın sanat eserlerine bir nazire olarak da

algılamaz. Bunları gurur ve kibir vesilesi yapmaz, aksine şükrün bir vasıtası haline dönüştürür. Zira insanlara bütün imkân ve kabiliyetleri O'nun bahşettiğine inanır ve sanatını onun yolunda icra eder.

Müslüman sanatkâr Allah'ın varlığının benzersiz olduğuna inanır. O, insan aklına gelen her şeyden başkadır, eşi benzeri ve ortağı yoktur. Allah'ın sanatı da eşsizdir. Dolayısıyla Müslüman sanatkâr sanatını icra ederken Yaratanın sanat eserlerinden ilham alır ve kendi hayal dünyasına göre sanatına bir biçim verir, yeni bir terkip yapar. Asılları tabiatta bulunan yaratılmışları sanatına konu ettiğinde onları olduğu gibi değil, minyatürize ederek, onlara yeni bir şekil vererek yapar. Ayrıca melekler gibi maddeden mücerret mukaddes varlıkları resmetmekten, teşhis etmekten imtina eder. Böylece o, Allah'ın yarattıklarının benzerini yapabilme gücünü kendinden nefyeder. Bunlar da ondaki tenzih düşüncesinden kaynaklanır.

Kısacası onun sanatı ister mimari olsun, isterse hat, tehzib gibi süsleme sanatları olsun hiç birinde tevhid düşüncesine aykırı şey bulunmaz. Aksine onun sanatı daima Yüce Yaratıcının varlık ve birliğini gösteren işaretler taşır. Bu açılardan bütün çeşitleriyle İslâm sanatlarının, Allah'ın birliği düşüncesini yansıtmayı gaye edindiğini söyleyebiliriz.

Tezyinatta Tevhid Damgası

İslâm medeniyetinde tarih boyunca ortaya konan kültürel eserler, üretilen süslemeler sayesinde insanda ulvi hisler meydana getirecek bir derinlik, hayranlık ve takdir duyguları uyandıracak bir mahiyet kazanmıştır. Bu eserler, üzerlerinden asırlar geçmesine rağmen bu gün bile seyredenlerin gözünü kamaştıracak güzelliktedir. Bu eserlerde kullanılan ve bir bütünü tamamlamak üzere hiç bitmeyecekmiş gibi birbirini takip eden motifler, insanda sonsuzluk hissi, bekâ duygusu uyandırır ve seyreden kimse için âdeta sonsuzluğa açılan bir pencere olur.

Müslüman sanatkârın süslemede kullandığı motiflerin işaret ettiği belli anlamlar da vardır. Bunlar rasgele kullanılmış şekiller değildir. Semboller vasıtasıyla Müslüman sanatkâr, inançlarını eserine ilmek ilmek işler. Mesela Amasya Sultan Bayezid Camiinin kuzey duvarında ana giriş kapısının sağ ve soluna nakşedilmiş olan "vav" harfinin uç kısmına lale motifi işlendiği görülmektedir. Lale motifi Arapça harflerle yazılan Allah lafz-ı celalesine benzediği ve Arap harfleriyle yazılan lale kelimesi Allah lafz-ı celalesindeki harflerle yazıldığı için tevhide işaret eder. Bu işin sırrına vakıf olanlar bu motifi gördüklerinde Allah'ı hatırlarlar. İslâm tarihi boyunca Müslüman ülkelerin bayraklarını süsleyen hilal de yine Allah lafz-ı celalesindeki harflerle yazıldığından tevhidin sembolü olmuştur. Ayrıca hem lale, hem de hilal kelimesinin ebced hesabıyla değeri 66'dır ki bu rakam Allah lafz-ı celalesinin de ebcedî değeridir.

Yine tezyinatta kullanılan gül motifi de dinî anlamı olan bir şekildir. Gül motifi daima Hz. Peygamber'e (s.a.s.) işaret eder. Zira gülün –özellikle Türk kültüründe- Hz. Peygamber'in terinden yaratıldığına inanılır. Efendimiz Allah'ın en sevgili kuludur ve kâinat onun hürmetine yaratılmıştır. Müs-

lüman sanatkârlar sanatlarında Efendimizi remzetmek için gül motifi kullanmışlardır. Lale ile gül bir süslemede beraber nakşedilmişse, bunlar kelime-i şahadete işaret ederler. Lale kelime-i şahadetin ilk kısmına, gül motifi ise ikinci kısmına tekabül eder.

Tezyinatta tevhide işaret eden diğer bir süsleme unsuru da hat yazılarıdır. İslâm mimarisinde süsleme malzemesi olarak kullanılan hat yazıları; bunlar ister taş, ağaç oymacılığı şeklinde binaların bizzat bünyelerine nakşedilen yazılar olsun, isterse duvarlara, tablolara mürekkep veya boyalarla nakşedilen yazılar olsun hepsi yine tevhid inancını hatırlatan ve bu inancı sanat vasıtasıyla müminlerin zihninde canlı tutan unsurlar olmuştur.

Mimaride Tevhid Damgası

Klasik İslâm mimari anlayışında, şahsi sayılabilecek ev vb. yapılar dünyada ebedi kalacakmış hissi verecek tarzda ve gücü ihsas edecek şekilde inşa edilmezdi. Aksine bunlar üzerinden faniliğin unutulmadığı, yüzlerin Bâkî olana çevrildiği ifade edilirdi. Evler ihtiyacı karşılayacak büyüklükte yapılır, israftan, gösterişten uzak ve kibir alameti sayılabilecek şeylerden hâlî olurdu. Bu düşüncenin yerleşmesinde şüphesiz ki Kur'ân ve sünnetin etkisi büyüktür. Kur'ân'da "*Siz yüksek yerlere alamet binalar dikip boş şeylerle mi uğraşıyorsunuz? O muazzam yapıları dünyada ebedi kalmak gayesiyle mi inşa ediyorsunuz?*" (Şuara sûresi, 128-129) ayeti müminler için mimaride takip edilmesi gereken yolu gösteren işaretlerden biridir. Her ne kadar Hz. Hud'un (a.s.) Âd kavmine bir seslenişini aktarmış olsa da, Kur'ân bunu Hz. Muhammed (s.a.s.) ümmetine bir uyarı olarak nakletmektedir. Yine bu çerçevede Fecr sûresi 6-12. ayetlerinde güç ifadesi için sütunlu binalar diken Âd ve gösteriş için yüksek kayalıkları oyarak muhkem yerleşim yerleri oluşturan Semud kavimleri ile azametin sembolü olarak yüksek kuleler diken Firavunlardan bahsedilmekte ve bu gayelerle yapılan işlerin sonuçta Allah'a birer başkaldırı ve yeryüzünde fesadı çoğaltmak olduğu vurgulanarak onların akıbetleri gözler önüne serilmektedir.

Burada, yanlış anlaşılabilecek bir hususa da dikkat çekmekte yarar vardır. Bu ayetlerden hareketle mutlak anlamda yüksek bina dikmenin mahzurlu olduğu sonucuna varılabilir. Ancak durum öyle değildir. Şuara suresindeki ayet, mutlak anlamda yüksek bina dikmenin değil, büyüklük duygusu ve güç sembolü olarak yüksek bina dikmenin Allah karşısında boş bir heves olduğunu ifade etmektedir. Nitekim müfessirler bu ayetin tefsirini yaparken ihtiyaç kavramının altını çizmekte ve Âd kavminin ihtiyaç olmadığı halde sırf eğlence ve kuvvet izharı için bunları yaptıklarına ve Hz. Hud'un (a.s.) da bu sebeple onları ikaz ettiğine dikkat çekmektedir.[3] Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.), ihtiyaç dışında gösteriş ve benzeri sebeplerle yapılan binaların, sahipleri için bir vebal olduğunu ifade ettiği hadisi de, bu konuda ortaya çıkan müşkili çözecek mahiyettedir. Konuyla ilgili hadis şöyledir: Bir defasında Resulullah Efendimiz bazı sahabilerle beraber dışarı çıkmışlardı. Bir sokaktan geçerken bir evinin yanında yüksekçe yapılmış bir kubbe gördüler. Onu sorunca Ensardan bir adamın yaptığını söylediler. Peygamber Efendimiz sustu ve bir şey demedi. Ama adam bir ara yanına geldiğinde Efendimiz ondan yüz çevirdi. Bu birkaç defa tekrar etti. Adam Peygamber Efendimizin kendisine kızdığını ve bu sebeple yüz çevirdiğini fark etti. Durumu sahabilere sorunca onlar sebebini anlattılar. Bunun üzerine adam gitti ve o yapıyı yıkıp yerini düzledi. Bir başka defa o sokaktan geçerken Efendimiz o kubbeyi göremeyince sordu ve sahabiler adamın yıktığını haber verdiler. Bunun üzerine Efendimiz, "Gereksiz, lüzumsuz yapılmış her bina sahibine vebaldir." buyurdu (Ebu Davud Edeb, 170, İbn Mace, Zühd 13).

İçinde yaşadığımız şahsî mekânları tesis ederken ihtiyaca göre davranma ve mütevazı olma düşüncesini oluşturan temellerden biri de Peygamber Efendimizin (s.a.s.) hadisleridir. Efendimizin dünya ile kendi arasındaki ilişkiyi anlatan, "*Benim dünya ile ne alâkam olabilir. Ben dünyada bir ağacın altında gölgelenen, sonra da oradan kalkıp giden bir yolcu gibiyim.*" (Tirmizi, Zühd 44) hadisi bunlardan biridir. Bu hadis ışığında düşünülecek olursa, ümmetin dünyada yaşayacağı mekânlar meydana getirirken onları nasıl tanzim edeceği kolayca anlaşılacaktır. Demek ki içinde yaşadığımız mekânlar, bu sözü yansıtacak nitelikte olacak ve bu sözün işaret ettiği manada tecessüm edecektir. Kur'ân'ın ve Hz. Peygamber'in mümin şuurunda meydana getirdiği etki, Şair Taşlıcalı Yahya'nın şu beytinde ne güzel ifade edilmiştir:

"Bâde-nûşân gibi doğru yolumuzdan sapmazuz,
Avn-i Firavn ile Şeddâdî binalar yapmazuz"

İslâm ümmeti kendi şahsî yaşama mekânlarında fanilik hissini canlı tutacak şekilde davranırken toplumsal birliğin (tevhid) sembolü sayılabilecek cami, medrese, han, hamam, çarşı, pazar gibi umumun istifadesine açık mekânları inşa ederken zamanın yıpratıcılığına karşı dayanıklı ve Müslüman toplumun kuvvetini gösterecek, onların inançlarını yansıtacak nitelikte muhteşem yapmışlardır. Bu noktada İslâm milletlerinin, "*Kulunun yaptığı şeyi sağlam yapması Allah'ın hoşuna gider*" (Taberanî, el-Mucemu'l-evsat, 897) vb. hadisleri hareketle sanatlarını onlar üzerinde kalıcı bir şekilde icra ettikleri görülmektedir.

Bu çerçevede klasik İslâm şehirlerinin mimarisi tevhidin işaretlerini taşır. Bu şehirler iç içe geçmiş daireler şek-

lindedir. Şehirler, merkezde kurulan cami, medrese, idari teşkilat, han, hamam ve çarşı gibi unsurlar etrafında meydana gelen ve dışa doğru gittikçe genişleyen dairelerden oluşur. Mahalleler dardan başlayarak geniş halkalar oluşturacak şekilde tasarlanmıştır. Şehir mimarisinde, özellikle Müslümanlar tarafından sonradan kurulan şehirlerde genel plan, Allah'ın zatında ve tabiatta var olan birliği insanî-sosyal alanda da sağlayacak şekilde oluşturulmuştur. Mahallelerden merkeze akıp gelen yollar adeta insanları birliğe (tevhide) taşıyan, hatta onları toplayıp getiren vasıtalara dönüşür. Şehri bu şekilde inşa etmek de tevhid inancının bir tezahürü, Kur'ân'ın içtimaî birliğe çağıran, "*Allah'ın ipine topluca sarılın, ayrılmayın*" (Âl-i İmran sûresi, 103) mesajını gerçekleştirme düşüncesinin bir ürünüdür.

Tezyinatta olduğu gibi, İslâm mimarisinde kullanılan unsurların sayılarının ve ölçülerinin de belli anlamları vardır. Müslüman mimarlar bunları tasarlarken İslâm'ın asıllarını remzetmeyi hedeflemişlerdir. Mesela Eminönü Yeni Camiinin kubbe sayısı -şadırvan avlusundaki kubbeler dahil-toplam 66 adettir ki bu rakam ebcedî olarak Allah Lafz-ı Celalesine tekabül etmesi hasebiyle tevhide işaret eder. Yine Mimar Sinan'ın Süleymaniye Camiinde yaptığı büyük kubbenin yerden aleme kadar yüksekliği ile avlunun köşelerinde yer alan minarelerin boyları da 66 arşındır. Bunlar da boyutlarında kullanılan ölçüleriyle tevhidin sembolüdürler.

Müslüman mimarların mimaride kullandıkları ölçülerin belli manalara işaret etmek üzere seçildiğinin bir başka örneğini Şehzade Camiinde kullanılan ölçüler teşkil etmektedir. Mimar Sinan bu caminin yapımında 318 modülünü kullanmıştır. Bir yapının elemanlarını boyutlandırmada kullanılan en küçük ortak ölçüye modül denir. Bunun bir standardı yoktur. Her mimar kendine göre bir ölçüyü esas alabilir. Osmanlı mimarisinde kullanılan 1 modül 1 boğuma eşittir. 2.5 parmak kalınlığına 1 boğum denir. 1 parmak 10 iplik, 1 iplik de 100 örümcek teli kalınlığındadır. Böylece müşahhas bir standart geliştirilmiş olmaktadır. Şehzade Camiinin elemanlarının birbirine oranlamasında gözetilen en küçük oran 318 boğum ve onun katlarıdır. 318 rakamı, rasgele seçilmiş değildir. Aksine belli bir inancı temsil etmektedir. 318 rakamı, "şefkatle koruyan" anlamına gelen "er-Raûf" isminin ebcedî karşılığıdır. Bunu kullanmaktan gaye, "er-Raûf" ismine mazhar olanların Firdevs cennetine girecekleri inancını remzetmektir. İşte Mimar Sinan bu camiyi yaparken kullandığı ölçülerle, Kur'ân'da, "*İman edip salih amel işleyenlerin*" (Kehf sûresi 107), ve "*Namazlarına riayet edenlerin*" (Müminûn sûresi, 9-11) gireceği yer olarak anlatılan Firdevs cennetinin dünyadaki bir temessülünü meydana getirmek düşüncesindedir. Nitekim Sinan'ın türbesinin kitabesinde bulunan "*Yapdı bir cami, virdi Firdevs-i âlâdan nişan*" sözü onun bu düşünce ve inançlarını mimariye nasıl yansıttığını açıkça göstermektedir.[4]

Bu açıdan bakacak olursak minarelerin de müminlerin şuurunda yer eden sembolik anlamı büyüktür. Minareler İslâm'ın şeâirindendir. Onların hem şeklinin, hem de sayılarının anlamı vardır. Minareler şekil olarak, âdeta toplum vicdanının şahadetine işaret eden işaret parmağı mesabesindedir. Camiye yapılan minare sayıları, ya İslâm'ın esaslarına işaret etmek, manevi değerlerimizi remzetmek üzere belirlenmiştir. Bunları görenler her birinden kendilerine göre bir mana çıkarırlar. Mesela Sultan Ahmet Camiinin minareleri iman esaslarına, Süleymaniye Camiinin minareleri ise dört halifeye veya dört büyük meleğe işaret eder. Müminlerin maşerî vicdanında onlar hep tevhide veya onunla alakalı hususlara işaret eden birer alamet olarak algılanır.

Klasik İslâm sanatını yansıtan eserler incelendiğinde üzerine tevhid damgasının vurulduğu türbeler, çeşmeler, kitabeler, mezar taşları gibi daha nice eserler karşımıza çıkacaktır. Bu eserlerden her biri ayrı ayrı incelendiğinde üzerlerine sanatla vurulan tevhid mührü görülecektir. Ancak meselenin yeterince anlaşıldığı kanaatiyle misalleri daha fazla çoğaltmak istemiyoruz.

Sonuç

Netice olarak ifade etmeliyiz ki, insanı en derinden etkileyen ve hayatının şekillenmesinde en büyük tesire sahip olan, onun inançlarıdır. Dolayısıyla insan ne yaparsa yapsın, bütün yaptıklarına inançları bir şekilde yansıyacak, ortaya konulan eserler, inançlarından birtakım alametler taşıyacaktır. Bu çerçevede Müslüman sanatkâr, eserlerine Allah'ın birliği (tevhid) inancını nakşeder. Onun sanatı, âlemin faniliği düşüncesinin ve bu yüzden Sonsuz olanı aramak gerektiği kanaatinin damgalarını taşır. Ayrıca Müslüman sanatkâr, icra ettiği hünerin, Allah'ın sanatının bir gölgesi olduğunu düşünerek aradan çekilir ve sanatının bütün yönleriyle Allah'ı işaret etmesine itina gösterir. "Yegâne sanat ve güzellik sahibi Allah'tır" inancıyla sanatını O'nun gerçek sanatının anlaşılmasına vasıta yapar. Sonuçta

"Anladım işi, sanat Allah'ı aramakmış;

Marifet bu, gerisi yalnız çelik-çomakmış…" (N. Fazıl) diyerek sanatıyla "marifetullah"a yol bulmaya ve onu seyredenleri de o yola ulaştırmaya çalışır.

Hitit Üniv. İlahiyat Fak. Öğrt. Üyesi
mmert@yeniumit.com.tr

Dipnotlar

1 Taberanî, *el-Mu'cemu'l-evsat*, 8934.
2 Buharî, *Halku ef'âli'l-ibâd*, s. 25.
3 Bkz. Matüridî, *Te'vilât*, 10/321; İbn Kesir, *Tefsir*, 3/341.
4 İsmail Yakıt, *Osmanlı Araştırmaları*, s.101-104.

Prof. Dr. Osman GÜNER *

Ocak / Şubat / Mart - 2009 / 83

O, bütün hayatı boyunca dîni Allah'a tahsis ederek sadece O'na kulluk yaptı.. gönlü sadece O'nun mârifetiyle doldu-taştı.. gözü her yerde O'nun âsârını süzüp durdu.. bütün duyguları O'ndan gelen mânevî zevklerle coştu ve köpürdü.. O, Hakk'a uyanmış, hakikate yelken açmış ve doyma bilmeyen bir iştiha ile hep "Allah" deyip dolaşmıştı.

Resûlüllah'ın (s.a.s.) İbâdet ve Kulluk Hayatı

Allah'ın (c.c.) emirlerini yerine getirme, O'na kulluk etme ve kulluğun şuurunda olma gibi mânâlara gelen *'ibâdet'* ve *'ubûdiyet (kulluk)'* kavramları; bazılarına göre her ne kadar aynı mânâya hamledilmiş ise de, çoğunluğun kabulüne göre, bu kelimelerin lâfızları gibi mânâları da birbirinden farklıdır. İbâdet, *'Yüce Mevlâ'nın emirlerini yerine getirip yaşama ve kulluk sorumluluklarını temsil etme'* mânâlarına geldiği hâlde; ubûdiyet, *'kul olma ve kölelik şuuru içinde bulunma'* şeklinde anlaşılmıştır.[1] Her ne şekilde olursa olsun ibadet ve kulluk, Hâlık-ı Zülcelâl'in insana bahşettiği en büyük pâyedir.

Bu münasebetledir ki, Allah Teâla, Habîb-i Edîb'ini kelime-i şahâdet gibi kutlu bir cümlede anarken, önce "عَبْدُهُ - *kulu*" demiş, sonra da "رَسُولُهُ - *peygamberi*" sözüyle bunu taçlandırmıştır. Yine O (c.c.), Resûl-i Ekrem'i Miraç'a dâvet ederken, "أَسْرَى بِعَبْدِهِ - *kulunu seyr ü sefer ettirdi.*" (İsrâ sûresi, 17/1) kaydını koymuş ve bununla ubûdiyetinin üstünlüğüne ve ayrıcalıklı oluşuna işaret buyurmuştur. Haddizâtında bu eşsiz sema yolculuğunda, övgüye layık bin bir vasfı arasında kulluğu öne alınarak "فَأَوْحَى إِلَى عَبْدِهِ مَا أَوْحَى - *Kuluna vahyetti ha vahyetti.*" (Necm sûresi, 53/10) denilmesi de oldukça mânidardır!..

Allah Resûlü (s.a.s.), hayatın her alanında olduğu gibi bizler için, *"ibadet ve kulluk hayatı"*nda da en güzel örnektir. O'nun Allah'a kul oluşunu en kâmil mânâda anlayabilmek için hayatının bazı kesitlerine bakmamız gerekir. Zira kulluk, her yönüyle hayatı kuşatan, kapsamlı bir mânâ dokusunu barındırmaktadır.

Binaenaleyh O'nun kulluk ve ibadet konusundaki örnek yaşantısını, 1) *"Zikir ve ibadet hayatı"*, 2) *"Zühd hayatı (Dünya hayatına bakışı)"*, 3) *"Allah korkusu"* gibi hususları tahlil etmek suretiyle ortaya koymak mümkündür.

1) Zikir ve İbadet Hayatı

Allah'a kul olmanın en önemli tezahürlerinden biri hiç şüphesiz *O'nu (c.c.) anmak ve zikretmektir.* Efendimiz de kulluğunu ve gönlündeki Allah sevgisini, O'nu sürekli zikretmek suretiyle göstermiştir. Allah Resûlü her hâlinde, her nefes alış-verişinde, ayakta iken, otururken, yatarken, kalkarken, uyurken, uyanıkken dâima Allah'la beraber olduğunun şuurundadır ve O'nu zikirle meşguldür. Emrettiği ve yasakladığı şeyler, koyduğu kaideler, verdiği hükümler, yaptığı işler, Allah'ın isim ve sıfatlarıyla alâkalı söz ve duaları, O'nun Allah'ı zikri olarak kabul edilir.

Efendimiz'in zikir ve ibadet hayatı, bu konuda *ifrat ve tefritten uzak*, Allah'ın rızasına uygun bir hayat sürmek isteyen mü'minler için güzel bir örnektir. O (s.a.s.) bu konuda özellikle bazı hususlara riayet edilmesine itina gösterirdi:

Resûlullah (s.a.s.), toplu hâlde Allah'ın anılıp zikredildiği meclisleri *"cennet bahçeleri"* diye tavsif etmiş ve onlardan azamî ölçüde istifade edilmesini istemiştir. (Tirmizi, Daavât 82) Ashab'ın önde gelenlerinden Ebû Saîd el-Hudrî'nin (r.a.) naklettiği bir hadîs-i şerîfte Allah Resûlü (s.a.s.) şöyle buyurmaktadır: *"Bir topluluk Allah'ı zikretmek için bir araya gelirse, melekler onları kuşatırlar, üzerlerini rahmet kaplar, onlara sekîne (gönül huzuru) bahşedilir ve Allah onları nezdindekilere (melekler vb.) iftiharla zikreder."* (Müslim, Zikir 39)

Gece İbadetlerine İtina Göstermek

Allah Resûlü, her gece uyanarak Allah'ı zikretmiş, dua ve istiğfarda bulunmuş ve namaz kılmıştır. Yüce Allah, Resûlü'ne hitapla geceyi en güzel şekilde ihyâ etmesini ifade buyurmuştur: *"Sana mahsus bir namaz olmak üzere gecenin bir kısmında kalkıp Kur'ân oku, teheccüd namazı kıl. Böylece Rabb'inin seni makam-ı mahmûda eriştireceğini umabilirsin."* (İsrâ sûresi, 17/79)

Efendimiz (s.a.s.), Ashab'ını ve mü'minleri de gece ibadetine teşvik etmiş; gece boyunca hiç uyanmaksızın uyumayı hoş karşılamamıştır. En çok hadîs rivayetiyle tanınan sahabîlerden Hz. Ebû Hüreyre'nin naklettiği bir hadîs-i şerîfte, Efendimiz; *"İnsan uyuyunca Şeytan'ın, onun ense köküne üç düğüm attığını, uyanıp Allah'ı zikrettiği zaman bu düğümlerden birinin çözüldüğünü, abdest alıp namaz kıldığında da düğümlerin kalan ikisinin çözüleceğini"* ifade buyurmuştur. (Buharî, Teheccüd 13.)

Sahabe'den İbn Abbas'ın (r.a.) anlattığına göre, o bir gece Resûlüllah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) yanında kalmıştı. Geceleyin Allah Resûlü (aleyhisselâm) uyanarak önce misvakla ağzını temizleyip abdest almış; akabinde Âl-i İmrân sûresinden bazı âyetleri okumuş; sonra on üç rekat namaz kılmış; Hz. Bilâl'in sabah ezanını okuması üzerine kalkıp iki rekat namaz kılmış ve sonunda da şu duayı yapmıştı: *"Allah'ım! Benim kalbime nûr, dilime nûr, kulağıma nûr, gözüme nûr, arkama nûr, önüme nûr, üstüme nûr ve altıma nûr halk eyle! Yâ Rabbi! Bana nûr lutfeyle!"* (Buhârî, Daavât 10)

Allah Resûlü, bazı geceler ayakları şişinceye kadar namaz kılar, Allah'ı (c.c.) zikrederdi. Ashab'dan Muğîre b. Şu'be (r.a.): "Ey Allah'ın Elçisi! Allah senin gelmiş geçmiş bütün günahlarını bağışladığı hâlde, neden hâlâ kendini bu kadar zorluyorsun?" diye sual edince: *"Şükreden bir kul olmayayım mı?"* buyurmuştu. (Buhârî, Rikâk 20)

Efendimiz (s.a.s.) nafile ibadetler için çoğunlukla gece saatlerini seçerdi. Bu durum, gündüz saatlerinde daha çok devlet işleri ve insanlarla meşguliyetin, O'nun bütün zamanını almasından kaynaklanmış olabilir. Ayrıca gece ibadetinin sâir zamanlarda yapılan ibadetlerden daha faziletli olduğunu da Peygamberimiz haber vermişlerdir. (Nevevî, Ezkâr, s. 83–84) Allah Resûlü, Vitir namazını da gecenin başında, ortasında veya sonunda kıldığı olmuştur. (Ebû Dâvûd, Tefrîu ebvâbi'l-vitr 7,8)

Efendimiz (s.a.s.), gündüzleri de nafile ibadet yapardı. Farz namazların önce veya sonrasındaki sünnet namazları, duhâ namazı, yağmur duası ve namazı, kusûf ve husûf namazları (güneş ve ay tutulmasına binaen kılınan namazlar), sefer namazı, mescide girildiğinde kılınan tahiyyetü'l-mescid namazı gibi nafile namazları da îfâ etmiştir. Nitekim Hz. Âişe Vâlidemiz'e O'nun nafile ibadetleri sorulduğunda, o şöyle cevap vermiştir: *"Allah Resûlü öğle namazını(n farzını) kılmadan önce evinde dört rekat namaz kılardı (yani öğlenin sünnetini). Sonra mescitte Ashab'ına farzı kıldırır, evine geldiğinde tekrar iki rekat namaz kılardı…"* (Ebû Davud, Tatavvu 1)

İbadet, zikir ve dua ile meşguliyet, kalbin susuzluğunu giderip dünyayı hor ve hakir göstermektedir. Dolayısıyla insan, dünyayı kaybetmekle üzülmemeli, kazanmak ve bulmakla da sevinmemelidir. Mü'min bir kul şunu iyi bilmelidir ki, ibadet şuuruyla yapılan amellerden elde edilecek mânevî/uhrevî kazanımlar, Allah katında daha hayırlı ve daha makbuldür. (Şûrâ sûresi, 42/20)

İbadet Hayatında Devamlılık ve İtidal

Allah Resûlü (aleyhisselâm) bütün geceyi veya zamanı ibadetle geçirmeyi tavsiye etmemiştir. (Nesaî, Sıyâm 35) Hattâ Ashab'ın gece nafile namaz kılmak için mescide devamını da hoş karşılamamıştır.

Resûl-i Ekrem'in vahiy kâtiplerinden Zeyd ibn Sâbit'ten (r.a.) rivayete göre, Hz. Peygamber (s.a.s.) Ramazan'da birkaç gün teravih namazlarını Ashab'ıyla birlikte cemaatle kılmıştı. İlerleyen günlerde cemaatin çoğaldığını görünce, mescide çıkmamış ve sonra onlara şöyle hitap etmişti:

"Görüyorum ki, cemâatle terâvîh namazı kılma konusunda çok isteklisiniz. Fakat böyle cemâat hâlinde bu ibâdete devam ederken, bu namazın farz kılınmasından ve farz kılındığı takdirde de hepinizin bu namazı cemâatle edaya muktedir olamamanızdan korkarım. Onun için ey insanlar! Sizler bu namazı kendi evlerinizde kılınız. Çünkü farz namaz müstesna, bir kimsenin kıldığı en faziletli namaz, kendi evinde kıldığı namazdır." (Buharî, İ'tisam 3)

Efendimiz'in (s.a.s.) bazı gecelerde yaptığı uzun ibadetlerin yanı sıra, Hz. Âişe Vâlidemiz'in anlattığına göre, O'nun bütün gece sabaha kadar namaz kıldığı veya iba-

det ettiği, Ramazan orucu dışında aralıksız bir ay boyunca oruç tuttuğu görülmemiştir. (Müslim, Müsâfirîn 141) Ayrıca ibadetler konusunda ifrat ve tefritten kaçınmak gerektiği mesajını vermiştir: *"(İbadetlerinizde ve işlerinizde) ifrat ve tefritten sakının! Şunu iyi bilin ki, (Allah'ın rahmetiyle muamelesi olmadıkça) hiç kimse yapmış olduğu amellerle Cennet'e giremez. Allah katında amellerin en makbul olanı, az da olsa devamlı olanıdır."* (Buhârî, Rikâk 18)

Dolayısıyla Allah Resûlü, insanların amellerine güvenmeleri yerine, güçleri nispetinde yaptıkları amelleriyle Allah'a yakınlaşmanın, O'nun rahmetine sığınmanın yollarını aramalarını istemiştir. Mü'min bir kul, az da olsa süreklilik arz eden ve samimiyetle îfâ edilen ibadet ve taatın makbul olduğunun şuurunda olmalıdır. O hâlde Allah'a ibadet ve zikir, sadece O'na kulluğun, O'nu sevmenin, O'nun karşısında kendini aciz hissetmenin, O'na karşı sonsuz saygı duymanın ve itaatın en son neticesidir.

2) Zühd Hayatı (Dünya Hayatına Bakışı)

Zühd, dünyaya ve dünyalık şeylere karşı hırs ve rağbeti terk etmek mânâsına gelir. Zühd olarak isimlendirilen hâl, bir şeye olan arzu ve isteği ondan daha iyisine çevirmekten ibarettir. Zühdde, daha iyiye yönelme söz konusudur.

Allah'tan başka hiçbir şeye değer vermeyen insan, kâmil mânâda zühd sahibi kabul edilir. Bununla birlikte kişinin kendisine ve bakmakla yükümlü olduğu kimselere yetecek kadar kazanması ve elinde mal bulundurması zühde aykırı değildir. Ancak fazlasını ihtiyaç sahiplerine vermek zühdün bir gereğidir.

Zühd hayatının temelini Kur'ân-ı Kerîm'de aramak gerekir. Yüce Allah dünyaya bakışın nasıl olması gerektiğini birçok âyette açıklamaktadır: *"Onlardan bazı zümrelere, sırf kendilerini denemek için verdiğimiz dünya hayatının süslerine gözünü dikme. Rabb'inin sana verdiği nimet, hem daha hayırlı ve değerli, hem de daha devamlıdır."* (Tâhâ sûresi, 20/131) *"Kim âhiret mahsülü isterse, onun ürünlerini fazla fazla artırırız. Kim de sırf dünya menfaati isterse ona da ondan veririz, ama âhirette onun hiç nasibi olmaz."* (Şûrâ sûresi, 42/20)

Kur'ân'da, dünya nimetlerinin bir imtihan vesilesi olduğu, dünyanın faydasının pek az, Allah'ın vereceği karşılığın (sevabın) ise daha hayırlı olduğu anlatılarak hakikatte insanın yaşadığı hayatı nasıl okuması gerektiğine işaret edilmektedir. (bkz. Mü'minûn sûresi, 23/56; Nisa sûresi, 4/77; Kasas sûresi, 28/80)

Allah Resûlü (s.a.s.) insanların en zâhid olanıydı. Kendisine pek çok fetihler nasip olduğu ve önemli miktarda dünya malı elinden geçtiği hâlde, O, ailesinin nafakasını temin için *'zırhı bir Yahudi'de rehin'* olarak hayata gözlerini yummuştu. (Buharî, Buyû' 15)

Bir adam, Efendimiz'den, yaptığı takdirde Allah'ın ve insanların sevgisine mazhar olacağı bir amel tavsiye etmesini istemişti. Allah Resûlü ona: *"Dünyaya rağbet gösterme ki, Allah seni sevsin; insanların ellerinde bulunana (nimet ve imkânlar) rağbet etme ki, onlar (da) seni sevsin."* (İbn Mâce, Zühd 1)

Hz. Âişe Validemiz, Peygamberimiz'le aile efradının Medine'ye gelişlerinden Allah Resûlü'nün vefatına kadar, üç gece üst üste buğday ekmeğinden doyasıya yemediklerini anlatır. (Buharî, Rikâk 17) Peygamberimiz'in evinde bazen bir ay müddetle ateş yanmaz ve bu müddet içinde nafakaları sadece kuru hurma ile sudan ibaret olurdu. (Müslim, Zühd 26)

Efendimiz'in dünya malına karşı zâhidane bir hayat sürdüğü ve mal zenginliğine değil gönül zenginliğine talip olduğu açıktır. (Buharî, Rikâk 15) Nitekim Allah, Mekke vadisini altın yapıp emrine vermeyi teklif ettiği hâlde O (s.a.s.) bunu talep etmeyip Rabbi'nden şunu istemiştir: *"Allah'ım, acıktığım gün Sana tazarru ve niyazda bulunur; doyduğum gün de Sana hamd ü sena ederim."* (Tirmizi, Zühd 35)

Kur'ân-ı Kerîm de: *"Kendilerine verdiğimiz servet ve evlâtlarla iyiliklerine koştuğumuzu mu sanıyorlar? Hayır, onlar işin farkında değiller!"* (Mü'minûn sûresi, 23/55) mealindeki âyetle bu hususa işaret etmiştir.

Ancak bu âyet ve hadîsler, başkasına el-avuç açmayı gerektiren yoksulluğa bir teşvik olduğu şeklinde anlaşılmamalıdır. Zira İslâm, zilleti gerektiren fakirliği hoş karşılamamıştır. Allah Resûlü (aleyhi ekmelüttehâyâ) da fakirlik fitnesinin şerrinden, her şeyi unutturan fakirliğe sürüklenmekten Allah'a (c.c.) sığınırken (İbn Hanbel, Müsned, 6/57); fakirliğin neredeyse küfürle eşdeğer olacağına işaret etmiştir. (Beyhakî, Şuabu'l-İmân, 5/267)

Hâsılı, zühd, Allah sevgisinin, kalb ve gönül huzurunun, hayrı elde etmenin, hikmetin ve mutluluğun, dünyayı hakir görüp âhirete yönelmenin, insanlara karşı şefkat ve merhamet sahibi olmanın, dolayısıyla insanları sevmenin kaynağıdır.

3) Allah Korkusu

Korku, ilk bakışta Allah sevgisine zıt gibi görünse de, gerçekte Allah sevgisiyle iç içedir. Sevgi, Allah'ı hakkıyla bilip tanımak demek olan marifetin bir meyvesi, korku da Allah'ı gereği gibi bilmenin bir neticesidir. Allah'ı (c.c.) tanıma ufku (marifet) arttıkça, Allah korkusu da onunla birlikte artmaktadır. Hz. Peygamber'in (aleyhisselam) *"And olsun*

ki, Allah'ı en iyi bileniniz ve O'ndan en çok korkanınız Benim!" (Buharî, Edeb 72) sözleri buna işaret etmektedir.

Allah'ı hakkıyla bilip, sadece O'ndan korkanlar, yaşamanın sevincine ve hayatın zevkine ulaşmış olurlar. Allah'tan korkan kişi, bütün korkuları aşmış ve O'nunla ünsiyet kazanmış olur. Marifet ve korku, Allah'tan utanmayı, O'nu yüce bilmeyi, murakabe, sevgi ve tevekkülü, sadece O'na ibadet etmeyi, O'nun rızasını kazanmayı ve O'nun emrine boyun eğmeyi gerektirir.

Allah korkusu, O'na karşı saygı ve sevginin bir neticesi olan takvaya ulaşmanın da yoludur. Takva ise, bütün amellerimizi içine alan bir mahiyet arz eder. Yüce kitabımız Kur'ân, Allah sevgisi kadar Allah korkusu üzerinde de durmaktadır. Bu meyanda Yüce Allah buyuruyor ki: "*Kulları içinde Allah'tan ancak âlimler korkar.*" (Fâtır sûresi, 35/28) Zira bilenler ve düşünüp anlayanlar âlimlerdir. (Ankebût sûresi, 29/43) Efendimiz'in ifadesine göre de, kişiye ilim olarak Allah'tan korkması kâfidir. (Darimî, Mukaddime, 30)

Peygamberimiz'in amcasının oğlu İbn Abbas (r.a.) der ki: "Hakiki âlimler, Allah'ın her şeye kâdir olduğunu bilen, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayan, helâl kıldığını helâl, haram kıldığını da haram olarak kabul eden, Allah'ın emir ve tavsiyelerine uyan, O'na kavuşacağına ve ilminin hesabının sorulacağına yakînen inanan kimselerdir." (İbn Kesîr, Tefsîr, 6/531)

Kur'ân-ı Hakîm, hidayet ve rahmetin, Allah'tan korkanların vasfı olduğunu bildirmiştir. (Bkz. A'râf, 7/154) Yine "*Allah onlardan, onlar da Allah'tan râzı olmuşlardır. İşte bu rıza makamı da Rabbine saygı duyanlarındır."* (Beyyine sûresi, 98/8) Allah katında en üstün olanlar da, Allah'tan en çok korkanlardır. (Hucurât sûresi, 49/13)

Peygamber Efendimiz'de müşahede ettiğimiz Allah korkusu, Kur'ân'ın bu konudaki tavsiyelerinin en mükemmel şekilde O'nun hayatına aksetmesinden ibarettir: Seven, sevdiğinin hoşnut olmadığı bir işi yapmaktan korkup çekinir. Böyle bir korku, tamamen sevgi ile alâkalıdır. Efendimiz'in hayatında gördüğümüz korku hâli de, O'ndaki Allah sevgisiyle orantılıdır. Sevgisi, korkusu ve itaati, marifetinin, yani Allah'ı tanıyıp bilmesinin neticesidir. Allah Resûlü'nün "*Hikmetin başı, Allah korkusudur.*"[2] ifadesi, böyle bir gayeye mâtûftur.

Resûl-i Ekrem (s.a.s.) *Allah korkusundan dolayı gözyaşı dökmüş*, ağlamayı tavsiye etmiş ve bu hâlin günahların affına ve Cennet'e girmeye vesile olacağını ifade buyurmuştur. Ebû Ümâme (r.a.), Efendimiz'in şöyle buyurduğunu nakletmiştir: *"Hiçbir şey Allah katında şu iki damladan daha sevimli değildir: Biri, Allah'ın azabından korkarak ağlayan kişiden akan gözyaşı damlası, diğeri de Allah yolunda savaş meydanında akıtılan kan damlası."* (Tirmizî, Fedâilü'l-Cihâd 26)

Allah Resûlü'nün *devamlı hüzünlü, düşünceli* ve rahat olmayan bir hâli vardı. Nitekim O buyuruyor ki: *"Ey Muhammed ümmeti, Allah'a yemîn ederim ki, benim bildiklerimi sizler bilseydiniz, az güler, çok ağlardınız."* (Buharî, Kusûf 2)

Tabiatta cereyan eden bazı hâdiseler, her defasında Allah Resûlü'nü endişeye sevk etmiştir. Bu endişeler, tamamen Allah korkusuyla alâkalıdır. Efendimiz (s.a.s.), gökyüzünde *siyah bir bulut* görse, yüzünün rengi değişir, bazen ona doğru bakar, sonra evine girer tekrar çıkardı. Bunlar endişe alâmetiydi. Allah Resûlü bu hâliyle ilgili şu açıklamayı yapmıştır: *"Bilemiyorum, belki de bu kara bulut (Âd Kavmi'nin başına gelenlerde olduğu gibi) bir azaba da sebep olabilir. Onlar, gördükleri kara bulutu yağmur bulutu zannetmişlerdi de, o bulut onlara elim bir azap getirmişti."* (Müslim, İstiska 14) Bu hâdise, Resûl-i Ekrem'in her ân teyakkuzda olduğunu ve bunu başkalarına da öğretmek istediğini göstermektedir.

Allah Resûlü (a.s.) günlük hayatta karşılaştığı hâdiseler karşısında asla korkuya kapılmazdı. Başkasında misâline rastlanmayacak derecede *cesur ve korkusuzdu.* Resûl-i Ekrem (s.a.s.) bu tür korkulardan Allah'a sığınmıştır. Sahabe, Efendimiz'in cesaretine savaş meydanlarında şahit olmuştu. Huneyn Savaşı'nda ordunun dağılıp korkuyla kaçıştığı anlarda, büyük bir cesaret örneği göstermiş ve Allah'ın inâyetiyle ordunun yeniden toparlanmasını sağlamıştı. (Buharî, Cihâd 52)

Makalemizi Hz. Ali'nin (r.a.), Efendimiz'den naklettiği bir hadîs-i şerîf ile bitirelim: Allah Resûlü'ne yolunun (sünnetinin) ne olduğu sorulunca, O (a.s.) şöyle cevap vermiştir: *"Marifet sermayem, akıl dinimin aslı, sevgi esasım, (Allah'a) iştiyak bineğim, Allah'ı zikir yoldaşım, doğruluk hazinem, hüzün dostum, ilim silâhım, sabır elbisem, rıza ganimetim, acz iftiharım, zühd sanatım, yakîn güç ve kuvvetim, itaat bana yeten şey, cihad ahlâkım, namaz gözümün nurudur."*[3]

İnsanlığın İftihar Tablosu Efendimiz'e sonsuz salât ve selâm olsun!

Ondokuz Mayıs Üniv. İlahiyat Fak. Öğrt. Üyesi
oguner@yeniumit.com.tr

Dipnotlar

1. M. Fethullah Gülen, *Kalbin Zümrüt Tepeleri*, 1/86
2. İsmail b.Muhammed el-Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ ve Muzîlu'l-İlbâs*, 1/421.
3. Kadî İyâz, *eş-Şifâ bi Ta'rîfi Hukûki'l-Mustafâ*, 1/289.

Prof. Dr. Davut AYDÜZ *

Ocak / Şubat / Mart - 2009 / 83

Dua eden bir kimse, bütün gönlüyle Allah'a yönelip yalvarışa geçebildiği takdirde, kendine her şeyden daha yakın olan Rabbisine karşı, kendi beden ve cismaniyetinden kaynaklanan uzaklığını aşarak O'nun her zaman var olan yakınlığına saygısını ifade etmiş ve kendi uzaklığının vahşetinden kurtulmuş olur.

DUANIN

GENEL, PSiKOLOJiK VE SOSYOLOJiK FAYDALARI

Duanın faydalarına geçmeden önce, 'Dua etme ihtiyacı insanda yaratılıştan mıdır, yoksa sonradan mı kazanılır.' konusuna kısaca temas etmek istiyoruz. Daha sonra da duanın, genel, psikolojik ve sosyolojik faydaları üzerinde duracağız.

Dua etme ihtiyacı insanda yaratılıştan mıdır?

Dua etme ihtiyacı, insanda yaratılıştan vardır. Bu sebepledir ki, bütün dinlerde dua mevcuttur. Üstün bir varlığa inanan her insan, şu veya bu şekilde dua eder. İnsanlar hayatları boyunca, üstesinden gelemeyecekleri birçok şeyle karşılaşmakta; keder, sıkıntı, âcizlik, çâresizlik ve ümitsizliklere mâruz kalmaktadırlar. Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurur: *"İnsan bir sıkıntıya mâruz kalınca gerek yan yatarken, gerek otururken veya ayakta iken, Bize yalvarıp yakarır. Fakat Biz sıkıntısını giderdik mi, sanki uğradığı dertten dolayı Bize yalvaran kendisi değilmiş gibi eski hâline geçip gider. İşte (hayat sermayelerini boşuna harcayıp) haddini aşanlara, yaptıkları işler, kendilerine böyle süslenmiş, hoşlarına gitmiştir."* (Yunus sûresi, 10/12) Bu âyetten de anlaşıldığı gibi dua, insanda fıtrîdir ve özellikle sıkıntılı anlarda Allah'a dua etmek, sadece samimî olarak Allah'a inananlara has bir durum değildir. Allah'a ortak koşanlar da bu gibi durumlarda Allah'a yönelir ve O'na dua ederler. Çünkü insan, ya-

ratılışı itibariyle inanma ve dua etme ihtiyacı hisseder. Bu durum, tabiatında yüzmek olan ördek yavrusunun daha dünyaya gelir gelmez su araması gibidir. Fakat nasıl ki temiz, güzel suları bulamayan pek çok ördek, çamurlu su birikintilerinde kendilerini oyalar. Öyle de, Allah'ı bilmek, O'na dua etmek fıtratında yaratılan insan, Yaratıcısını bulamayınca bu ihtiyacını başka şeylerle tatmine çalışır. Ya Mekke müşrikleri gibi putlara, ya Hz. İbrahim'in kavmi gibi gök cisimlerine tapar, onlardan yardım bekler. Veya günümüzde bir kısım ateistlerin, yani Allah'a inanmayanların yaptığı gibi, tabiatı ilâhlaştırır, Allah'ın san'atını putlaştırırlar.

Allah yerine başka şeylere tapan ve onlardan yardım umanlar hakkında âyette şöyle buyurulur: *"Hak dua, ancak Allah'a yapılandır. O'ndan başka dua ettikleri şeyler, onların isteklerini hiçbir şeyle karşılayamazlar. Onların hâli, kuyu başında durup, ağzına su gelsin diye suya doğru iki avucunu açan kimse gibidir. Hâlbuki o su, onun ağzına gelecek değildir. Kâfirlerin duası boşa gitmiştir."* (Ra'd sûresi, 13/14)

Putu, heykeli ve benzeri şeyleri ilâh kabul edip, onlara dua ederek onlardan yardım beklemek, gerçekten aklın alacağı bir şey değildir. Kur'ân âyetlerinde onların böyle sapık hareketlerine sıkça yer verilir. Meselâ, Hz. İbrahim (a.s.) kavmine sorar: "*Taptığınız şeyler, siz dua ettiğinizde sizi işitirler mi? Size fayda veya zararları olur mu?" Onlar şöyle cevap verir: "Hayır, ama biz babalarımızı böyle yapar bulduk."* (Şuara sûresi, 26/72–73) Dikkat edilirse, gittikleri yol körü körüne taklittir.

Konumuza ilgili diğer âyetlerin meâlleri şöyledir: *"O müşriklerin Allah'tan başka ibadet edip yalvardıkları sahte tanrılar ise, hiçbir şey yaratamazlar. Zaten kendileri yaratılmaktadırlar. Hep ölüdürler, diri değildirler..."* (Nahl sûresi, 16/20)

"De ki; Bana haber verin bakalım! Allah bana bir zarar vermek isterse, Allah'ı bırakıp taptıklarınız O'nun verdiği zararı giderebilir mi? Yahut Allah bana bir rahmet dilerse, onlar O'nun rahmetini önleyebilirler mi? De ki: Allah bana yeter." (Zümer sûresi, 39/38)

Evet, insan kendi vicdanına müracaat ettiğinde, vicdanının daima Allah'a yöneldiğini görecektir. İnsan, bilhassa "Allah'ın yarattığı bir sanat galerisi" hükmündeki *tabiatta* dolaşıp, uzaydaki haşmeti, dağlardaki heybeti, çiçeklerdeki rahmeti gördükçe şöyle demekten kendini alamayacaktır: "Ey bu yerlerin Hâkimi! Senin bahtına düştüm. Sana sığınıyorum. Sana hizmetkârım ve Seni arıyorum."[1] Böylece şu koca dünya hanında yalnızlıktan, kimsesizlikten, başıboşluktan kurtulacak, hayatın mânâsını ve tadını bulacaktır.

Dua etme ihtiyacı, insanda yaratılıştan vardır. Bu sebepledir ki, bütün dinlerde dua mevcuttur. Üstün bir varlığa inanan her insan, şu veya bu şekilde dua eder. İnsanlar hayatları boyunca, üstesinden gelemeyecekleri birçok şeyle karşılaşmakta; keder, sıkıntı, âcizlik, çâresizlik ve ümitsizliklere mâruz kalmaktadırlar.

Günümüzde, sadece beş vakit namazın veya belli bir kısım ibadetlerin sonuna sıkıştırılarak küçültülen dua, gerçekte hayatın ve hayat ötesinin en büyük lâzımıdır. Hayatı, duasız düşünmek mümkün değildir. Yaşadığımız hayat, baştan sona kadar duadan ibarettir. Dua, Allah'ın rızâsının şifresi ve Cennet yurdunun da anahtarıdır. Yine dua, 'kul'dan Rabb'e yükselen kulluk nişanı, alâmeti ve işareti, Rab'den 'kul'a inen rahmet simgesidir. Daha doğrusu o, Allah'la kul arasında olan münasebetin tam odak noktasıdır. Dua, insanı merdiven merdiven Hakk'a yücelten mukaddes bir miraçtır.

Allah'ın Rahmet elinin üzerimizde dolaşması, dua sayesindedir. Dua, aynı zamanda gazabın da paratoneridir. Evet, hakkımızda rahmeti ve rızayı kazandıran, gazap ve öfkeyi uzaklaştıran tesirli bir kulluktur dua. Bize bakan yönüyle dua, istemektir. Biz maddî-mânevî ihtiyaçlarımızı Rabbimiz'den isteriz.

Dua Etmenin Faydaları

Dünya, hizmet yeri, âhiret de mükâfat yeridir. Onun için biz bu dünyada ibadet eder, mükâfatını âhirette alacağımıza inanırız. Aslında, ibadetin özü olan dua için de aynı şey geçerlidir. Fakat Allah'ın bir lutfu olarak dualarımızın, dünyada da birtakım faydalarını görebiliriz.

A. Genel Faydaları

1. Duanın en güzel, en lâtîf, en leziz, en hazır meyvesi, neticesi şudur ki: Dua eden adam bilir ki, birisi var; onun sesini dinler, derdine derman yetiştirir, ona merhamet eder. Onun kudret eli her şeye yetişir. Bu büyük dünya hanında o yalnız değil; bir Kerîm Zat var, ona bakar, ünsiyet verir. Hem onun hadsiz ihtiyaçlarını yerine getirebilir ve onun hadsiz düşmanlarını def edebilir bir Zâtın huzurunda kendini tasavvur ederek bir ferah, bir inşirah duyup, dünya kadar ağır bir yükü üzerinden atıp *Elhamdü lillâhi Rabbi'l-Âlemîn* der.[2]

2. Dua, Allah'tan hidayet ve başarı talebidir. Dua insanı başarıya ulaştırır.

3. Rızkın genişlemesine, sağlığın artmasına, ömrün bereketlenmesine vesile olur.

4. Dua, hazinesi sonsuz, kerem ve ihsanı bol olan Allah'tan istemektir. O, bir şeye "ol!" deyince olur. Bir isteği yerine getirmekle hazinesi eksilmez.

5. Dua edeni Allah'ın rahmeti kuşatır. Allah'ın ihsanı ve yardımı ona yönelir.

6. Dua eden, Allah'a itaat etmiş olur. Duayı terk etmek günahtır, Allah'a karşı kibirlenmektir.

7. Genişlik ve sağlık zamanlarında dua etmek, darlık ve hastalık zamanlarında fayda verir.

8. Allah, kulunun çok ve ısrar ile dua etmesini sever.

9. Dua hayrı çeker, zararı savar.

10. Her dua, Allah katında muhafaza edilir, dua eden, duasının yararını ya hayatında, ya da öldükten sonra muhakkak görür.

11. Dua, öyle cömert bir Zât'tan istemektir ki, O kendisine açılan elleri boş döndürmekten hayâ eder.

12. Dua insanı belâdan korur, inmiş ve inecek musibetlere karşı bir kalkandır. Belâların tesirini azaltır.

13. Dua, düşmanların düzenlerini bozar, üzüntü ve sıkıntıları defeder. İnsanın ruhunu tasalardan arıtıp temizler.

14. Dua ettikten sonra insan gönlünde bir ferahlık ve serinlik hisseder. İsteğinin yerine getirileceği konusunda ümidi artar. Bu yönüyle dua, insana bir şifa ve rûhî bunalımlara karşı koruyucu bir sağlık tedbiridir. Bu sebepledir ki, dua etmeyen toplumlar rûhen çökmüş toplumlardır.

15. İnsan, duaya muhtaçtır. Çünkü dua, ruhun gıdasıdır.

16. Dua bütün problemlerin çözüm kaynağıdır. Küçük-büyük bütün problemler, Allah'a havale edilerek ve O'na sığınılarak çözülebilir. Zira bizi hiç yoktan yaratan ve bize yol gösteren O'dur. Bizi yedirip içiren; hastalandığımız zaman bize şifa veren O olduğu gibi; bir gün bizi öldürecek ve tekrar diriltecek de yine O'dur. Nerede olursak olalım, bizimle beraber olan O'dur ve nerede, ne yaparsak yapalım bütün yaptıklarımızı görmektedir. Dolayısıyla, iyilikleri elde edip kötülükleri def edebilmemiz için; *"Rabbini, içinden yalvararak ve korkarak, yüksek olmayan bir sesle sabah-akşam an…" (A'raf sûresi, 7/205)* emrine uyarak gece-gündüz devamlı duayla meşgul olmalıyız.

Depresyonla başa çıkmada, stresi yenmede, nevrotik ve psikotik birçok hastalığın yanı sıra, fizikî hastalıkların şifa bulmasında dahi duadan insanların büyük ölçüde fayda gördüklerini ortaya koyan çok sayıda gözlem ve araştırma bulunmaktadır.

17. Bugün artık biliniyor ki, birçok hastalığın temelinde mânevî sebepler yatmaktadır, birçok derdi ve problemi olan insanlar bazı hastalıklara daha kolay yakalanabilmektedirler. Hattâ öyle görünmektedir ki, rûhen çok sıkıntılı insanlarda kısa bir süre sonra bazı rahatsızlıklar görülmektedir, işte dua maddî hastalıklara zemin hazırlayacak psikolojik ortamı yok etmektedir. Çok sevdiği yavrusunu kaybeden nice ana babanın üzüntüye dayanamayarak kısa bir süre içinde hastalanıp öldükleri bilinen hâdiselerdendir. Şuurlu Müslüman ise, onların birer emanet olduğunu, emanetin sahibinin emanetini geri aldığını, ama o yavrunun öbür dünyada onlara şefaatçi olacağını bildiği için sabretmektedir.

18. Bazı ameliyatlardan sonra veya tedavisi devam eden hastalıklarda hastanın maneviyatının, yaşama azminin tedavide büyük rol oynadığı ifade edilmektedir. Dua edip Allah'a yalvaran bir hastanın mânevîyatı yükselir, kaybolmaya başlayan yaşama azmi canlanır. Yüce Yaratıcı Kur'ân âyetlerini biz mü'minlere şifa olarak indirdiğini bildirmiştir.

19. Dar ve sıkıntılı zamanlarda dua etmek sıradan insanların yapacağı şeylerdir. Zaten sıkıntılı zamanlarda dua etmeyen insana rastlamak pek mümkün değildir. Yiğit adam, eli bol, gönlü ferah ve işi denk olduğu zaman dua eden, Allah'ı hatırlayan insandır. İşte böyle rahat zamanlarda dua eden, yalvarıp gözyaşı döken, seher vakitlerinde kuşlarla birlikte Allah'ı zikir ve tesbih eden insanlara yüce Allah, sıkıntılı anlarında yardım elini uzatır. Bazen öyle kazalar görmekte veya duymaktayız ki, âdeta bir hurda yığını hâline gelen otomobil veya otobüsün içinden burnu bile kanamadan insanlar çıkabilmektedir. Ve bazen gazetelerde okuyoruz: "Öldürmeyen Allah öldürmez." Çünkü böyle bir hurda yığınından canlı insan çıkabilmesi mümkün değildir. Bu tür kazalardan hiçbir yara almadan kurtulmanın temelinde bazı hayırlı işlerin, bazı güzel duaların bulunmadığını kim iddia edebilir? Ferah zamanlarda yapılan iyilikler ve dualar zor zamanlarda fayda verir.

20. Dua ve ibadet insanı diğer canlı varlıklardan ayıran en büyük özelliktir. Âhirette mutlu bir hayat yaşamak bu

dünyadaki ibadet ve dualarla mümkündür. Allah'ın rızası O'na yürekten yapılacak dualarla kazanılabilir.

21. Dua, rızkın genişlemesini, sağlığın korunmasını ve ömrün bereketli olmasını sağlar.

22. Dua, kulun yüce Allah'ın gazabından emin ve uzak olmasına vesile olur. Bir hadîste: "Allah'a dua etmeyene Allah gazap eder." *(İbn Mâce, Dua 1)* buyurulmaktadır.[3]

23. Canlı ve zinde kalabilmek, dinî şevk ve heyecanımızın devamı için dua çok önemlidir: Bir Müslüman'ın, dinî hayatının canlı ve zinde kalması, şevk ve heyecanını yitirmemesi için evrâd u ezkâr, yani dua okuması çok önemlidir. Yoksa insan zamanla sapabilir, ayağı kayıp sürçüp düşebilir.

24. Dua eden kimsenin hâli, çoluk-çocuğu ıslah olur, malı da bereketlenir. Kendisi de sâlih amel işlemeye muvaffak olur. Her türlü hâli ve her türlü ihtiyâcı için Allah'a dua edip yalvaran kimseye, duada büyük bir sevinç ve nasîp vardır. Çünkü ona, annesi, babası ve diğer insanlar sâlih amelde bulunması için dua ederler. Fakat duadan nasîbi olmayan, Allah'a yalvarıp yakarma lezzetini tatmayan ve Rabbine dua ve ibâdet etmekten kaçınan, kendini büyük gören kişiler hayırdan, Allah'a yaklaşmaktan ve O'nun sevgisini kazanmaktan mahrum sayılırlar. Böyle kişiler, kendilerine ve dualarına cevap verilecek rahmet kapılarını kapatmış olurlar. Çünkü dua etme lezzetinin kalbden çıkarılması, bir şahsın -kendisi farkında olmadığı hâlde- maruz kaldığı en şiddetli bir cezâdır.

B. Duanın Psikolojik Faydaları

1. Mü'min dua ettiği, Allah'tan yardım dilediği zaman gerçek mutluluğu ve huzuru yakalar. Kendi gücünün hiçbir şeye yetmediğini, ancak gücü her şeye yeten Rabbimiz'in kendisini koruyup-gözettiğini hisseder. Bu, insan için en büyük mutluluktur. Bu sebeple duada bir neşve ve manevî zevk vardır ve Cennet'te de sürecektir. Kur'ân'da, bu durum şöyle haber verilir: *"İman edip makbul ve güzel işler yapanları ise onların Rabbi, imanları sebebiyle kendilerini, içlerinden ırmaklar akan, o nimet dolu cennetlerdeki mutluluklara erdirir. Onların orada duaları, "Allah'ım! Her türlü mükemmellik Sana aittir ve Sen her türlü noksandan uzaksın!" demek, birbirlerine iyi dilek ve temennileri ise hep "selam!"dır. Duaları "Elhamdülillahi Rabbi'l-âlemin" (Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.) diye sona erer." (Yunus sûresi, 10/9-10)*

2. Tatmin edilmemiş sonsuz istek ve arzularımız şuuraltına atılarak bizde umulmayan zamanlarda çeşitli buhranlara, iç sıkıntılarına yol açar. Dua ile en gizli, en mahrem duygularımızı dile getirir, içimizi boşaltır, ümidimizi kuvvetlendirir, korkularımızı hafifletiriz. Dua, içimize eşsiz bir rahatlık verir, gerginliklerimizi giderir. Dua ile kendimizi Allah'a daha yakın hissederiz. Duasız bir insan, ışıksız bir mahzene benzer. Duasız insan, yalnızlığın karanlık hapishanesi içinde çırpınan bir zavallıdır. Dua ile benlik duvarlarını aşabiliriz. Çünkü dua, engel ve uzaklık tanımaz. Zaman ve mekânlar ona engel olamaz. Dua ile sonsuz aczimizi yüce Allah'ın sonsuz kudretine bağlama saâdetine ereriz. Dua ile ruh gücümüzü kanatlandırırız. Duada iç varlığımız aydınlanır. Duada kendi gücümüzle değil; Allah'ın sonsuz gücüyle iç ve dış düşmanlarımıza meydan okuruz.

3. İbadet yapmamak ve dua etmemekten dolayı ruhları aç kalan nice insan vardır ki, uygarlığın bütün lüks ve konforu, ellerindeki servet ve imkânlar onları mutlu edememiştir. Huzurdan mahrum olan bu zavallılar, vicdanlarıyla baş başa kalmaktan korkarlar. Onların çılgınca eğlence ve kahkahaları iç âlemlerinde tutuşan yangını maskelese bile, kendilerini için için kemirmekten asla kurtaramaz. Hatırdan hiç çıkarmamak gerekir ki, ruhun da beden gibi birçok ihtiyacı vardır. Bu hususları gözden uzak tutan yanlış düşünce ve tavırlar, bugün insanlığı rûhen hastalıklara ve sıkıntılara sürüklemekte, kıvrandırmakta, gönül huzurundan mahrum bırakmakta ve onun felâketine yol açmaktadır. İçimiz iman nuruyla parlamadıkça, ruh yaralarına merhem olan ilâhî emirler yerine getirilmedikçe, ibâdet ve dualarla içimizi aydınlatmadıkça ne içimizin kasveti kaybolur, ne de dünya ve âhiret mutluluğuna kavuşabiliriz.[4]

4. Dua, ilâhî yardımın gelmesi için başvurulan genel bir rûhî mekanizmadır ve insanın yaratıcısına doğru yakınlaşma isteğini ifade eder. Bu yönüyle dua, insan zihninin maddî olmayan âleme doğru çekilmesi, ruhun Allah'a doğru yükselişi, hayat denilen mucizeyi yaratan varlığa karşı aşk ve tapınma ifadesidir; her şeyi yaratan, en üstün kemal, kudret, kuvvet ve güzellik kaynağı, herkesin kurtarıcısı olan görülmez bir varlıkla münasebete geçmek için yapılan bir gayrettir.[5]

5. Dua, kişide psikolojik bakımdan bir rahatlık, huzur ve mutluluk meydana getirir. Duanın en güzel faydalarından biri de Allah inancının kalblerde kökleşmesini sağlamasıdır.

6. Dua eden kimse, dua etmeden önceki durumuna kıyasla önemli bir değişim yaşamaktadır. Bu değişim göz önünde tutulduğunda herkesin, yaptığı duanın neticesini bir şekilde aldığı söylenebilir. Fakat duanın psikolojik tesi-

ri, bazı şartlara bağlı olarak artar veya azalır. Bir kimsenin başkası için yaptığı duanın da şahsen yapılan dua kadar, hattâ bazen daha etkili olduğu gözlenmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nde 192 hasta üzerinde yapılan bir araştırmada, bunu destekleyen enteresan neticeler elde edilmiştir. Hastane yakınındaki bir kilise bu hastalar için kendilerinin haberi olmadan dua etmiş; hastaların ismi zikredilmeden yapılan dua sonucunda onların şikâyetlerinde azalma tespit edilmiştir. Ayrıca hastalar hastanenin tedavi şartlarını eskisine göre daha iyi bulmaya başlamışlardır.[6]

7. Klinik gözlemler, duanın sadece hastanın iyileşmesine olumlu katkı sağlamakla kalmayıp, daha genel olarak kişiliğin yeniden yapılanması ve bütünleşmesi konusunda çok etkili bir rol oynadığını göstermiştir.[7] Depresyonla başa çıkmada, stresi yenmede, nevrotik ve psikotik birçok hastalığın yanı sıra, fizikî hastalıkların şifa bulmasında dahi duadan insanların büyük ölçüde fayda gördüklerini ortaya koyan çok sayıda gözlem ve araştırma bulunmaktadır.[8]

8. Dua, kişinin Allah'a yakın olduğu şuuruyla onda bir güvenlik hissi doğurur, kaygılarını hafifletir. Konuyla ilgili gözlemler, özellikle kriz zamanlarında duanın rahatlatıcı, yatıştırıcı ve kaygıları azaltıcı neticeler verdiğini göstermektedir.

9. Dua, kişinin gücünü arttırır, faaliyetlerine canlılık katar, şuur düzeyinin yükselmesine ve idrakinin güçlenmesine vesile olur.

10. Dua eden kimse sıkıntılı, bunalımlı ve gergin bir durumda ise, duanın tesiri, yatıştırma ve rahatlatma şeklinde kendisini gösterir.

11. Duanın, insanın ahlâk ve karakter yapısı üzerinde olumlu etkilerinin de bulunduğu tespit edilmiştir. Sık sık ve düzenli yapılan dua, fazîletli bir yaşayış ve karakter olgunluğunun önemli bir faktörü olabilmektedir.

12. Devamlı dua eden kimselerde vazife ve mesuliyet şuuru artar, kıskançlık ve kötülük eğilimi azalır, başkaları hakkında iyilik ve hayırseverlik duyguları güçlenir.

C. Duanın Sosyolojik Faydaları

Duanın sosyolojik tesirleri, yani topluma bakan faydaları da vardır. Çünkü duasız toplum boşluktadır. Dua etme duyarlılığını yitirmiş bir toplumu ve aynı zamanda insanlığı, hüzünlü ve ümitsiz bir gelecek beklemektedir. "Dua ihtiyacını kendinde öldüren bir toplum, pratikte fesat ve çöküşten korunabilecek unsurlara artık sahip değildir."[9]

Dua ettikten sonra insan, gönlünde bir ferahlık ve serinlik hisseder. İsteğinin yerine getirileceği konusunda ümidi artar. Bu yönüyle dua, insana bir şifa ve rûhî bunalımlara karşı koruyucu bir sağlık tedbiridir. Bu sebepledir ki, dua etmeyen toplumlar rûhen çökmüş toplumlardır.

Allah'a dua eden fertlerden meydana gelen bir toplum, sağlam bir toplumdur. Anarşiden, kargaşadan, intiharlardan, ahlâkî çöküntülerden uzak bir toplumdur. Birbirlerine samimi dua ederek karşılıklı sevgi ve saygılarını artırırlar. Meselâ, her Cuma günü hutbede şu meâlde dua yapılır: "Allah'ım, erkek-kadın bütün mü'minleri, Müslümanları bağışla! Hem vefat edenleri, hem hayatta olanları affet! Allah'ım, dine yardım edene yardım et! Müslümanları perişan etmek isteyenleri perişan et! Allah'ım İslâm'ı ve Müslümanları kuvvetlendir."

Bu gibi dualarla dünyanın her tarafındaki ehl-i îman kalbî-ruhanî-nuranî bağlarla birbirine bağlanır. "Mü'minler bir vücudun âzâları gibidirler..." *(Buhârî, Edeb 27)* hadîsinin sırrı gerçekleşir.

Bu mânânın en muazzam görüntüsü hac ibadetinde Arafat'ta meydana gelir. Dünyanın dört bir tarafından gelmiş, renkleri ayrı, dilleri ayrı milyonlarca Müslüman hep bir ağızdan "Lebbeyk Allahümme Lebbeyk" diyerek bütün Müslümanlar nâmına, Allah'a teslimiyetlerini takdim ederler. Her nimetin O'ndan geldiğini, bütün mülk ve saltanatın ortaksız olarak Allah'ın olduğunu kâinata ilân ederler.

"Hac ve umre için Ka'be'ye gidenler Müslümanların Allah'a gönderilmiş temsilcileridir. Dua ederlerse Allah kabul eder, af dilerlerse affedilirler" (İbn Mâce, Menasik 5) hadîsinin sırrınca bütün ehl-i îman için hayır duada bulunurlar. Allah'ın affını dilerler.

Bu şekilde toplu hâlde yapılan bir dua ise, kabul olmaya daha layıktır. Nasıl ki, ormanlarda milyonlarca ağaç gökyüzüne doğru dallarının elleriyle Allah'tan rahmet istiyorlar, Cenâb-ı Hak da, onların bu cemaat şeklindeki dualarını kabul edip, ormanlık yerlere bol bol yağmur gönderiyor. Onun gibi, böyle milyonlar hacıların dilleriyle yapılan dualar, elbette Cenâb-ı Hakk'ın rahmetinin Müslümanlara gelmesine vesîle olmaktadır.

Sakarya Üniv. İlahiyat Fak. Öğrt. Üyesi
dayduz@yeniumit.com.tr

Dipnotlar

1. S. Nursî, Sözler, Işık yay., İstanbul 2004, s. 33.
2. S. Nursî, 24. Mektub 4. Nükte.
3. Cemal Sofuoğlu, Açıklamalı Büyük Dua Kitabı, İrfan yay., İstanbul 2000, s. 16-21.
4. Abdullah Aymaz, Psikolojik ve Sıhhî Açıdan İbadet, Nil yay., İzmir 2000, s. 72.
5. Carrel, Dua, (Terc. Kerim Güney), s. 6.
6. Brown, The Human Side of Prayer, s.166.
7. Wulf, Psychology of Religion, s. 167-168.
8. Bkz. Johnson, Psychology of Religion, s. 237-246.
9. Carrel, Dua, (Terc. Kerim Güney), s. 56.

Dr. Ahmet GÜNEŞ *

Ocak / Şubat / Mart - 2009 / 83

Evlenecek kimseler, birbirlerinin üstlerine-başlarına, kılık ve kıyafetlerine, hatta servet ve dış güzelliklerine göre değil; bu en ciddî meselede, ruh güzelliği, namus ve ahlâk anlayışı, fezilet ve karakter yüksekliğine göre karar vermelidirler.

Dinimizde ve Örfümüzde NİŞANLANMA

İslâm'a göre evlenmek, sadece zevk ve haz için değil; aile teşkili, milletin bekâ ve devamı, ferdin duygu ve düşüncelerinin dağınıklıktan kurtarılması ve cismânî hazlarının zapturapt altına alınması içindir. Bu konuda zevk ve hazlar ise, fıtratın çok meselelerinde olduğu gibi, birer avans ve imrendirmeden ibarettir.

Fıkıh literatürümüzde evlenmenin başlangıcı kabul edilen nişanlanma müstakil bir başlık altında incelenmez. Bu, nişanlanmayla ilgili hükümlerden bahsedilmediği mânâsına da gelmez. Meselâ nişanlanacak kişilerin görüşmelerinde riâyet etmeleri gereken mahremiyet sınırı, iddet süresi içerisindeki kadına evlenme teklifinde bulunma, nikâh kıyıldıktan sonra zifaf gerçekleşmeden boşanma ve halvet-i sahiha konuları çeşitli yerlerde anlatılmıştır. Nişanlanmayla ilgili hükümler ilk kez 1917 tarihli Hukuk-ı Aile Kararnamesi'nde müstakil bir başlık altında incelenmiş, sonraki dönem eserlerde de, nişanlanma müstakil olarak anlatılmıştır.

Nişanlılığın psikolojik, sosyolojik, örf ve âdet, ahlâkî, dinî ve hukukî boyutları iç içedir. Elbette sosyal bir müessese olan nişanlanmayla ilgili gelenek ve göreneklerden hangilerinin fıkıh kapsamına girip girmediğinin iyi analiz edilmesi elzemdir. Bu analizden önce ise, nişanlanmayla alâkalı genel bilgiler vermek faydalı olacaktır.

Nişanlanma

Türkçede nişan; nişanlanma sırasında yapılan tören, evlenmek üzere birbirlerine söz verme, yüzük takmak için yapılan merasim gibi mânâlarda kullanılır. Nişanlı, parmağına yüzük gibi bir alâmet takılmış olan evlenecek adayı ifade eder. Nişanlanma terim olarak, bir kadın ile bir erkeğin ileride birbirleriyle evleneceklerini karşılıklı olarak vaat etmeleridir. Nişanlılık ise, nişanlanmayla başlayıp evliliğe kadar devam eden süreci ifade eder. Bu özellikleriyle nişanlanma, sevgili, yavuklu, sözlü, arkadaş olma, birlikte çıkma ve flört etme kelimelerinden tamamen farklıdır. Buna göre nişanlanma, söz kesme ile evlilik arasındaki ara dönemi ifade eder. Diğer bir özelliğiyle nişanlanma, evlilik öncesi süreci tanımladığı için nikâh da değildir.

Arapçada kıza tâlip olma ve nişanlanma mânâsına gelen *'hıtbe'* kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de geçer. İlgili âyette iddet süresi içerisinde kadına evlenme teklifinde bulunmanın (hıtbe) hükmünden (Bkz. Bakara sûresi, 2/235) bahsedilir. Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'de zifaf öncesi ayrılma durumunda mehrin yarısının ödenmesinden ve kadının iddet beklemesinden bahsedilir. (Bkz. Ahzab sûresi, 33/49)

Hadîs mecmualarında evlenme öncesi adaylarda bulunacak vasıflar, evlenecek erkek ve kadınların görüşmeleri, evliliğin ilân edilmesi, velîme verilmesi ve yeni çiftlere dua edilmesi gibi nişanlılık süresiyle ilgili hadîsler nakledilir.

Ayrıca hem Peygamberimiz'in (s.a.s.) nişanlanması hem de kızlarını nişanlamasıyla alâkalı hadîsler rivâyet edilir.

İslâm Hukuku açısından kimlerle nişanlanılabilir meselesi tamamen nikâhı helâl ve haram olanlarla ilgilidir. Bunlara ek olarak, Peygamberimiz bir hadîslerinde: "Kardeşinizin talip olduğu kişiye siz de talip olmayınız." (Buharî, Nikâh, 45) buyurur. Elbette başkasının talip olduğu bir kadına tâlip olma, İslâm ahlâkıyla ve erdemiyle bağdaşmaz. Dolayısıyla hadîste yasaklanan husus, kadının istenmesi safhasıyla kayıtlıdır.

Nişanlanmayla ilgili fıkhî hükümler ise başlıca şunlardır: a. Nişan evlenme vaadidir; b. Nişan mahremiyeti kaldırmaz; c. Nişan mehre hak kazandırmaz; d. Nişan hediyeleri, hibe hükmündedir. Bu makalede bu hükümler ana hatlarıyla değerlendirilecektir.

Nişan evlenme vaadidir

Bilindiği gibi nişanlanma tabiatı gereği geçici de olamaz ebedî de. Bu yüzden nişan ile evlilik arasındaki münasebeti hukukî ve ahlâkî olmak üzere iki kategoride değerlendirmek mümkündür. Dört mezhebe göre nişanlanma, evlenme akdi olmayıp, sadece evlenme vaadinden (söz verme) ibarettir. Yani, nişanlanma hukuken bir sözleşme (akit) değil, ahlâken karşılıklı söz vermedir (vaad). Çünkü hukuken, nişan nikâh değildir, nikâhın herhangi bir şartı da değildir. Ayrıca hukuken nişan nikâhın doğurduğu neticeleri doğurmaz. (Bilmen, Kamus, 2/12) Nişanlanma sonucu nişanlılar arasında akrabalık, nafaka, miras vb. hükümler tahakkuk etmez. En önemli özelliğiyle nişanlanma, tarafları hukuken evlenmeye mecbur kılmaz.

Her ne kadar nişanlanma hukuken evlenmeyi zorunlu kılmasa da, elbette dinen ve ahlâken konuyu farklı değerlendirmek gerekir. Nişanlanma dînen, ahlâken ve örfen taraflara sadakat ve evlenme mükellefiyetini gerekli kılar. Kur'ân-ı Kerîm'de emir kipiyle; "Verdiğiniz sözü yerine getirin. Çünkü verilen söz sorumluluğu gerektirir." (İsra sûresi, 17/34) buyrulur. Ayrıca mü'minlerin vasfı sayılırken, "üzerlerindeki emanetleri gözetirler, verdikleri sözleri tam tamına tutarlar." (Mü'minun sûresi, 23/8) ifadesi yer alır. Âyetteki ahit ifadesi hem kendi aralarındaki akitleri hem de Allah Teâla'ya verdikleri ahitleri kapsar. Yine, "sözleştiği zaman sözlerinde duran" (Bakara sûresi, 2/177) gibi âyetlerde mü'minlerin dinî ve ahlâkî mesuliyetleri anlatılır.

Doğrusu, evlilik gibi önemli ve hayatî bir müessesenin başlangıcı kabul edilen nişanlanma, basit bir hâdise değildir. Evliliğe mâni bir durum olmadıkça nişanlanma ile verilen evlenme vaadinîn yerine getirilmesi gerekir. Bu özelliğiyle nişanlanma her ne kadar bir söz verme kabul edilse bile, mü'min, sözünün eridir ve sözünün senet olduğunu unutmamalıdır. Dolayısıyla tarafların birbirlerini soruşturma, inceleme, huy ve karakter uyumlarını gözlemleme safhasını, nişan öncesinde olgunlaştırmaları gerekir. Bu safhada, sosyo-hukukî bir esas olan kefâet (denklik) meselesi de göz ardı edilmemelidir.

Nişan vaadi, ahlâkî ve dinî bir sorumluluktur. Bu yüzden, her ne kadar nişanlanma taraflara hukuken evlenme mecburiyeti yüklemese bile geçerli bir sebep olmadan meydana gelen ayrılmalarda dinî ve ahlâkî bakımdan tarafların mânevî mesuliyeti kalkmaz. Yani hukuken olmasa bile, mağduriyetin bulunması durumunda bir kul hakkı ihlâli olması sebebiyle haksız olan tarafın meşru bir gerekçesi bulunmadan böyle bir yola tevessül etmesi, örfî-ahlâkî yükümlülüğünü ve Allah katındaki sorumluluğunu kaldırmaz. Belki bunun tek istisnası, müteakip dönemlerdeki olumsuzlukların artması ihtimaliyle, boşanmalarına nispeten daha ehven olmasıdır.

Nişan mahremiyeti kaldırmaz

İslâm Hukuku'nda nişanlanma, taraflara eş statüsü kazandırmaz, dînen taraflara evliliğin verdiği beraber yaşama hak ve yetkisini vermez. Dolayısıyla evliliğe kadar nişanlılar, ileriye matuf iyi niyetli beklentilerine rağmen, mahremiyet bakımından, âdeta iki yabancı gibidirler. Bu sebeple tarafların mahremiyet sınırlarına dikkat etmeleri gerekir. Yani nişanlılık döneminde taraflar arasında örtünme, halvet hâli vb. dinî yükümlülükler aynen devam eder. Burada dikkat edilmesi gereken husus, mahremiyet sınırına riâyet edilmesi, halvet hâlinin bulunmaması ve İslâmî adaba uygun olmasıdır. Elbette kız veya erkeğin yakınları gibi başka insanların da bulunduğu durumlarda halvet hâli gerçekleşmez. Bunlar dinî hükümlerdir. Dinî hükümler ise, içtimâî şartların değişmesiyle değişmez. Nişanlılık döneminde dinî hükümlere riâyet etmeyenler, elbette fiillerinin dünyevî riskine de uhrevî vebaline de katlanır.

İslâm Hukuku'nda özgürlük esas olmakla beraber, sınırsız da değildir. Kişi, başkalarının hakkını ihlâl edemeyeceği gibi, kendi bedenini de gayrimeşru bir şekilde kullanamaz. Aksi uygulamaların dinen ve hukuken hiçbir geçerliliği yoktur. Çünkü İslâm Hukuku'nda insan bedeni de emanet olarak değerlendirilir. Bu sebeple insan kendi bedeninde bile istediği gibi tasarrufta bulunamaz. "Kendimin" diyerek gayrimeşru bir şekilde vücudunu başkasına da kullandıramaz. Burası insanın özgürlük kapsamına girmez. İslâm'da erkek ile namahrem hür bir kadın arasındaki mahremiyetin kalkması ve kadının kadınlığından erkeğin

meşru olarak yararlanabilmesi, ancak ve ancak nikâh akdiyle mümkündür.

Toplumumuzda zaman zaman nişanlılık döneminde daha ziyade nişanlılar arasında mahremiyet hükümlerinin meşrulaştırılmasına matuf olarak dinî nikâh kıyıldığı görülmektedir. Bilindiği gibi nikâh akdi birçok dinî ve hukukî hükümleri içerisinde barındıran genel bir akit niteliğindedir. Elbette dinî hükmünün bir sonucu olarak mahremiyet sınırları kalkar. Bunun yanı sıra, nikâh akdiyle, mehir tabiatıyla kadının hakkı olarak tahakkuk eder. Ayrıca nikâh akdine bağlı olarak hısımlık, nafaka, miras, talak, iddet vb. dinî ve hukukî hükümler de tabiî olarak doğar. Dahası nesep, hadane, velâyet gibi hususların temelini de nikâh akdi oluşturur. Bu dinî ve hukukî hükümler parçalanmaz bir bütündür. Başka bir anlatımla, dinen mahremiyet kalksın; ama hukukî hiçbir yükümlülük olmasın gibi bir nikâh akdi düşünülemez. Zaten İslâm Hukuku açısından nikâh akdi yapıldıktan sonra tarafların birbirini nişanlı kabul etmelerine dinen ve hukuken imkân yoktur. (Bilmen, Kamus, 2/12)

Özellikle günümüzde Türk Medeni Kanunu resmî nikâh öncesi dinî nikâhı yok hükmünde kabul ettiği için herhangi bir olumsuzluk durumunda dinî nikâh, hukukî müeyyidelerden yoksundur. Dolayısıyla taraflardan birinin mağduriyeti durumunda, mağduriyetin giderilmesi hukuken mümkün değildir. Nikâhın dinî hükümleri ise, tamamen kişilerin dinî duygu ve vicdanî sorumluluklarına bırakılmaktadır. Dinî duygu ve vicdanî sorumluluğu hassas olan dönemlerde ve kişilerde her ne kadar geniş ve yaygın bir problem olarak gözükmese bile dinî duygu ve vicdani sorumluluğun zayıfladığı dönemlerde ve kişilerde çeşitli problemlere sebebiyet vereceğini söylemek kehanet değildir. Hele hele nişanlılığın uzun sürdüğü durumlarda çeşitli problemlerle sıklıkla karşılaşılabilir. Pratikte mağdur olan taraf da genellikle kadınlar olmaktadır. Ayrıca kadının tek taraflı nişanı bozmak istediği durumlarda erkeğin talak hakkını kullanmaması gibi çeşitli problemlere de rastlanmaktadır.

Ailelerden bile gizli dinî nikâh kıyılması durumunda ise, erkek ile kadın arasında irade uyumu bulunsa, şahitlik şeklen var kabul edilse bile, şahitliğin temel esprisi itibariyle ilân, asla yerine getirilmiş kabul edilemez. Bu itibarla böyle bir nikâha nikâh denemez. Fıkıh kitaplarımızda şu bilgiler kayıtlıdır: İnsanlardan gizli olarak iki şahit bulunsa ve şahitlere nikâhı gizlemeleri şart koşulsa, nikâh in'ikad etmez. (Semarkandi, Tuhfe, 1/131) Yani, nikâh yok ve geçersiz kabul edilir. Esasen bu hüküm üçüncü şahıslar açısından düşünülmüştür. Ailelerden bile gizli nikâh kıyılması ise, evleviyetle bu hükme dâhildir. Hele hele nikâhın herhangi bir süreyle kayıtlanması, böyle bir nikâhı mut'a nikâhı statüsüne sokar ki, dört mezhebe göre de mut'a nikâhı bâtıldır, hükümsüzdür. Sonuç olarak toplumumuzda resmî nikâh öncesi dinî nikâh tasvip edilmez. Uygun olan ve tavsiye edilen, önce resmî nikâhın yapılması, peşine de dinî nikâhın kıyılmasıdır.

Burada dinî nikâh ve resmî nikâh ayrımına işaret etmekte fayda vardır. İslâm Hukuku'na göre nikâh, belli rükünleri ve rükünlere bağlı olarak belli şartları olan bir akittir. Bunun dinî ya da resmî olanı diye bir ayrımdan bahsetmek mümkün değildir. Buna göre; evlenen çift veya vekilleri, iki erkek şahit ve irade beyanı yani icab ve kabul, nikâhın rükünleri arasındadır. Mehir miktarının konuşulmaması Hanefi Mezhebi'nde akdin sıhhatine mâni değildir. Bu durumda **"mehr-i misil"** gerekir. Bu minval üzere kesilen nikâh akdi, ister camide, ister evde, isterse düğün salonunda gerçekleşsin, caizdir. Zaten nikâh akdi esnasında imamın veya belediye başkanının bulunması nikâhın ne rüknüdür, ne de şartı. Ecdadımız öteden bu yana belli İslâmî nasslara dayanarak, akdin yümün ve bereketi adına, nikâhlarını bir din adamının önünde kesmiş ve onun hayır duasını almıştır. Zamanla bu durum bir örf ve âdet olarak toplumumuza mal olmuştur.

Dolayısıyla İslâm'ın künhüne vakıf olmayanların dediği veya daha doğru bir tabirle iddia ettikleri gibi, "Dinî nikâhı kesmeyenin nikâhı yoktur." ifadesi, fıkhî dayanağı olmayan bir sözdür. Yukarıda şartlara riâyet edilerek kesilen nikâh akdi belediye veya düğün salonunda da gerçekleşse, o akid, İslâm Hukuku'na göre nikâh akdidir ve sahihtir.

Nişan mehre hak kazandırmaz

Nişan genellikle evlenme ile sona ermektedir. Ölüm de nişanın sona ermesinin diğer bir sebebidir. Bazen de tarafların karşılıklı anlaşmalarıyla, çoğu zaman ise tek taraflı irade beyanıyla nişanın bozulduğu görülmektedir. Bu durumda mehir ve hediyelerin iadesi meselesi önem arz etmektedir.

İslâm aile hukukunda mehir, erkeğin evlenirken kadına verdiği veya vermeyi taahhüt ettiği para veya malı ifade eder. Mehir kadının öz malıdır ve kocanın üzerine bir borçtur. Nikâh ânında mehir miktarının belirlenmesi veya belirlenmemesi neticeyi değiştirmez. Mehrin belirlenmemesi durumunda bile emsal esas alınır. Tabiî ki emsal uygulamasında mehrin meblağı zaman ve mekân boyutuna, şahısların sosyal statüleri ve maddî imkânlarına göre değişkenlik gösterir. Ayrıca yeni kurulacak yuvanın çeyiz türü evliliğe hazırlık mahiyetindeki masrafları da kural olarak mehir bedelinin dışında düşünülür.

İslâm Hukuku'na göre nişanlanma, kadına mehir hakkını kazandırmaz. Bu sebeple nişanın bozulması durumunda, nişanlılık döneminde kadına ödenmiş olan mehrin, mislî mal ise mislen, aynî mal ise aynen veya kıymetiyle geri alınabileceği hususunda mezhepler arasında görüş birliği vardır. Zira mehir, evlilik akdinin hukukî sonucudur ve kadının bunu hak etmesi evlilik sebebine dayanır. Nişanlılık, evlilik ile tamamlanmayınca kadının önceden aldığı mehir üzerinde herhangi bir hak talebi söz konusu olamaz.

Nişan hediyeleri hibe hükmündedir

Detaylar farklı olsa bile, toplumumuzda yerleşik olarak nişan müessesesi çeşitli hediyeleşmeleri içerisinde barındırır. Nişan dönemindeki giysiler, takılar vb hediyeler taraflar arasında birleşmeyi, bütünleşmeyi ve kaynaşmayı sembolize eder ve daha ziyade evlenme bağını sağlamlaştırmayı gaye edinir.

Nişanın evlilikle neticelenmesi durumunda hediyelerle ilgili bir problem genelde gözükmez. Fakat nişanın çift taraflı veya tek taraflı bozulması durumunda ise hediyeler meselesinin hukukî sonuçlarının bilinmesi gerekir. İslâm Hukuku'na göre, nişanlılık döneminde tarafların birbirlerine verdikleri mehrin dışındaki eşyalar, hediye hükmünde değerlendirilir.

İslâm hukukçuları arasında iki tarafın birbirine verdikleri hediyelerin geri alınıp alınamayacağı konusunda fikir ayrılığı vardır. Hanefî Mezhebi'ne göre, hediyeler hakkında hibe hükümleri uygulanır. Tabiî olarak hibe ile ilgili hükümleri de ahlâken ve hukuken olmak üzere ayrı ayrı değerlendirmekte yarar vardır. Ahlâkî bir prensip olarak verilen hediyeler geri istenmez. Ancak hukuken verilen hediyeler karşı tarafın elinde aynen mevcutsa, yani tüketilmemiş, başkasına devredilmemiş veya değişikliğe uğramamışsa geri alınabilir. Sadece iadesi mümkün olmayacak bir şekilde hükmen ve vasfen bir değişikliğe uğramışsa hediyeler geri alınamaz. Şafiî Mezhebi'ne göre, hediyeler her hâlükarda geri talep edilebilir. Hediye edilen eşya karşı tarafın elinde aynen mevcutsa aynen, tüketilmişse, kıymeti geri istenir. Malikî Mezhebi'ne göre ise bu konuda nişanı kimin bozduğu dikkate alınarak hüküm verilir. Eğer nişanı bozan erkek ise, kadın tarafından hiçbir şey talep edemez. Kadın tarafına verilen hediyeler aynen mevcut olsa da olmasa da hüküm değişmez. Nişanı bozan kadın ise, erkek verdiği hediyeleri geri alabilir. Hattâ tüketilmiş ise kıymetini talep edebilir.

Sonuç

Toplumumuzda genellikle evlilik öncesinde nişanlılık dönemi bulunmaktadır. Dört mezhebe göre nişanlanma, evlenme akdi olmayıp, sadece evlenme vaadinden (söz verme) ibarettir. Başka bir anlatımla, nişanlanma hukukî anlaşma, bir sözleşme (akit) değil, ahlâkî mânâda karşılıklı söz vermedir (vaad). Bu niteliğine bağlı olarak temel özellikleri itibariyle nişanlılık, taraflara hukuken evlilik mecburiyeti yüklemez. Bununla beraber tarafların ahlâkî ve dinî mesuliyetini de kaldırmaz. Ayrıca nişanlanma taraflar arasında dinen mahremiyeti kaldırmaz. Nişanlılık döneminde mahremiyetin kaldırılmasına matuf dinî nikâh kıyılması ise tasvip edilmez.

İslâm Hukuku'nda nişanlanma, taraflara eş statüsü kazandırmaz, dînen taraflara evliliğin verdiği beraber yaşama hak ve yetkisini vermez. Dolayısıyla evliliğe kadar nişanlılar, ileriye matuf iyi niyetli beklentilerine rağmen, mahremiyet bakımından, âdeta iki yabancı gibidirler. Bu sebeple tarafların mahremiyet sınırlarına dikkat etmeleri gerekir.

İslâm Hukuku'na göre nişan, nikâh değildir. Mehir ise nikâh akdiyle alâkalıdır. Bu yüzden nişan, kadına mehir hakkı kazandırmaz.

Ayrıca nişan bozulması durumunda karşılıklı verilen hediyeler, hukuken hibe statüsünde değerlendirilir. Tüketilen hediyelerin iadesi gerekmez; hediyeyi veren kişinin hediyesini geri istemesi diyaneten mahzurlu bir durum olmakla birlikte, istenildiğinde mevcut hediyelerin iadesi hukuken zorunludur.

Netice itibariyle mutlu bir yuvanın temellerinin sağlam olması için fertlerin evlilikteki ulvî gayeler açısından şuurlandırılması ve dinî-ahlâkî terbiyelerinin elverdiğince kusursuz yapılması özel önem arz etmektedir. Bu istikamette, günümüz şartlarında en azından nişanlılık sürecinde evliliğin psikolojik, sosyo-kültürel, ahlâkî, dinî ve mânevî boyutlarının ele alındığı seminerler, kurslar, testler ve imtihanlar teşvik edilmeli, hattâ mümkünse, evlenecek adaylarda bu müesseseye ehil olduklarını gösteren sertifikaların bulunması mecburiyeti getirilmelidir. Bu uygulamanın nihâi bir çözüm olduğu söylenemese bile, aile mutluluğuna ve aile birliğine müspet katkı sağlayacağı kuvvetle muhtemeldir.

Atatürk Üniv. İlahiyat Fak. Öğrt. Üyesi
agunes@yeniumit.com.tr

Doç. Dr. Muhittin AKGÜL *

Ocak / Şubat / Mart - 2009 / 83

ALLAH RESÛLÜ'NÜN (s.a.s.) Eşleri O'na Karşı Nasıl Davranırdı?

Yüce Yaratıcı'nın insanlığa en son rehber olarak gönderdiği Allah Resûlü'nün (s.a.s.) ve ailesinin hayatı, Müslümanlar için güzel misâllerle doludur. Bu güzel misâllerden biri de ezvâc-ı tâhirâtın Efendimiz'e (s.a.s.) karşı davranışlarıdır. Zira onları eğiten, yetiştiren, onlara hayatın her alanında nasıl davranılması gerektiğini öğreten bizzat Resûlullah'ın (s.a.s.) kendisidir. Kendisidir; zîrâ O'nun en yakın ve müdavim talebeleri, o kutlu hanenin sakinleri olan ezvâc-ı tâhirâttır. Bu makalede, Kur'ân-ı Kerîm'in, annelerimiz olarak takdim ettiği Resûlullah'ın (s.a.s.) eşlerinin, O'na karşı davranışları, münasebetleri ve O'nunla nasıl geçindikleri gibi hususlar ele alınacak, böylece mü'min kadınlar için, ideal bir eş olmanın mükemmel örnekleri sergilenmiş olacaktır.

1. Eşleri, Resûlullah'ın (s.a.s.) yakınlarına her türlü iyiliği yaparlardı

Evlilik, sadece iki kişinin beraberliğini değil, en yakın ve dar daireden en uzak ve geniş daireye kadar pek çok insanın yakınlaşmasını, birbirleriyle akraba olmasını da temin eder. Eşlerin anne-babası, dayı, hala, teyze, onların çocukları… derken geniş bir aile meydana gelmiş olur. İşte bu geniş ailede her iki tarafın herhangi bir ayrıma gitmeden, birbirinin akrabasını kendi akrabası gibi bilmesi, saygı ve sevgi göstermesi gerekir. Günümüzde parçalanan evliliklere bakıldığında, bunun temel

Eşler birbirlerinin anne ve babalarını kendi ebeveynleri gibi görmelidir. Böyle bir davranış, eşlerin birbirlerine karşı sevgi ve saygılarının bir belirtisi olduğu gibi bu sevgi ve saygının daha da artmasına bir vesiledir.

sebeplerinden birinin bu olduğu görülür. Hanım, eşinin baba ve annesini kendi öz baba ve annesi; bey de hanımının ebeveynini kendi baba ve annesi görmelidir. Böyle bir davranış, eşlerin birbirlerine karşı sevgi ve saygılarının bir belirtisi olduğu gibi bu sevgi ve saygının daha da artmasına bir vesiledir. Zira bir kişinin sevdiğinin sevdiği, o kişinin de dostu ve sevdiği konumundadır.

Bu konuda Allah Resûlü'nün (s.a.s.) vefalı eşi Hz. Hatice, Efendimiz'e (s.a.s.) sevgisini, O'nun yakınlarına gösterdiği iyiliklerle ortaya koymuş, O'nun hatırına akrabalarını da sevmiş, onların yardımlarına koşmuş ve onlara eşinden dolayı ayrı bir değer vermiştir.

Vefa insanı Allah Resûlü (s.a.s.), düğününe süt annesi Halime'yi de davet etmeyi unutmamıştı. Bu buluşmada Hz. Hatice kayın validesi konumunda bulunan Halime'ye oldukça fazla ilgi göstermişti. Hattâ düğünden sonra süt oğlu Muhammed'i (s.a.s.) görmeye geldiği zaman, Hz. Hatice ona çok sayıda dişi deve hediye etmişti. Bu yüzden, yaşlı kadın yuvasına minnet ve şükran duyguları ile dönmüştü. Bu iyilik sadece o günden ibaret kalmamıştı. Halime, bir defasında kuraklık yüzünden çektiği sıkıntıları anlatmak için Hz. Hatice'nin yanına geldiğinde, bu defa da Hatice Vâlidemiz ona 40 koyun ile bir binek devesi hediye etmişti.[1]

Halime evine kendisine Hz. Hatice tarafından hediye edilen deve ve koyunlarla dönüyordu. Hz. Hatice'nin iyilik yaptığı, eşinin öz annesi değil, çocukken ücret karşılığında süt emzirdiği bir sütanneydi. Sütanneye bu kadar iyi davranan, hediye veren Hz. Hatice Vâlidemiz, kim bilir eşinin öz annesini görseydi, ona nasıl davranır, nasıl saygı gösterir ve eşine olan sevgisini ona karşı hangi iyiliğiyle zirveye taşırdı!

Hz. Hatice Vâlidemiz'in konuyla alâkalı diğer bir örnek davranışı da Hz. Ali'yi yanına almasıydı. Allah Resûlü (s.a.s.), dedesi Abbdulmuttalip vefat edince, Hz. Ali'nin de babası olan amcası Ebû Talip'in yanında hayatını geçirmişti. O Ebû Talip ki, maddî durumu çok da iyi olmamasına rağmen Resûlullah'ı (s.a.s.) yanına almış, O'na kendi evlâtlarından daha fazla alâka ve sevgi göstermiş, yetimliğin verdiği sıkıntıları yaşatmamaya son derece gayret sarfetmişti. Daha doğrusu candan bir baba ve hâmî olmuştu. Resûlullah (s.a.s.) evlenince, Hz. Hatice'nin servetiyle insanlara sahip çıkmak ve gönüllere girmek için geniş imkânlara sahip oldu. Vefa insanının kendisine gösterilen vefayı unutması zaten söz konusu olamazdı. Amcası oğlu Ali'yi yanına almayı, onun ihtiyaçlarını üstlenmeyi istiyordu. Böylece amcasının iyiliklerinin karşılığını vermiş, yakın bir akrabasının elinden tutmuş olacaktı. Allah Resûlü'nün bu niyetini öğrenen saygılı ve vefalı eş, gönülden bir istekle hemen Hz. Ali'yi evine getirmesini söyledi. Allah Resûlü de henüz küçük bir çocuk olan Hz. Ali'yi yanına aldı ve ona bir baba şefkatiyle hâmîlik yaptı.

O eşsiz hânenin mümtaz sakinlerinin hayatlarına dikkatle baktığımızda, mutlu bir aile ortamının nasıl sağlanacağının, evliliklerin kırılmalara maruz kalmadan nasıl sürdürülebileceğinin örneklerini görmekteyiz. Günümüz mü'min hanımlarına düşen, bu Cennet sakinleri olan annelerimizin hayatlarını kendilerine örnek alarak, hayatlarını güzellikler içerisinde geçirmeleridir.

Aslında, Hz. Hatice böyle bir durumu -gayet tabiî olarak- kabul etmeyebilirdi. Fakat karşılıklı sevgiye dayalı ve birinin sevdiğini diğerinin de sevmesine bağlı bir evlilik hayatının gereği olarak, o büyük kahraman hanım eşinin arzularını kendi arzularıyla aynileştiriyor ve bir mânâda onda fânî oluyordu. Pek çok faziletinin yanında bu davranışları da onu, dünyanın en şerefli makamına çıkarıyordu.

2. Sevdikleri bir şeyi gördüklerinde hediye ederlerdi

Hediyeleşme, eşler arasındaki sevgiyi ziyadeleştirir. Zaten Allah Resûlü (s.a.s.) de hediyeleşmeyi tavsiye ederek, dikkatleri onun sevgi arttırıcı rolüne çekmektedir. Hz. Hatice zengin olduğundan -o günün Arabistan'ında yaygın olduğu şekliyle- köleleri vardı. Bunlardan Zeyd b. Harise'yi Allah Resûlü (s.a.s.) çok sevmişti. Hz. Hatice, Resulullah'ın (s.a.s.) Zeyd'i çok sevdiğini hissedince, ona hediye etti. Allah Resûlü de Zeyd'i hürriyetine kavuşturarak kendisine evlât edindi. Bundan sonra herkes Zeyd'e (r.a.) Resulullah'ın oğlu nazarıyla bakıyordu. Bu davranışıyla vefalı eş, sevgisini bir defa daha göstermiş oluyordu.

3. Sıkıntılar karşısında teselli ederlerdi

Hayat, imtihanlarla doludur. İnsan karşılaştığı sıkıntıları zaman zaman biriyle paylaşma ihtiyacı hisseder. Acılar paylaşıldıkça azalır, dertler teselli edilince diner. İmtihanların en ağırı, en büyüğü şüphesiz Hz. Peygamber'in imtihanıydı. Allah Resûlü (s.a.s.) gerek peygamberliğin başlangıcındaki sıkıntılarda, gerekse daha sonra kavmi tarafından değişik vesilelerle ağır hakaretlere maruz kaldığında, en sıcak ilgi ve teselliyi eşi Hz. Hatice'de buluyordu.

Nitekim Allah Resûlü (s.a.s.) Hira'da Cibril'le ilk defa karşılaşıp, "Oku!" emrini alınca, kalbi ürpererek eve dönmüştü. Allah Resulü, Hz. Hatîce'ye: "Kendimden endişe ediyorum." deyince, o vefalı eş, Resûlullah'ı (s.a.s.) samimi ve güzel sözlerle teselli etmişti. (Buharî, Bed'ül-Vahy 7)

Efendimiz'in Peygamberliğin ağır yükü karşısında en büyük yardımcısı yine Hz. Hatice'ydi. O büyük hanım, Resûlullah'ı (s.a.s.) teselli ediyor, O'na büyük bir şefkatle yaklaşıyor ve devamlı O'nun yanında bulunarak ilk günlerdeki heyecan ve korkuyu atlatmasını sağlıyordu. Aslında bu, Hz. Hatice'nin büyüklüğünü gösteriyordu. Böyle bir durumda başka biri eşine karşı gelebilir, ondan uzaklaşabilir, hattâ onun karşısında yer alabilirdi.

Allah Resûlü (s.a.s.) hem risaletin ağır yükü hem de Mekkelilerin çeşitli sözlü ve fiilî sataşmaları karşısında sığınacak yer olarak Hz. Hatice'yi buluyordu. Zaten Allah Resûlü'ne ilk olarak o inanmıştı.

4. Resûlullah'a (s.a.s.) maddî destek olurlardı

Servet, Allah'ın insanlara imtihan için verdiği bir vasıtadır; bazı kimselerin Cennet'e girmesine vesile olduğu gibi, bazılarının da yerin dibine batmasına sebeptir. Hz. Hatice'nin serveti hayırlı bir yolda harcanıyordu. Allah Resûlü (s.a.s.) bu serveti önce İslâm'ı anlatmak için kurduğu ve insanları davet ettiği sofralarda, köleleri efendilerinden alıp hürriyete kavuşturmada, çoğu fakir olan Müslümanların ihtiyaçlarını gidermede, özellikle de zalim Mekkelilerin muhasara yapıp, her şeyi yasakladıkları yıllarda "Şi'b-i Ebi Talip" tepesinde mecburî ikamete maruz bırakılan Müslümanların yardımına koşmada harcadı. Allah Teâlâ, helâl olan bu serveti, belki de en mukaddes yolda harcatıyordu. Zaten haram olan bir servet, böyle mukaddes bir yolda harcanamazdı!

Hz. Hatice Vâlidemiz'in o büyük servetinden, peygamberliğin daha ikinci veya üçüncü senesinde, neredeyse bir şey kalmamıştı. O koca servet, İslâm'ı tebliğ yolunda âdetâ eriyip gitmişti.

5. Üvey çocuklarına bir öz anne gibi bakarlardı

Hz. Hatice Vâlidemiz vefat ettiğinde arkada yetimler bırakmıştı. Bu yetimlerin içinde gelecekte büyük velilere analık yapacak Hz. Fatıma da vardı. Daha sonra evlendiği eşleri, Resûlullah'ın (s.a.s.) yetimlerine kendi öz evlâtları gibi bakıyor ve ihtimam gösteriyorlardı.

Meselâ Allah Resûlü'nün (s.a.s.) Sevde Vâlidemiz'le nikâhı Mekke'de iken kıyılmıştı. Aynı zamanda Sevde Vâlidemiz'in de yetimleri vardı. Peygamber Efendimiz (s.a.s.) de bu yetimlere, hiçbir ayırım yapmadan kendi öz çocukları gibi muamele ediyordu. Sevgili Peygamberimiz (s.a.s.), eşlerinin yetimlerine öz evlât olarak baktığı gibi, onlar da Resûlullah'ın (s.a.s.) yetimlerine öz anne gibi davranıyor, onlara annelerinin yokluğunu hissettirmemeye gayret ediyorlardı. Sevde Vâlidemiz hayatı boyunca bu konuda örnek olmuş, Efendimiz'in (s.a.s.) çocuklarına annelik yapmış ve onlara asla annelerinin yokluğunu hissettirmemiştir. Zaten hissettirmesi de mümkün değildi. Zira onlar, Kâinat'ın Efendisi'nin evlâtlarıydı. O mübarek kadın, eşine olan sevgisini, belki de eşinin çocuklarına olan mükemmel şefkatiyle izhar ediyordu.

6. Meydana gelen kırgınlıklarda hemen ayrılmayı düşünmezlerdi

İnsanların söz veya tavırlarında zaman zaman nahoşluklar olabilmektedir. Sabır da, esasen böyle zamanlarda gösterilir. Resulullah'ın (s.a.s.) eşleri arasında nadiren de olsa küçük memnuniyetsizlikler olabiliyordu. Ancak onlar hiçbir zaman bunu, uzun süreli kırgınlığa, meseleyi derinleştirmeye dönüştürmüyor; ayrılma gibi son derece sevimsiz bir noktaya taşımıyorlardı. Hangi mülâhaza ile olduğunu bilemediğimiz bir hâdise karşısında Allah Resûlü (s.a.s.), Sevde Vâlidemiz'i boşamak istemişti. Sevde Vâlidemiz bunu duyunca beyninden vurulmuşa döndü. Ve hemen Allah Resûlü'nün (s.a.s.) huzuruna koştu. Hattâ araya vasıtalar koydu ve yalvarırcasına şöyle dedi:

"Ey Allah'ın Resûlü! Sen'den dünyalık hiçbir şey beklemiyorum. Bana ayırdığın bir günü de Aişe'ye verdim. İstersen ömür boyu benim hatırımı sormak için dahi yanıma uğrama. Ama ne olur beni nikâhın altında bulunmaktan mahrum etme! Ben âhirete de Sen'in nikâhlın olarak gitmek arzusundayım. Başkaca da hiçbir düşüncem yok." (Heysemî, Zevâid, 7/246) Onun bu arzusu Allah Resûlü (s.a.s.) tarafından kabul edildi ve Sevde Vâlidemiz ezvâc-ı tâhirâttan biri olarak kaldı.

7. Resûlullah'a (s.a.s.) asla zorluk çıkarmazlardı

Tevazu Âbidesi'nin evi, oldukça sadeydi. Zira O (s.a.s.), toplumundaki en sade hayatı yaşayan kişiydi. İsteseydi en lüks bir hayatı tercih edebilirdi. Ancak asıl yaşanacak yerin âhiret yurdu olduğunu çok iyi biliyor ve buna göre hayatını şekillendiriyordu. Bir de o kutlu ev, kıyamete dek gelecek bütün mü'minlerin örnek alması gereken bir ev olacaktı. Dolayısıyla oldukça sade ve basitçeydi. Bu mutlu ev -bizlerin bugün zannettiği gibi- fizikî bakımdan şatafatlı, içi değerli eşyalarla dayalı döşeli, içinde lüks ve konforun bulunduğu bir ev değildi. Duvarları kerpiçten, çatısı da hurma dallarındandı. Ancak içindekiler, dünyanın en mutlu insanıydı. Zaten saadet ve mutluluğun kayna-

ğı da, sahip olunan kıymetli eşyalar değildi. Öyle olsaydı, günümüz dünyasının insanı, konforun her türlüsüne sahip olduğu hâlde, mutsuz olmazdı, evlilikler kısa bir süre sonra kâbusa dönmezdi, mahkemeler boşanma davalarıyla dolup taşmazdı.

Ümm-ü Seleme Vâlidemiz (r.a.) anlatıyor: Resûlullah (s.a.s.) ile evlendiğimde Zeynep binti Huzeyme'nin odasına yerleştim. Orada bir toprak çanak -içinde biraz arpa-, bir el değirmeni, taştan yapılmış bir çömlek ve ayrıca başka bir çömlek buldum. Çömleğin içerisinde erimiş birazcık yağ vardı. O arpayı alıp el değirmeninde öğüttüm. Sonra onu çömlekte bulamaç yaptım. Biraz da içine yağ katıp bir yemek yaptım. İşte bu yemek Resûlullah (s.a.s.) ile ev halkının düğün gecesi yemeği oldu.[2]

Hz. Ömer (r.a.), kızı Hz. Hafsa'ya Resûlullah'ın (s.a.s.) ev hayatını sormuştu:

"Allah'ın Resûlü'nün giydiği en kıymetli elbise neydi?"

"İki tane renkli elbisesi vardı. Elçileri onlarla karşılar, cuma hutbelerini bunlarla okurdu."

"Peki yediği en iyi yemek neydi?"

"Bizim yediğimiz ekmek, arpa ekmeği idi. Ekmek sıcak iken yağ sürer, yumuşatırdık. Bunu güzel bulduğumuz için misafirlerine de ikram ederdik."

"Senin yanında kaldığı zamanlar, yerde yaygı olarak kullandığınız en geniş, en rahat yaygı neydi?"

"Kalınca kumaştan yapılmış bir örtümüz vardı. Yazın dörde katlar, altımıza yayardık. Kış gelince de, yarısını altımıza yayar, yarısını da üstümüze örterdik."[3]

Mutluluk kanaatte, dünyaya dünya kadar ehemmiyet vermede, ebedî yurt âhirette de beraber olacaklarına inanmalarındaydı. Zaman zaman küçük bazı kırgınlıklar olsa da: "Önemli değil, bu da geçer! Bu da insandır!" deyip meseleyi büyütmemelerindeydi. İşte Resûlullah'ın (s.a.s.) o mümtaz eşleri, bu şartları paylaşıyorlardı; ama bir itirazları olmuyordu; kanaat, en büyük zenginlikleriydi. Zaten asıl zenginlik de kanaat değil miydi?

8. O'nu kırmamaya özen gösterirlerdi

Resûlullah'ın (s.a.s.) eşlerinin de birer insan olarak zaman zaman alındıkları durumlar oluyordu. Ancak onlar hiçbir zaman bunları kalblerinin derinliklerine gömmüyorlar ve kalıcı hâle gelmesine müsaade etmiyorlardı. Onlar bu durumdan hemen uzaklaşıyor, asla davranışlarına yansıtmıyorlardı. Fakat o engin firaset sahibi Allah Resûlü (s.a.s.) onların böyle zamanlardaki psikolojilerini çok iyi biliyordu. Bir defasında Resûlullah (s.a.s.): "Ey Ayşe! Ben senin benden ne zaman hoşnut olduğunu ve ne zaman da olmadığını çok iyi bilirim." buyurdu. Hz. Ayşe (r.anhâ) de:

"Ey Allah'ın Resûlü bunu nasıl bilirsin?" diye sorunca Resûlullah (s.a.s.), "Benden memnun olduğun ve kırgınlığını gizlemeye çalıştığın zamanlarda: "Muhammed'in Rabb'i hakkı için öyle değildir!" dersin. Benden memnun olmadığın zamanlarda da: "İbrahim'in Rabb'i hakkı için öyle değildir!" dersin ve adımı anmazsın." Davranışlarındaki mânâları bile sezen firaset sahibi Allah Resûlü'nün (s.a.s.) bu mukabelesi karşısında Hz. Ayşe Vâlidemiz (r.anhâ):

"Evet, vallahi aynen dediğin gibidir ey Allah'ın Resûlü! Ancak ben sizden memnun olmadığım sıralarda bile sadece adınızı anmam, yoksa sevginiz daima içimde yaşamaktadır." (Buharî, Nikah 108) buyurarak, sevgisinin hiçbir zaman kalbinden çıkmadığını ifade etmiştir.

9. O'nu (s.a.s.) anne-babalarına tercih ederlerdi

Peygamberini sevmek, O'na itaat etmek, O'na yapılan hakaretleri sanki kendisine yapılıyormuş gibi kabul etmek ve makul ölçüler çerçevesinde bunlara cevap vermek mü'min olmanın gereklerindendir. Allah Resûlü'nün (s.a.s.) eşleri bu konuda da örnek davranışlar sergilemişlerdir.

Bir Yahudi, Peygamber Efendimiz'in yanına gelerek "es-Selâmü aleyküm" der gibi yapmış, fakat, "es-Sâmü aleyküm" demişti. İbrânî dillerinde, "sâm" ölüm demekti; "es-Sâmu aleyküm" ise, "Ölüm sizin üzerinize olsun, canınız çıksın!" mânâsına gelmekteydi. Onun maksadını anlayan Hz. Ayşe Vâlidemiz duramayıp, "Ölüm, gazap ve lânet sizin üzerinize olsun; Allah canınızı alsın!" diyerek ziyadesiyle mukabelede bulunmuştu. (Buharî, Edeb 35, 38)

Diğer bir örnek de Ümmü Habibe Vâlidemiz'in, babasına karşı Resûlullah'a (s.a.s.) gösterdiği sevgi ve saygıdır. Babası Ebû Süfyan, Resulullah'ın (s.a.s.) Hudeybiye Anlaşması'nın süresini uzatması için Medine'ye gelir. Ancak haksız oldukları için hiç kimse onunla görüşmek istemez. Mekke'nin temsilcisi yalnız başına kalır. "Acaba kızım bana aracılık yapar da O'nunla (s.a.s.) görüşmemi sağlar mı?" düşüncesiyle kızının evine gider. Eve girince Resulullah'ın (s.a.s.) üzerinde yattığı yatağın üzerine oturmak ister. Ancak hemen Ümmü Habibe Vâlidemiz yatağı toplar. Ebû Süfyan kızının bu davranışı karşısında şaşırır ve sorar:

"Kızım yatağı mı babana layık görmedin, yoksa babanı mı yatağa layık görmedin?" Ümmü Habibe'nin (r. anha) cevabı müthiştir. Zira Resûlullah (s.a.s.), onun gözünde her şeyin ötesindedir. Şöyle der: "Bu yatak Resulullah'ın (s.a.s.)

yatağıdır. Sen ise müşrik bir insan olduğundan necissin." Bu müthiş söz, Ebû Süfyan'ı beyninden vurmuş ve: "Kızım benden sonra ne kadar da değişmişsin!" demişti.[4]

10. Dünyaya karşı O'nu tercih ederlerdi

Dünya, evi olmayanın evi, malı olmayanın malıdır ve gerçek mânâda aklını kullanmayanlar, yatırımlarını ancak ona yaparlar. Resûlullah'ın (s.a.s.) mübarek eşleri, böyle bir dünya karşısında Resûlullah'ı tercih ediyorlardı. Zaman zaman dünyaya karşı içlerinde bazı istekler olsa da, Efendimiz'in (s.a.s.) gösterdiği ideal ufku hemen anlıyor ve durmaları gereken yerde duruyorlardı.

Hicretin 5. yılından sonra, Müslüman toplumunun maddî şartları nispeten iyileşmişti. Ezvâc-ı tâhirât da bu refahtan biraz istifade etmek istiyordu. Hz. Peygamber (s.a.s.) isteseydi bunları temin ederdi. Fakat o zühd prensibini ve yoksul Müslümanların hayat standartlarını esas aldığından, ilahî irşadla buna razı olmadı. Hattâ ciddî bir imtihan geçirdi. Âyetlerin talimatıyla bütün eşlerini boşamak durumu ile karşı karşıya geldi. Eşlerini, alışageldikleri sade hayata devamla boşanma arasında muhayyer bıraktı. Onlar neticede dünya refahını değil, Hz. Peygamber'le (s.a.s.) olan beraberliği tercih ettiler.

Hz. Cabir b. Abdullah'tan rivayet edilen bir hadîse göre: "Bir gün Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer (r.a.), Efendimiz'i (s.a.s.) ziyaret ettiler. Hanımlarının çevresinde oturduğunu ve Hz Peygamber'in de (s.a.s.) sessiz olduğunu gördüler. Efendimiz (s.a.s.), Hz. Ömer'e (r.a.) hitaben: "Gördüğün gibi çevremde oturuyorlar ve benden harcamaları için para istiyorlar." dedi. Bunun üzerine Hz. Ebu Bekir ve Ömer (r.a.) kızlarını azarladı ve: "Niçin, Nebî'yi (s.a.s.) üzüyor ve sahip olmadığı şeyleri O'ndan istiyorsunuz?" dediler.

Allah Resûlü (s.a.s.) ilk defa Hz. Ayşe Vâlidemiz'i çağırdı ve ona: "Seninle bir şey görüşmek istiyorum ama, baban ve annenle konuşmadan karar vermekte acele etme." dedi. Sonra da mevzunun başında zikrettiğimiz âyeti ona okudu. Hz. Ayşe'nin cevabı tam sıddîk babanın, sıddîka kızına yakışır şekildeydi: "Ya Resulallah! Ben ana ve babamla bu mevzuda mı konuşacağım? Vallahi, ben Allah ve Resûlü'nü tercih ediyorum." dedi.

Daha sonrasını Vâlidemiz şöyle anlatıyor: "Allah Resûlü hangi hanımıyla konuştuysa, hepsinden aynı cevabı aldı. Bu hususta hiç kimse farklı bir mütalâa beyan etmedi. Ben ne demiş isem onlar da aynı şeyi söylediler..."[5]

Rivayetten de anladığımız üzere Resulullah'ın (s.a.s.) eşleri, birer insan olmaları hasebiyle durumlarının iyileştirilmesini istemişler. Resûlullah (s.a.s.) da onların bu isteklerini uygun bulmamış, âyetlerle de olmaları gereken yerde durmaları istenmiştir.

Burada gerek Hz. Hafsa Vâlidemiz'in, gerekse babası Hz. Ömer'in (r.a.) durumu da oldukça önemlidir. Hafsa Vâlidemiz dünya karşılığında Resûlullah'ı (s.a.s.) tercih etmiştir. Çünkü o Hz. Ömer gibi bir babanın kızıdır. Hem öyle bir babadır ki, yukarıdaki rivayette de gördüğümüz gibi, kızını azarlamış, hattâ bir ceza verilmesi gerekirse bizzat kendisinin vereceğini bildirmiş ve Resûlullah'a (s.a.s.), boşayacaksa bile son derece rahat olmasını söylemiştir. Bu da ideal bir babanın göstermesi gereken son derece mükemmel ve örnek bir davranıştır; özellikle de günümüz insanının ders alması gereken bir davranış.

Hz. Meymune Vâlidemiz, kendisini Resûlullah'a (s.a.s.) hibe etmişti. Kâinatın İftihar Tablosu'nun ailesi içinde olma, onun için her şeyden daha kıymetli olduğundan Cenab-ı Hakk'ın kendisine verdiği en tabiî hak olan mehirden bile vaz geçmişti.

11. Vefatından sonra da sevgileri aynen devam etti

Allah Resûlü'nün (s.a.s.) eşlerinin sevgileri, sadece hayattayken değil, aynı zamanda Resûlullah'ın (s.a.s.) vefatından sonra da devam ediyordu. Onlar, Efendimiz'in (s.a.s.) hayatında dikkat ettikleri şeylere vefatından sonra da dikkat ediyorlar, sevmediği şeyleri sevmiyorlar, sanki O (s.a.s.) hayattaymış gibi davranıyorlardı. Meselâ Hz. Ayşe Vâlidemiz, Resûlullah'ın (s.a.s.) vefatından sonra saçlarına kına yakmıyordu. Kendisine bunun sebebi sorulunca da: "Resûlullah (s.a.s.) hayatında kınanın kokusunu sevmezdi." (Ebu Davud, Tereccül 4) cevabını veriyordu. "Peki şimdi vefat etti" denilince de: "Hayatındayken sevmediğini vefatından sonra yaparsam sadakatsizlik olur." diyordu.

Netice itibariyle o eşsiz hânenin mümtaz sakinlerinin hayatlarına dikkatle baktığımızda, mutlu bir aile ortamının nasıl sağlanacağının, evliliklerin kırılmalara maruz kalmadan nasıl sürdürülebileceğinin örneklerini görmekteyiz. Günümüz mü'min hanımlarına düşen, bu Cennet sakinleri olan annelerimizin hayatlarını kendilerine örnek alarak, hayatlarını güzellikler içerisinde geçirmeleridir.

Sakarya Üniv. İlahiyat Fak. Öğrt. Üyesi
makgul@yeniumit.com.tr

Dipnotlar

1. Sübülü'l-Hedy ve'r-Reşâd, 1/341
2. İbn Sa'd, Tabakat, 8/92
3. Sübülü'l-Hedy ve'r-Reşâd, 7/97
4. İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, 7/116
5. Sübülü'l-Hedy ve'r-Reşâd, 11/154

Hicret Ekseni

Hicret nedir bilmez ki onu, hiç göç etmeyen,
Bir gurûbdur ümidi, inkisarı bitmeyen...
Kan damlar gibi damlar sînelere her zaman,
Bir başka hasret, başka tasa ve başka hicran.
Günlerin aylar, ayların yıllar uzunluğu..
Ve rûhların ahbab, sıla, vuslat susuzluğu,
Duyulur gönlün derinliklerinde sessizce;
Ne melâl türküleri dinler insan her gece!.

***

Kederi gibi sevinci de boldur hicretin,
Hakk'a götüren yollar arasında en metin;
Büyüklüğe yürüyenler için o bir köprü,
Herkes ona uğramalıydı bundan ötürü.!
Asırlar önceydi; âdet-i ilâhi bu ya;
Tıpkı kabir gecesi gibiydi bütün dünya:

Işığa kapalı sînelerde bir homurtu,
Tıpkı yarasalar şehrâyiniydi her kuytu.
Güneş doğacak diye zulmet çıldırıyordu,
İblis, gönlünce renkli bir hayat sürüyordu.
Yağmura gebe atmosfer sıkışması gibi,
Üst üste bulutlar ki, görünmüyordu dibi.
Kâbe kuluçka gibi inim inim hâliyle,
Yutkunup duruyordu suskun heyecaniyle.
İnanan dudaklarda sımsıkı bir fermuar,
Ezilen rûhlar ümitsizlik içinde zâr zâr...
Bu bin bir gürültü içinde müthiş hissizlik,
Mekân şirke emanet, zamanın dibi delik.
Nebî muzdarip, çevreyse ezâ ile sarsık,
Canlar dudakta fecir bekleniyordu artık...
Tam bu esnada hâdiselerin en garibi,
Bir sepette Musa'nın Nil yolculuğu gibi;

Işıktan adama "Git!" deniyordu şimdilik,
Bir kutlu beldeye ki, yolları hep selvilik...

Arkada O, az önde kudsiler dörder-beşer,
Dirilişe yürüyordu bütünüyle beşer.
Bir sırlı seyahat ki semâvî, fakat yerde,
İçinde dönüş muştusuyla biraz ilerde...
Yürüdüler, Allah'a güvenerek kol kola,
Bir gün ulaştılar özlerine giden yola.
Mekke'de gurûb tasası, Medine'de şafak,
Dünya yeni bir çağın kapısında ki, ap ak!
Zamanda hareket, gönüllerde kıpırdanış,
Duyanlar duydu, duymayanınki bir aldanış..
Eridi kardan adamlar O'nun nefesiyle..
Ve dirildi ölü gönüller altın sesiyle.
Artık çark O'na râm ve önünde iki büklüm,
Gündüzler, alnının ziyasından bir tebessüm.
Gönüller "taht-ı revân", O ise bir Süleyman,
Her ululuk bir damla, O ise tam bir umman...
Yürüdü iki cihan atının terkisinde,
Yürüdü, son noktanın bir adım berisinde...

***

Şimdi sırada tekmil çağın garipleri var,
"Hicret" deyip dökülmüş yollara O'nu arar.
Dolaşıp dururlar her koyda ayrı bir bahar.
Onların bağına dikenler eken gül toplar.
Onların hamurunu Kudret Eli yoğurur,
Onların bağında saksağan tâvus doğurur!
Onlar, varlığın gâye ölçüsünde nüktesi,
Dillerinde ötelerin güftesiz bestesi...
Felek, onların ikbaline boyun eğmekte,
Kader, geçecekleri yollara su serpmekte.
Allah tutkusuyla her zaman başları mahmûr,
İklimleri Cennet kokusuyla buhûr buhûr...

M. Fethullah Gülen

Prof. Dr. Hüseyin ALGÜL *

Ocak / Şubat / Mart - 2009 / 83

İSLÂM TARİHİNDE HİCRETİN YERİ

İslâmî literatürde yer aldığı şekliyle hicretin gayesi, Müslümanlar için huzur ve güven ortamını tesis etmek, davete uygun yeni bir merkez oluşturmak, İslâm toplumunu özgür ortamda kendi başına karar verebileceği bir sosyal dokuya, bir millet yapısına kavuşturmaktır. Dolayısıyla Medine'ye hicretin Müslümanlar için bir kaçış, bir sığınma düşüncesinden kaynaklandığı söylenemez. Elbette hicrette Müslümanların Mekke'de karşılaştıkları dayanılmaz işkence ve tazyikten kurtulma ve güvenli bir ortama intikal etme arzuları da söz konusudur. Ama indirgemeci bir yaklaşımla hepsini sadece buna irca etmek, hicreti bütünüyle

anlamamak demektir. Çünkü hicret, Müslümanlar için son gaye değil, esas hedeflere ulaşmak için bir plânlama dönemi sayılır. Bu mânâda hicret, okun hedefini bulmak için yola çıkmadan önce yayın gerilme ânını temsil eder.

Yaşadığı muhitte inancı adına tahammülü zor sıkıntılar yaşayan insanların söz konusu sıkıntıdan kurtulma ve huzura erme düşüncesini taşıması ve huzurlu günlerin hayalini kurması tabiîdir. Bununla beraber Hz. Peygamber'i ve Sahâbe'yi hicret için harekete geçiren unsur, tek başına sıkıntılardan kaçış değil, İslâm'ın oradaki parlak geleceği idi. Bu bağlamda "Sıkıntılara göğüs germe, fedakârlık, İslâm uğruna canını-malını ortaya koyma, samimi kardeşlik, Allah'ın rızasını düşünme, ahde riayet, dostluk, Allah'a teslimiyet, sabır, ümitsizliğe kapılmamak…" gibi faziletler hicret çevresinde Muhâcirlerin başlıca vasıfları olarak öne çıkmaktadır.

Bir başka açıdan İslâm tarihindeki yeri itibariyle hicret, bir yerden başka bir yere mücerret göçten ibaret değildir. Hicretin, İslâm'ın gelişme, yayılma, tebliğ, stratejisi çerçevesinde önemli bir yeri vardır. Şâyet hicret, kuru bir göçten ibaret olsaydı, Mekke ve çevresindeki müşriklerin, Müslümanları rahat bırakmaları gerekirdi. Hâlbuki gerek Habeşistan, gerekse Medine Muhâcirleri hicretten sonra da müşriklerce sürekli rahatsız edilmişlerdir. Çünkü onlar, Müslümanların, hicret diyarında güçlenerek Mekke'yi geri alacaklarının farkındaydılar. Nitekim Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) Muhâcirlere kazandırdığı ideallerin başında Mekke'nin fethi, Kâbe'nin putlardan arındırılarak tevhitle, tekbirle asıl hüviyetine büründürülmesi geliyordu. Bu gerçek, Hz. Peygamber ve Muhâcirler itibariyle -ki, daha sonra yanlarına Ensâr da katılacaktır- ciddi bir plânın mevcudiyetini ve hicretin rastgele olmadığını göstermektedir.[1]

Hicretin, uzun bir hazırlık safhasından geçmesi de bunu teyit etmektedir. Esasen Hz. Peygamber, Medine'ye hicret emrini âni bir kararla vermiş değildir. 11–13/620–622 yıllarında peş peşe gerçekleştirilen Akabe Biatlarında Medineliler İslâm'a ısındırılmışlardı. Söz konusu biatlara katılanlar, "Allah'ın birliğine, Hz. Peygamber'in Allah'ın elçisi olduğuna iman ediyorlardı. Zinadan, hırsızlıktan, açlık korkusu ile çocukları öldürmekten, yalandan, iftiradan uzak duracaklarına söz veriyorlardı. Namaz kılıp, zekât vereceklerini kabul ediyorlardı. Hz. Peygamber'e itaat edeceklerine ve her tehlikeyi göze alarak O'nu koruyacaklarına Allah adına ant içiyorlardı."[2]

Birinci Akabe Biatı ile İkinci Akabe Biatı arasında Mus'ab b. Umeyr (r.a.), Hz. Peygamber'in görevlendirmesiyle Medine'de tebliğ faaliyetlerinde bulundu.

İslâm tarihindeki yeri itibariyle hicret, bir yerden başka bir yere mücerret göçten ibaret değildir. Hicretin, İslâm'ın gelişme, yayılma, tebliğ, stratejisi çerçevesinde önemli bir yeri vardır. Şâyet hicret, kuru bir göçten ibaret olsaydı, Mekke ve çevresindeki müşriklerin, Müslümanları rahat bırakmaları gerekirdi.

Nihayet İkinci Akabe Biatı sonunda Medineli Müslümanlar, Mekkeli mazlum kardeşlerini yurtlarına davet ettiler. Bu süreçte Resûl-i Ekrem (s.a.s.) on iki nakîb görevlendirerek her birini aile yakınlarından sorumlu tuttu ve teşkilâtlanmayı başlattı.[3] Binaenaleyh hicret, rastgele değil, plânlı bir hareketti.

Akabe Biatları Müslümanlara yeni bir yurt ve yuvanın habercisiydi. Bu münasebetle İslâm tarihinde, dinî, kültürel, ekonomik, siyasî gelişmenin ve teşkilâtlanmanın dönüm noktası olan hicret, bu mânâda Akabe Biatlarının bir meyvesi sayılır.

Hicretin hazırlayıcılarından biri de Mi'râc'tır. Mi'râc, kuvvetli görüşe göre 621 yılı Receb ayının 26'sını 27'sine bağlayan gece vukû bulmuştur. Mi'râc'ta Nebiyy-i Muhterem (s.a.s.) hususi bir surette İlâhî Huzur'a davet edilerek vahye doğrudan mazhar kılınmış, kendisine nice sır ve hikmetler gösterilmiştir.

Konumuz açısından İsrâ sûresinde Hz. Peygamber'e Miraç Gecesi indirilen hükümler önemlidir: "Allah'tan başkasına kulluk etmemek, Ana-babaya iyi davranmak, hısıma, yoksula, yolda kalmışa hakkını vermek, cimri ve israfçı olmamak, evlâtları yoksulluk korkusu ile öldürmemek, fuhuş ve zinadan uzak durmak, cana kıymamak, yetimin malına doğru olmayan bir surette yaklaşmamak, ahdi yerine getirmek, ölçü ve tartıda doğruluğa dikkat etmek, hakkında bilgi sahibi olmadığımız şeyin ardına düşmemek, büyüklük taslamamak."[4]

Bu hükümlerden bazısı ferdî görünse de çoğu içtimâî hayatta insan münasebetlerini tanzimi hedeflemektedir. Peki, toplum nerededir? O toplumun bir nüvesi Mekke'de teşekkül etmekle beraber şartların elverişsizliği sebebiyle müstakil harekete imkân bulamamaktadır. Bu hükümlerin detaylarıyla hür ortamda uygulanacağı toplum ise hicretle beraber Medine'de oluşacaktır. Dolayısıyla esasında Mi'râc'ın, hicretin müjdecisi olduğu söylenebilir.

Hicret ciddi bir fedakârlığın ürünüdür. Muhâcirler, yanlarına taşıyabilecekleri çok az menkul eşyayı alabiliyor, evlerini, hayvan sürülerini ve eşyalarının çoğunu terk etmek durumunda kalıyorlardı. Oraya ne zaman dönüleceği de meçhuldü, dönülse bile ev ve eşyalarının akıbetinin ne olacağı da bilinemezdi. Dolayısıyla bu seyahatte Muhâcirlerin malî kayıpları çok fazla idi. Bunlar arasında Suheyb b. Sinan gibi alacaklarını tahsil edemeyenler ve bütün malına el konularak sadece bir canıyla hicret etmek durumunda kalanlar da vardı. Vakıa durumdan haberdar olan Allah Resûlü, "Suheyb kazandı! Asıl kazançlı olan Suheyb'tir!" buyuracaktır,[5] ama Suheyb'in o günkü şartlarda sadece canından başka her şeyini terk edebilmesinin çok önemli bir fedakârlık olduğunun altını çizmek gerekir. Demek ki onlar "ne can, ne cihan, hepsi de boş / gayededir varsa hayat!" diyerek İslâm'ın yayılıp yükselmesine odaklanmışlardı. Bunun için her fedakârlığı göze almış durumdaydılar. Söz konusu fedakârlıkta bizzat Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir, birinci sırada yer almışlardır. Peygamberimiz ve Hz. Ebû Bekir'in çok sevdikleri vatanları Mekke'yi terke mecbur kalışları, Sevr Mağarası'nda yaşadıkları sıkıntılar, yolculuk boyunca takip edilmeleri, zaman zaman erzak ve su sıkıntısı çekmeleri, Süraka'nın ve Büreyde b. Husayb'ın yakalama girişimlerine maruz kalmaları unutulmamalıdır. Bu münasebetle Resûl-i Ekrem (s.a.s.) ile Hz. Ebû Bekir'in hicret bağlamında kıyamete kadar gelecek Müslümanlara bıraktıkları, azim, sabır, sebat, cesaret, atılganlık, tedbirlilik, planlılık ve fedakârlık örnekleri çok derindir ve önemlidir.

Medine'ye hicret, İslâm tarihinin en büyük meserret günlerinden birini oluşturur. Bütün Medineliler bu meserret gününün tanıklarıdır.

Nitekim bir Medineli olan Enes b. Mâlik Hazretleri, "Hz. Peygamber'in Medine'ye girdiği günden daha parlak bir gün görmedim" derken, Bera b. Âzib Hazretleri ise "…Ben Medine halkının Resûlullah'ın teşrifine sevindiği gibi hiçbir şeye sevindiğini görmedim"[6] diyor. Medinelilerin anonim neşîdeleri ise herkesçe mâlumdur: "Ayın on dördü, üzerimize Veda Dağı'nın tepelerinden doğdu. Ne mutlu! Artık Allah'a dua ve niyaz eden bulundukça bize şükretmek vacip oldu. Ey bize gönderilen aziz Peygamber! Sen bize, itaat edilmesi vacip bir emirle geldin!" (Buharî, Menâkıbü'l-Ensâr 44)

Hicret, bir yandan Mekkeli Müslümanlar için baskıdan kurtulmayı, bağımsızlığı ve genel olarak müşriklere karşı güvenli bir hayatı temin etmiş, bir yandan da Hz. Peygamber'e (s.a.s.) son derece geniş bir tebliğ zemini hazırlamıştır.

Hicret, Müslümanlara siyasî, kültürel ve ekonomik mânâda tam bağımsızlık kazandırmıştır. Kadîm zamandan beri aralarında şiddetli husumet olan Evs ve Hazrec kabileleri hicretle birlikte çatışmayı terk ederek, ülfete ve muhabbetle kucaklaşmaya yöneldi. Ayrıca Muhâcirlerle de bütünleşerek şehir hem güç kazandı hem de önemli bir üstünlük elde etti. Böylece öteden beri şehrin ekonomik ve kültürel üstünlüğünü elinde tutan Yahudiler karşısında kuvvetli konuma gelebilmişlerdi.

Orijinal medeniyetlerin oluşumu ve gelişiminde hicret ve muhaceretin önemli bir yeri olduğunda hiç kuşku yoktur. Muhâcirler genellikle doğup büyüdüğü yerlerde irsen veya iktisâben elde ettiği kazanımlarını hicret yurdunda değerlendirmek suretiyle medeniyette yeni oluşumların müjdecisi olmuşlardır. Dolayısıyla Muhâcirler, Medine'de doğacak İslâm medeniyetinin 13 yıl boyunda Mekke şartlarında tecrübe kazanmış, inançlı, ibadetli, ahlâklı, samimi, azimli, sabırlı, becerikli insan unsurunu oluşturacaktır. Bu mânâda Medine'ye hicret, İslâm düşüncesinin kanatlanması ve ötelere müjde esintilerinin ulaştırılması adına bir fırsat olmuştur. Bu münasebetle hicret, İslâm toplumunun oluşumunda, İslâm Medeniyeti'nin temellerinin atılışında önemli bir kilometre taşıdır. Kurumlaşmanın ilk nüvelerinin, toplum katmanlarını ortak hedeflerde bir araya getirmeyi gaye edinen sosyal muhtevalı faaliyetlerin her devirde gelecek Müslümanlara örnek olacak tarzda ilk şekillenişinin hicretin akabinde gerçekleştiği görülür.

Hz. Peygamber, Kuba'da kaldığı kısa sürede ilk hür kalışın hayırlı bir ürünü olarak İslâm tarihinde cemaate açık ilk mescid diye bilinen Kuba Mescidi'ni inşa etti. Kendisi de bu inşaatta ashâbı ile beraber bir işçi gibi çalıştı.[7]

Allah Resûlü (s.a.s.) bir Cuma günü Kuba'dan Medine'ye giderken Salim b. Avf Oğulları'nın yurdunda hâlen Cuma Mescidi diye anılan yerde ilk Cuma hutbesini okudu, ilk Cuma'yı kıldırdı.[8] Hür olmanın, Cuma'nın sıhhat şartlarından olduğu dikkate alınırsa bu da yine hicretin akabinde hür ortamda gerçekleşen ilkler arasında olup, hicretle başlayan yeni dönemdeki kurumlaşma açısından önem taşımaktadır.

İslâm düşüncesinde başarının ana dokusunu birlik, beraberlik ve dayanışma teşkil eder. Nitekim Efendimiz'in, Kuba'dan Medine'ye ilk ulaştığı günden itibaren birliği, beraberliği, dayanışmayı artırıcı ve buna katkı olarak Muhâcirlerin şehre intibakını sağlayıcı işler yaptığını görüyoruz. Hicretten hemen sonra Medine'de Peygamberimiz'in buyurduğu; "Ey insanlar! Selâmı yayınız! Rast geldiğinize açıkça selâm veriniz, muhtaçlara yemek yediriniz, akrabanıza yardım ediniz ve onları ziyaret ediniz…"[9] hadîsi bu açıdan önem taşımaktadır.

Hz. Peygamber (s.a.s.) Kuba'da yaptığı ilk caminin ardından hicretin ilk yılında (622–623) Medine'de Mescid-i Nebî'yi bina etmiştir.[10] Bu, aynı zamanda bir İslâm şehrinde merkezî bir yerde yapılan Ulu Cami örneğinin de ilki sayılır.

Mescidin doğu duvarına bitişik olarak Efendimiz'e ait odalar yapıldı, bu odalar İslâm tarihine "Hücre-i Saâdet" olarak geçti. Ayrıca Mescid'e Suffe denilen genişçe bir oda eklendi. Burası, bekâr ve kimsesiz Muhâcirlerin geceleri yatakhane, gündüzleri ise ders çalışma ve dinlenme yeri olarak kullandıkları bir alan idi.[11] Suffe Okulu diye bilinen bu yerin İslâm tarihinde ilk yatılı okul olduğu söylenir. Böylece hicret, bilginin aktarılması, yeterli bilgi ve beceri donanımına sahip öğretmenlerin yetiştirilmesi maksadıyla ilmî faaliyetlerin de ciddî mânâda milâdı olmuştur. Hz. Fâtıma'nın o günlerde bir hizmetçi talebine karşılık Efendimiz'in, "Kızım sen ne diyorsun? Ben henüz Suffe Okulu talebelerinin iâşe ve ibâtesini yeterince sağlayamamışken nasıl olur da sana bir hizmetçi tahsis edebilirim?" cevabı, onun, bu ilim yuvasına ne derece önem verdiğini göstermektedir.[12]

İslâm Medeniyeti'nin bir yardımlaşma (vakıf) medeniyeti olduğu unutulmamalıdır. Tetkik edildiği zaman görülür ki, İslâm düşüncesine ana rengini veren bu gibi unsurlar, ya hicretle beraber ilk defa uygulamaya konulmuş veya var olan fakat şartların elverişsizliği sebebiyle öne çıkarılamayan hususlara ivme kazandırılmıştır.

Bu mânâda yardımlaşma ve dayanışmayı öne çıkaran önemli gelişmelerden biri hicreti takip eden yıl içinde Muhâcirlerin Medine'ye intibaklarını ve Ensâr'la ülfetlerini sağlayıcı muâhât (kardeşlik) tesisidir.[13] Buna göre kardeşler, ortaklaşa çalışacaklar, elde ettikleri geliri bölüşeceklerdi. Üstelik aralarında miras da geçerli olacaktı. Bu formül herkese duyuruldu. Bütün halkın rıza gösterdiği anlaşılınca Hz. Peygamber (s.a.s.) süratle Muhâcirlerden 186 aileyi aynı sayıda Ensâr'ın yanına yerleştirdi. Ensâr, mal varlığının yarısını kardeşlerine vermek istese de Muhâcir kardeşleri onların hurmalıklarında çalışarak gelir elde etmeyi yani alın teri-el emeğiyle geçinmeyi tercih ediyorlardı. Bazıları da Ensâr kardeşlerinden borç alarak çarşı-pazarda iş yapıyorlardı. İleride Bahreyn arazisi ve Benî Nadîr'den kalan ganimetler taksim edilirken Ensâr, hisselerine düşen paydan Muhâcirler lehine vazgeçtikleri gibi onları bahçe gelirlerine de hissedar etmeye devam ettiler.[14] Böylece diğergâmlığın en ince örnekleri yaşandı. Yardımlaşma konusunda en çaplı örneklere bu dönemde rastlanır ve bu husus her asırda gelen ilim adamlarının dikkatini çeker. Öte yandan Muhâcirler de 13 yıl boyunca edindiği tecrübeleri Ensâr kardeşlerine aktaracaklardı. Böylece iki zümre arasında arzulanan mefkûre beraberliği sağlanmış olacaktı. Enfâl sûresinin 75. âyetiyle kardeş yapılanlar arasında önceden geçerli olan miras hükmü kaldırılmış; veraset kan akrabalığına ait kılınmıştır. Bununla beraber Ensâr-Muhâcir kardeşliğinin çok samimi ve özden kopup gelen örnekleri İslâm tarihi kaynaklarının sayfalarında birer şeref tablosu olarak durmakta, bizlere de mânen gıda olmaktadır.

Fedakârlık, dayanışma ve yardımseverliğin en ince örnekleriyle İslâm tarihinde bir güzellikler albümü olarak yerini almış olan söz konusu kardeşlik, hiç kuşkusuz hicretin eseri sayılır.

Müslümanlara namaz vaktinin girdiğini bildiren ve namaza daveti ifade eden ezan da hicretten sonraki ilk yılda meşru kılınmıştır.[15] Ezanın, İslâm'ın en mühim şiarlarından biri olduğu düşünülürse, bu hayırlı gelişme de hicretin önemini artırmaktadır.

Hicretin akabinde şehirde gerçekleştirilen önemli hususlardan biri de Müslümanların ekonomik hayatta varlık göstermeleri ve Peygamberimiz'in yönlendirmesiyle bu alanda organize olmalarıdır. Çok sayıda Yahudi unsurunun olduğu ve şehirde İslâmlaşmanın da henüz bütünüyle tamamlanmadığı bir ortamda ticarî alanda varlık göstermenin, önemli bir gelişme olduğu aşikârdır. Bu durum, sadece Muhâcirler ve Ensâr arasındaki münasebetlere yeni bir boyut kazandırmakla ve Müslümanları plânlı üretime, üretkenliğe yöneltmekle kalmıyor, aynı zamanda İslâm toplumunun sosyo-kültürel ve siyasî hayatının şekillenmesinde önemli bir tesir icra ediyordu. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) zaman zaman çarşı-pazara çıkarak Müslüman satıcıları denetlemesi bu yeni oluşuma ne kadar önem atfettiğini göstermektedir.[16]

Hicretin ilk yılında gerçekleştirilen önemli gelişmelerden biri de Peygamberimiz'in siyasî başkanlığında şehrin gayrimüslim unsurlarını da içine alan ve müşterek bir vatan çevresinde şehir sakinlerinin hak, görev ve mesuliyetlerini belirleyen bir kanunun ortaya konulmuş olmasıdır. Ana kaynaklarda "Kitab" "Sahîfe" tabiriyle yerini alan bu kanun "yazılı kanun ve vesîka" mânâsında "Medine Vesîkası" unvanıyla tanınmıştır.[17] Böylece Peygamberimiz evvelce sahip olduğu dinî iktidar (Allah'ın elçisi olması) yanında dünyevî iktidarı (Medine şehir devletinin başkanlığını) da kendi şahsında toplamış oluyordu. Hiç şüphesiz bu durum, hicretle oluşan yeni şartların gerektirdiği bir icraat olup, Medine döneminde Müslümanların siyasî-idarî teşkilâtlanmalarında oldukça önemli bir gelişme sayılır. Böylece Mekke'de dinî boyutlu olan İslâmî tebliğ, Medine'ye hicreti müteakip aynı zamanda siyasî boyut da kazanmıştır.

Şehirde peş peşe ortaya çıkan ve Müslümanları sevindiren bu olumlu gelişmeler yanında dışta müşriklerin baskısı, içte münafıkların nifakı söz konusu idi. Zamanla Medine çevresinde ve Yarımada'nın muhtelif bölgelerinde yerleşmiş olan Yahudilerin, hatta ileri dönemlerde bazı Hıristiyan unsurların da İslâm aleyhtarı oluşumlara destek vermesi tahmin edilebilirdi. Dolayısıyla Hz. Peygamber, Müslümanların mevcudunu öğrenmek istedi ve İslâm tarihinin ilk nüfus sayımı hicreti takip eden ilk yılda gerçekleşti. Sayımın yapıldığı günlerde Müslümanların sayısının 1500 olduğu görüldü.

İslâm şiarları arasında en mühim mevkie sahip olan kıblenin belirlenerek namazların Kâbe'ye müteveccihen kılınmaya başlanması ile Müslümanların can, mal, din ve vatanlarını savunmalarına imkân veren "cihada izin" gibi çok önemli gelişmeler de ikinci yılda vukû bulmakla beraber hicreti müteakip ortaya çıkan ilkler arasında sayılır.

Hicret, Müslümanların tarihe bakışına da tesir etmiştir. Bu münasebetle öneminden dolayı hicret, Hz. Ömer zamanında 17/638 yılında takvim başı olarak kabul edilmiştir.[18]

Sonuç olarak İslâm tarihinde hicret, fedakârlığın, azmin, sabrın, Allah rızası için uzak mekanlara müjdeler götürmenin, ciddiyetin, gayretin, çalışkanlığın, üretkenliğin, yardımseverliğin, ihsanın, îsârın, siyasî ve idarî alanda müesseseleşmenin, mabet ve mektep oluşumunun, birlik ve dayanışmanın, üstün vazife şuurunun, derin sorumluluk anlayışının hem eseri hem de kaynağıdır.

İslâmî telâkkiye göre hicret, dinî ve ahlâkî alanda bütün inanış, bağlanış, sadakat ve samimiyet örneklerinin mayalandığı çok verimli bir zemindir. Bütün İslâmî güzelliklerin, hicret bahçesinde çiçek açıp en güzel meyvelerini verdiğinden hiç şüphe yoktur. Öte yandan hicret, sosyo-ekonomik alanda ve eğitim-öğretim sahasında müesseseleşmenin kaynağı olarak bilinir. Bu açıdan hicret, İslâm tarihine "içtimâî oluşumun temellerini atabilme, kendi başına karar verebilme, İslâm toplumunun güçlenmesi ve İslâm'ın yayılması adına taktik ve stratejiler geliştirebilme gibi hususların olmazsa olmaz şartı olan özgür ortamın sağlanması ve istiklâle ulaşılması noktasında" önemli bir kavşaktır. Dolayısıyla İslâm'ın toplum değerlerinin insanlık ufkunda kanatlanması adına önemli bir dönüm noktasıdır.

Yazıyı hicretin önemine dikkat çeken bir nükte ile tamamlayabiliriz.

Resûl-i Müctebâ (s.a.s.), Ensâr hazretlerine vefa eseri iltifatkâr cümlelerini ifade buyururken, "hicret eden bir muhâcir olmasaydı kendisini Ensâr'dan biri sayabileceğini" ifade ediyor.[19] Böylece bir yandan Ensâr'a samimi muhabbetini izhar ederken, diğer yandan hicretin - muhâceretin önemli yerini vurguluyor ve kendisinin de bir muhâcir olduğunu belirtiyor.

Uludağ Üniv. İlahiyat Fak. Öğrt. Üyesi
halgul@yeniumit.com.tr

Dipnotlar

1. Bu konudaki değerlendirme ve yorumlar için bk. İbrahim Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, Ankara 2003, s. 117-127; Hüseyin Algül, *İslâm Tarihi*, İstanbul 1986, 1/275-310; Ahmet Önkal, *"Hicret"*, DİA, 17/458-462; Âdem Apak, *İslâm Tarihi*, İstanbul 2006, s. 176-185.
2. İbn Hişam, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Mısır 1936, 2/73-75, 86-94; İbn Sa'd, *Tabakât*, Dâru Sâdır, Beyrut ts., 1/219-223; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, Beyrut 1965, 2/95-101.
3. İbn Hişam, es-Sîre, 2/85-89; İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/222-223.
4. Bkz. İsrâ sûresi, 17/22-29.
5. İbn Hişam, *es-Sîre*, 2/121.
6. İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/234; Buharî, *Menâkıbü'l-Ensâr* 45.
7. Detaylar için bkz. Buharî, *Menâkıbü'l-Ensâr* 44; İbn Hişam, *es-Sîre*, 2/139; İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/235; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 2/107.
8. İbn Hişam, *es-Sîre*, 2/146; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 2/107.
9. İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/235.
10. Buharî, *Menâkıbü'l-Ensâr* 44; İbn Hişam, *es-Sîre*, 2/141-143; İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/239-241; Halebî, *İnsânü'l-Uyûn*, Beyrut ts., 2/66; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 2/109-110.
11. İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/255-256; *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, 7/46-47; Kettânî, et-Terâtîbü'l-İdâriyye, 1/474-478; Suffe Okulu'nun teşekkülü, iâşe ibâtelerinin sağlanması, eğitim-öğretim ve mezunlarının faaliyetleri ile ilgili bkz. Hüseyin Algül, *İslâm Tarihi*, 2/191-194; Âkif Köten, "Asr-ı Saâdette Suffe Ashâbı", *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saâdette İslâm*, (ed. Vecdi Akyüz), Beyan Yayınları, İstanbul 2006, 3/261-285.
12. Buhârî, Farzu'l-Humus 6; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 1/106. Detay ve yorum için bk. Âkif Köten, a.g.e., 3/261-288; Abdurrahman Azzam, *Rasûl-i Ekrem'in Örnek Ahlâkı*, (çev. Hayrettin Karaman), 5. baskı, İstanbul 1978, s. 46.
13. İbn Hişam, *es-Sîre*, 2/150-153; İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/238-239; Buhârî, *Menâkıbü'l-Ensâr* 2; Müslim, *Fedâil* 203, 204, 205, 206; Kardeşliğin verimli sonuçlarının Medine-İslâm toplumuna yansıması konusunda örnekler ve yorumu için bk. Hüseyin Algül, *İslâm tarihi*, 1/330-335.
14. *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, 10/15; Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, İstanbul ts., 7/4843.
15. İbn Hişam, *es-Sîre*, 2/154-156; İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/246-248; Halebî, *İnsânü'l-Uyûn*, Beyrut ts., 2/93-94; Süheylî, *Ravdu'l-Unuf*, 4/300-400; Buhârî, *Kitâbü'l-Ezan* 1; Tirmizî, *Bedü'l-Ezan* 139; İbn Mâce, *Kitâbü'l-Ezan* 1.
16. Bu konuya ışık tutan hadîs-i şerîfler için bkz. Buhârî, *Büyû'* 18, 19, 72; *Îman* 24; *Zekât* 18; Müslim, *Îman* 102; *Büyû'* 7, 9, 11, 51.
17. İbn Hişam, *es-Sîre*, 2/147; Hamîdullah, *el-Vesâiku's-Siyâsiyye*, Beyrut 1985, s. 57-62; Aynı Müellif, *İslâm Peygamberi*, (çev. Salih Tuğ), İstanbul 1990, 1/202-210; Maruf Devâlibî, *İslâm'da Devlet ve İktidar*, (çev. Mehmed S. Hatiboğlu), İstanbul 1985, s. 46-49; Abidin Sönmez, *Resûlullâh'ın Diplomatik Münasebetleri*, İstanbul 1984, s. 90-95; Hüseyin Algül, "Asr-ı Saadet'te İdarî Hayat", *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saâdette İslâm*, (ed. Vecdi Akyüz), 1/377-391.
18. Buhârî, *Menâkıbü'l-Ensâr* 47.
19. Buhârî, *Menâkıbü'l-Ensâr* 1.

Dr. Reşit HAYLAMAZ *

Ocak / Şubat / Mart - 2009 / 83

Ülfet, insanoğluna musallat büyük bir musîbettir. Ve çokları da, bu musibete giriftâr olmaktadır. Bu duruma düşen kimse, etrafında olup biten şeylere karşı gâfil; kâinat kitabındaki güzelliklere karşı kör ve hâdiselerin hak söyleyen dillerine karşı sağırdır.

ÖLÜMCÜL BİR HASTALIK: DUYARSIZLAŞMA

Mü'min için duyarsızlaşma, gerek şahsî gerekse ictimâî hayatı adına hassasiyet göstermesi gereken konularda titizliğini yitirmesi ve etrafındaki olumsuzluklara karşı da bîgâne kalması şeklinde özetlenebilir. Aynı zamanda onun için bu, kimliğini yitirip silikleşmesi ve renk atıp matlaşması mânâsına gelmektedir. Zira bu mânâdaki bir insan, mü'mini mü'min yapan husûsiyetlerden de uzaklaşmış demektir. Halbuki mü'min, dünyayı güzelliklerle bezemek ve onu Allah ve Resûlü'nün çirkin gördüklerinden dezenfekte etmek için vardır ve olumsuzluklar karşısında en azından buğzetmek, onun için alt sınır olarak kabul edilmektedir. Kur'ân ve Sünnet, münkerât karşısında bir mü'minin duyarsız kalamayacağını her fırsatta ilân eden ediyor. Zira emr-i ma'rûf ve nehy-i münker, mü'minin en önemli vazifesi. Aksi hâlde sonuç, hem kendisi hem de içinde yaşadığı toplum için ölüm demek. Bu mânâda olumsuzluklara 'dur' diyebilmek, canlanma sebebi olurken duyarsızlık, insanı ölümün eşiğine getiriyor. Belki de insan, lâtifeleriyle öldüğü için duyarsızlaşıyor! İşin özü, ortada fâsit bir daire söz konusu; hassasiyetlerini kaybedip kalben ölenler duyarsızlaşıyor, duyarsızlaşanlar ise, ölümün pençesinde can çekişiyor demektir!

Öyleyse kimler duyarsızlaşır? Tabiî ki ölülerden böyle bir duyarlılık beklenemez; zîrâ o, kalb ve gönül itibariyle canlı olanların işidir ve duyarsızlık da zaten bu tür insanlar için söz konusu olan bir hastalıktır. Evet o, bir noktaya kadar kendini işin merkezinde gördüğü hâlde zamanla solup pörsümeye başlayan insanların hastalığıdır; dünkü hassasiyetlerine bugün duyarsız kalan ve sükût durmak suretiyle etrafında yeni yeni olumsuzlukların yeşermesine zemin hazırlayanların hastalığı!

Bulaşıcı bir hastalıktır duyarsızlaşma; tedavi adına adımların atılmadığı yerde birbirine bakarak kararan üzümler misâli kitleleri kırıp geçirir! Onun içindir ki Habîb-i Kibriyâ Hazretleri, bu hastalığın umumiyet kesbettiği yere musibetlerin sağanak olup yağacağını ifade edip herkesi ikaz ediyor.[1]

Dünyada güzel gelişmeler var; düne nispetle bugün insanlar, semavî olanla daha çok ilgili ve ahlâkî olana duyulan ihtiyaç her geçen gün artıyor. Dünyanın merkezinden dört bir yana süzülen bir aydınlık kaplıyor yeryüzünü. Şüphesiz üzerinde yaşadığımız topraklar da bundan nasibini alıyor. Belliki insanlık, bedeni yanında bir de onu harekete geçiren ruhunun olduğunu yeniden keşif arayışında! Ruhumuz adına incelip mânânın enginliğine yönelen insan sayısının her geçen gün artıyor olması elbette ayrı bir ümit kaynağı. Dünya kabuk değiştiriyor ve değişen dünyanın dışında kalanın, çağının dışında kalacağı da aşikâr!

İşin burasında rehberliğin önemi kendini gösteriyor; kitlelere keyfiyet adına iyi rehberlik yapıldığı takdirde dünyanın kıvamı, Allah ve Resûlü'nün müjdelediği çizgiyi işaret ediyor. Kısaca ifade etmek gerekirse bu kabuk değiştirme, işi rehberlik olanların kıvamına bağlı. Başladığı noktadaki hassasiyetini sonuna kadar koruyabilen ve her geçen gün kendini yenileyip istikbale ümitle koşmasını bilen rehberlerin kıvamına!

İşte bu kıvamı tehdit eden ölümcül bir hastalıktır duyarsızlaşma. O, iç âlemi itibariyle şahsın renk atıp matlaş-

masını ifade ettiği gibi aynı zamanda etrafında olup biten olumsuzluklara kulak asmaması şeklinde de kendini gösteriyor. Belki burada da bir fâsit dâire söz konusu; iç âlemi itibariyle matlaşanlar, demek ki dışarıdakilere karşı da duyarsızlaşıyor! Zaten iç dünyası itibariyle aşınıp karbonlaşan birisinin, dış dünyadaki olumsuzlukların farkına varması düşünülemez ve farkına varılmayan kusurun giderilme ihtimali de yoktur!

Belirtileri nelerdir, nasıl teşhis edilir?

Her hastalık gibi duyarsızlığın da çok açık belirtileri vardır. Bilindiği gibi din muâmeledir ve bir mü'min, mü'minliğini muâmelesiyle belli eder. Duyarsızlığa müptelâ olmuş bir mü'minin oturmasından kalkmasına, giyiminden kuşamına, yemesinden içmesine kadar hemen her adımında bu hastalığın belirtisini görmek mümkündür. Meselâ yeme ve içme, mü'minin duyarsız kalamayacağı hayatî bir konudur. Zira Allah (celle celâlühü), kesim esnasında besmele çekilmeyen etin yenmeyeceğini Yüce Beyanı'nda açıkça ve defalarca ifade etmektedir.[2] Aynı zamanda kazancını helâl yollarla tedarik etmesi, bir mü'min için en temel meseledir. Sarhoşluk veren maddeleri kullanmak da onun, aynı titizliği göstermesi gereken bir husustur. Zira dinin yasak kılmış olmasına rağmen haram yolla boğazdan girenler, sadece maddî bedeni tahrip etmekle kalmaz, aynı zamanda kalb ve ruh dünyamızı da perişan eder. Onun içindir ki, "Haramla beslenen vücudun yeri Cehennem'dir!" buyuruyor Allah Resûlü (sallallahü aleyhi ve sellem).[3] Yediği ve içtiği haramdan müteşekkil birisinin, duasının kabûl görmeyeceği hususu da yine Efendimiz'e ait bir ikaz.[4] Hâlbuki dua, mü'minin en büyük silâhı.[5] Hak nezdinde kabûl görmenin şartı o ki, "Bana dua edin ki duanıza cevap verip kabul edeyim!" (Mü'min sûresi, 40/60) buyuruyor Yüce Mevlâ.

Bugün helâl de belli, haram da; nüzûl süreci çoktan sona erdi ve yeni bir hüküm yok! Domuz eti yemek ve içki içmek ne kadar haram ise besmelesiz kesilen hayvanın etini yemek de aynı hükmü taşıyor! O hâlde yeme ve içme meselesinde Allah ve Resûlü'nün hassasiyetini hayatına taşıyamayan bir mü'minde bu hastalığa ait çok emare var demektir.

Giyim kuşam ve tesettür gibi konulara da aynı gözle bakabiliriz; zîrâ bu hususta da, hem erkek hem de kadın için dinin belirlediği kurallar bellidir. Aynı zamanda örtünmek, insana değer katan bir medeniyet nişanesidir ve Allah ve Resûlullah'ın çizdiği sınırlar içinde olduğunda insana ayrı bir kıymet kazandırır; âdeta Cibrîl-i Emîn onu, semâvî bir merasimle getirmiş ve mü'mine lutfetmiş, mü'minliğinin alâmeti olarak ona giydirmiş gibidir! Bu açıdan örtünmek, sadece vücudu kapalı kılmak değil, Allah ve Resûlü'nün emirleri karşısında Rahmânî bir duruşun ifadesidir.

Belki de insan, lâtifeleriyle öldüğü için duyarsızlaşıyor! İşin özü, ortada fâsit bir daire söz konusu; hassasiyetlerini kaybedip kalben ölenler duyarsızlaşıyor, duyarsızlaşanlar ise, ölümün pençesinde can çekişiyor demektir!

Bilindiği gibi tesettür, mutlak mânâda vücudu örtmek değil, vücut hatlarını da belli etmeyecek şekilde bir giyinişin adıdır. 'Moda' denilen içi boş bir kavramın esiri olarak daralan pantolonlarımıza, vücudumuzu sarıp hatları olduğu gibi ortaya koyan giyinişimize ve dışarıdakilerin dikkatini çekebilmek için içine düştüğümüz rengârenk hâle şöyle bir bakıversek, hastalığımızı teşhiste hiç zorlanmayız.

Bu durumda olanlar için Allah Resûlü, "giyinik çıplaklar" ifadesini kullanmakta, kırıta kırıta ve kendilerini hissettirerek yürüyen, başörtülerinin altına değişik maddeler koyarak başlarına garip şekiller veren bu insanların, onca yakınlığına rağmen Cennet'in kokusunu duyamayacaklarını anlatmaktadır.[6] Bunların, âhiret yurdunda da çıplak muamelesi göreceklerini beyan eden Efendiler Efendisi (sallallahü aleyhi ve sellem),[7] kendi tercihleriyle lânete kapı araladıkları için onlara lânet edilmeyi mübah gördüğünü de açıkça ifade etmektedir.[8]

Bu konudaki duyarlılığın nasıl olması gerektiğini de yine Allah Resûlü'nden (sallallahü aleyhi ve sellem) görmekteyiz; günün birisinde Ashâb-ı Kirâm'dan birine Mısır işi keten bir kumaş vermiş ve diğer yarısından da hanımının elbise dikmesini istemişti. Ardından şu tembihte bulunmayı ihmal etmedi:

— Ona söyle; vücut hatlarının belli olmaması için dikeceği elbisenin altına bir şeyler giymeyi ihmal etmesin![9]

Daha ilk dönem diyebileceğimiz yıllarda Âişe Validemiz'i ziyarete gelen kadınların, değişmeye başlayan giysilerine şahit olan Annemiz, gördüğü manzarayı garipseyerek onları uyaracak ve şöyle diyecekti:

— Nûr sûresine inanan bir kadın böyle örtünemez! Eğer sizler mü'minler iseniz, bilin ki üzerinize almış olduğunuz bu giysiler inanmış hanımların giysileri değil![10]

Başka bir zaman huzuruna giren yeğenlerinden Hafsa Binti Abdurrahmân'ın, başına aldığı örtünün inceliğini fark etmiş ve onu alarak ikiye katlamış, ardından da:

— Allah'ın Nûr sûresinde indirdiğinden haberin yok mu,

diyerek onu uyarmış ve daha sonra da yanındakilerden daha kalın bir başörtüsü isteyerek yeğeninin başına onu örtmüştü.[11]

Duyarsızlığımızı test edebileceğimiz alanlar elbette yeme içme ve giyim kuşamla sınırlı değildir; bunu görebilmek için kadın erkek arasındaki münasebetleri belirleyen kurallardan alışverişlerimizde zaman zaman üzerimizi kirletip elbisemize bulaşan olumsuzluklara, hak ve hukuk adına attığımız adımlardan hemen her çeşidiyle faiz uygulamalarına kadar geniş bir alanda aynı teşhisi koymak mümkündür. Unutmamak lâzım ki, ihlâl edilen her bir kural, yeni bir arızanın başlangıcıdır ve ne yazık ki, Allah ve Resûlullah'ın beyanlarına kulak vermeyenlerin rehberi çoğu zaman nefis ve Şeytan olmaktadır. Rehberi nefis ve Şeytan olanın âkıbeti de bellidir.

Duyarsızlıklarımızda nefis ve Şeytan'ın işini kolaylaştıran unsurlar da yok değil; sebebi ne olursa olsun, ekran ve sayfalarına taşımak suretiyle haramın reklâmını yapan, hâl ve hareketleriyle onu daha sevimli gösterme gayreti içine giren, pazar payını artırmak için defileler düzenleyip dinin onay vermediğini dinden onaylı gibi gösteren, hastalığın toplumu kemirmeye başladığını gördüğü hâlde sükûtu tercih eden kişi, kurum ve kuruluşlar bu açıdan oturup bir kez daha düşünmek durumundadır!

Unutmamak gerektir ki harama duyarsız kalmak, muharrematın irtikâb edildiği zeminde sessizliği tercih etmek veya günahların işlendiği zeminlerde bulunmak suretiyle onun işlenebilir olduğunu fiilen tescil edip haramın yaygınlaşmasına zemin hazırlamak da ayrı bir mesuliyettir ki, bu durumda olanları Kur'ân, o işi yapan mücrimlerle aynı kefeye koymaktadır.[12] Yine hatırdan çıkarılmamalı ki inanan bir insan, '..mış gibi' davranamaz! Zaten o, inandığı için mü'mindir! Vaziyeti idare, bu hastalığın kemikleşmiş ve kangren hâline gelmiş şekli! Kur'ân'ın ifadesiyle, kazandığını düşündüğü yerde bir insanın iflâsla baş başa kalması ne kadar acı.[13] Efendiler Efendisi (sallallahü aleyhi ve sellem), gözü namazda olmadığı hâlde verip veriştirerek namaz kılan kimsenin gereksiz yere uykusuz ve yorgun kaldığını anlatıyor. İçinden gelmediği ve inanmadığı hâlde etrafındakilere bakarak oruç tutmaya çalışan kimsenin boşuna açlık ve susuzluk meşakkatini çektiğini ifade eden de O (sallallahü aleyhi ve sellem) değil mi?[14] Aksi hâlde kendimize şu soruyu sormamız gerekiyor: O zaman bunca meşakkatin mânâsı ne?

Duyarsızlık, uzun soluklu ve sinsi bir hastalıktır; seyri yavaş olduğu için çoğu zaman farkına bile varılamaz! Onun için hiç kimse, "Bana bir şey olmaz!" dememelidir; zîrâ bu da onun açık bir belirtisidir! Tıpkı kapalı bir mekâna girmeden önce fark edilenlerin, daha sonraki girişlerde sıradan hâle gelip çoğu zaman fark edilemez bir hâl alması veya hava akıcılığı iyi sağlanamamış toplantı salonlarında, salona geç giren birisinin hemen fark ettiği ağırlığı ve olumsuz kokuyu, içinde oldukları hâlde aynı mekânı uzun süre paylaşan kimselerin farkına varamamaları gibi insan, içinde bulunduğu toplumun telâkkilerine zamanla alışıyor ve ilk günkü tepkisini çoğu zaman veremez hâle geliyor ki, benzeri bir durumla karşı karşıya kalmamak için, zaman zaman meseleye dışarıdan bakmak veya dışarıdan başka gözlere baktırmakta fayda var.

Tedavisi nedir?

Bu hastalığın tedavisi, sürekli hareket etmek, kolektif şuurdan ayrılmamak ve beslenme kaynaklarından uzak kalmamaktır. Bilindiği gibi olduğu yerde sâbit kalan bisikletin düşmesi mukadderdir. Aynı şekilde ateşi sönen sobanın, bir müddet sonra ortama ayak uydurarak içinde bulunduğu ortamla hararette eşit hâle geldiğini bilmeyen yoktur. Kendini yenileyemeyenlerin, kendileri olarak kalmaları da öyledir! Hususiyle hassasiyetler söz konusu olduğunda, işin merkezini tutan ve bugün dünyanın ümidi hâline gelenlerin, dünyevîlik karşısında eşitlenerek aynîleşmemesi için sobadaki ateşlerini hiç söndürmemeleri, hattâ her daim hararetlerini daha da artıracak çareler bulmaları gerekiyor. Burada bilinen bir gerçeği hatırlatmakta fayda var: Önünde yeni alanlar açan her fetih hareketi, muhatap olduğu kültürlerin istilâsıyla da karşı karşıyadır! Habeşistan'a hicret eden öncülerden Ubeydullah İbn Cahş örneği asla unutulmamalıdır. İbn Cahş, Efendimiz'in halaoğlu ve Ezvâc-ı Tâhirât'tan Zeyneb Validemiz'in de kardeşidir. O günün şartlarında Ebû Süfyân'a damat olacak bir statünün de sahibidir. İlk Müslümanlardandır ve dinini daha rahat yaşayabilmek için o da Habeşistan'a hicret etmiştir. Bir farkla ki, durmuş ve ateşi sönmüştür; yani Mekke ile olan irtibatı kesilmiş, ne Vahiy ne de Efendimiz'den gelecek haberler onun için önem arz etmez hâle gelmiştir! Üstelik Habeşistan'da bulunan yol arkadaşlarıyla da yollarını ayırmış; selâm ve sabahı keserek yalnızlığı tercih etmiştir. Habîb-i Kibriyâ Efendimiz'in beyanlarına göre yalnız kalanın arkadaşı Şeytan'dır[15] ve Ubeydullah İbn-i Cahş da, Şeytan'ın hedefi hâline gelmiş ve kendini içkiye vermiştir. Yine Fahr-i Kâinat Efendimiz'in beyanlarına göre içki, bütün kötülüklerin anasıdır[16] ve artık İbn Cahş, her türlü kötülüğün potansiyel hedefi hâline gelmiştir. Ve çok geçmeden o, uğruna hicret ettiği düşünceyi terk etmiş ve yeni muhatap olduğu kültürün tesirinde kalıp onu benimseyerek Hristiyan olmuş ve ne acı ki bu hâl üzere Habeşistan'da vefat etmiştir.[17]

Hâdisenin mesajı açıktır; beslenme kaynaklarından uzaklaşanların, arkadaşlarıyla selâm ve sabahı kesip yalnızlığı tercih edenlerin ve belli periyotlarla bir araya gelip yeniden durum müzakeresi yapmayanların ne kendileri olarak kalmaları ne de etraflarındakilere faydalı olmaları söz konusudur.

Fark edilmez veya geç kalınırsa ne olur?

Teşhiste gecikme ölüm sebebidir. Hattâ bu durumdaki insan, öldüğünün farkına bile varamaz! Hele bir de mesele umumiyet kesbetmiş ve toplumu oluşturan fertlerin çoğunluğu aynı hastalığa dûçâr kalmışsa artık iflâh olunmaz bir kerteye gelinmiş demektir. Ehl-i hamiyyetin güçsüz kaldığı, ıslahçıların acziyet içine düştüğü, duyarsızlığın etrafı kırıp geçirdiği ve ehl-i küfrün ehl-i imana galebe çaldığı beldelere Allah (celle celâlühü), gazabıyla tecelli eder.[18] Hangi alanda olursa olsun duyarsız kalmanın sonu çıkmaz sokaktır ve böyle bir gidişin sonu herhalükârda felakettir. İşte misâli:

"İsrâiloğullarından küfre sapanlar hem Davud'un, hem de Meryem oğlu Îsâ'nın lisanı ile lânetlendiler. Bunun sebebi, onların isyan etmeleri ve taşkınlık edip haddi aşmaları idi. Onlar kötülük yaptıkları zaman, birbirlerini kötülükten vazgeçirmeye çalışmazlardı. Ne çirkin davranıştı bu tutumları!" (Mâide sûresi, 5/78–79)

Bu âyeti tefsir ederken Allah Resûlü (sallallahü aleyhi ve selem), İsrailoğullarının duyarsız tavırlarını da nazara vererek şu tavzihte bulunmaktadır:

İsrâiloğulları arasında zuhûr eden ilk kusur ve ortaya çıkan sosyal çöküntü şöyle gerçekleşmiştir: Onlardan birisi bir diğerini olumsuzluk üzerinde ilk gördüğünde, "Ey filan! Allah'tan kork ve yapageldiğin bu kötülükten vazgeç! Çünkü o, senin için helâl değil." derdi. Ancak ertesi gün olup da yine aynı adamı aynı kötülük üzerinde görünce bu onun, dün ikaz ettiği aynı şahısla oturup eğlenmesine, yeyip içmesine de mâni olmazdı. Artık o da onunla birlikte yer içer, dostluğunu devam ettirir ve aynı cürmü birlikte irtikab ederdi. İşte onlar, kendi iradeleriyle böyle bir yanlışlığa saplanıp bu duruma dûçâr olunca Allah (celle celâlühû), onların kalblerini birbirine karşı hâle getirdi ve bundan böyle aralarında ne bir huzur ne de ahenk kaldı. Bu beyanından sonra yukarıda mealini verdiğimiz âyeti okuyan Habîb-i Kibriya Hazretleri duracak ve aynı akıbete dûçâr kalmamak için ümmetine şu tembihte bulunacaktır:

Hayır! Vallahi de sizler, marufu emredip münkerden nehyetme vazifenizi yerine getirmeli ve zalimin elinden tutarak onu da hak çizgisine çekmelisiniz.[19]

Velhasıl duyarsızlık, bir düşünce kaymasıdır; başkalarıyla aradaki farkı tüketmenin adıdır ve bu durumdaki insanlar, kendileri için takdir edilen misyonu tamamlamış demektir. Yani onlar, artık 'kendileri' olarak yok olmuşlardır ve akıbetleri de yok olmaktır. Bu bir başkalaşmadır ve Allah (celle celâlühü), yolda giderken yolunu değiştireni değiştireceğini ifade etmektedir:

"Bir toplum (değişik iç deformasyonlarla) kendi kendini değiştirmedikçe, Allah ona lütfettiği nimetlerini değiştirecek değildir." (Enfâl sûresi, 8/53)

Demek ki değişen, değiştiriliyor. Öyleyse duyarsızlığımızı imanın enginliğinde tedavi edip değiştiğimiz yönlerimizi değiştirmek, bizim için en önemli vazife. Unutmamak gerektir ki dünyayı değiştirecek olanlar, yürürken herhangi bir değişikliğe maruz kalmayanlardır! Öyleyse duyarsızlığın pençesinde can vermemek için Hazreti Yunus'un (aleyhisselam) kavmi misâli[20] bir teveccühle yeniden o kıbleye yönelmek ve yürekten iman edip bu çizgideki değerleri yeniden değişilmez kılmak gerekiyor!

Araştırmacı - Yazar
rhaylamaz@yeniumit.com.tr

Dipnotlar

1. Bkz. Enfâl 8/228; Ebû Dâvûd, Melâhim 4/121, 122; Ahmed İbn-i Hanbel, Müsned 4/192; Saîd İbn Mansûr, Sünen 1/421; Ebû Ya'lâ, Müsned 11/304; Taberânî, Evsat 9/129; Heysemî, Mecmaü'z-Zevâid 7/280, 281; Hindî, Kenz 3/688; İbn Ebi'd-Dünyâ, el-Emru bi'l-Ma'rûf ve'n-Nehyü ani'l-Münker 1/33; Irâkî, Tahrîcu Ehâdisi İhya, 5/228.
2. Bkz.: En'âm sûresi, 6/119, 121, 145; Mâide sûresi, 5/4
3. Müslim, Zekât 65; Dârimî, Rikâk 9; Ahmed İbn Hanbel, Müsned 2/328
4. Müslim, Zekât 65; Tirmizi, Tefsir 3; Dârimî, Rikâk 9; Ahmed İbn Hanbel, Müsned 2/328
5. Hâkim, Müstedrek 1/669; Ebû Ya'lâ, Ahmed İbn Hanbel, Müsned 1/344
6. Müslim, Libâs 125; Cennet 52; Mâlik, Muvatta' 7; Ahmed İbn Hanbel, Müsned 2/223, 356, 440
7. Bkz. Buhârî, İlm 40; Teheccüd 5; Libâs 31; Edeb 121; Fiten 6; Tirmizî, Fiten 30; Mâlik, Muvatta', Libâs 8
8. Bkz. Ahmed İbn-i Hanbel, Müsned 2/223
9. Kurtubî, Câmi' 14/156
10. Bkz. Kurtubî, Câmi' 14/157
11. Mâlik, Muvatta', Libâs 4; Beyhakî, Kübrâ 2/235; İbn Sa'd, Tabakât 8/72
12. Bkz. Nisâ 4/140
13. Bkz. Kehf sûresi, 17/104
14. İbn Hibbân, Sahîh 8/257; Beyhakî, Kübrâ 4/270; Deylemî, Firdevs 2/268; Ayrıca bkz. Münâvî, Feyzu'l-Kadîr 4/16
15. Mâlik, Muvatta, İsti'zân 35; Ebû Dâvûd, Cihâd 79; Ahmed İbn Hanbel, Müsned 2/186, 214
16. Nesâî, Eşribe 44
17. İbn Abdi'l-Berr, İstîâb 3/877, 4/1844; İbn Hacer, İsâbe 7/575
18. Bkz. Hûd sûresi, 11/117; İsrâ sûresi, 17/15; Zuhruf sûresi, 43/76
19. Tirmizî, Tefsiru Sûre 5/6, 7; Ebû Dâvûd, Melâhim 17; İbn-i Mâce, Fiten 20; Ahmed İbn-i Hanbel, Müsned 1/391
20. Bkz. Yûnus sûresi, 10/98

YENİ ÜMİT

Doç. Dr. Mustafa ÜNVER *

Ocak / Şubat / Mart - 2009 / 83

KUR'ÂN'I SİYAKLA ANLAMAK

Allah Teâlâ, en son mesaj Kur'ân-ı Kerîm vasıtasıyla kullarına doğrudan hitap etmekte; Zât'ı, kâinat, varlık, mebde ve meâd gibi pek çok konuda ışık saçıp yol göstermektedir. Benzer şekilde Cenâb-ı Hak daha önceki zaman dilimlerinde de kullarına hitap etmiştir; ancak insanların hırs, azgınlık ve hasisliği o kelâmın tahrifine sebep olmuş; ilâhî beyan, özünden uzaklaştırılmıştır. Hicr sûresinin 15. âyet-i kerîmesinin, *"Zikri Biz indirdik, onu koruyacak da Biziz Biz"* şeklinde müjdelediği gibi Kur'ân-ı Kerîm, önceki ilâhî kitapların uğradığı tahrif ve beşerî müdahalelerden korunmuştur ve korunacaktır.

Kur'ân ve Sünnet çizgisinde eser vermiş âlimlerimiz, çeşitli usul ve kaideler tespit etmiş ve korunması ilâhî teminat altında olan Kur'ân'ı anlama ve yorumlamada yanlışlığa düşülmesine mâni olacak adımlar atmışlardır. "Usulsüz vusûl olmaz" fehvasınca tefsir usulüne dâir serdedilen bu kural ve kaideler, insanın Kur'ân'ı doğru anlayıp yorumlamasını sağlayacak, yanlış anlamasını ve yorumlamasını da mümkün olduğunca asgariye indirecek vasıtalardır.

Mezkûr usul ve kaidelerden birisi de galat-ı meşhûr deyişiyle siyak-sibak,[1] önerilen şekliyle ise "siyak" ilkesidir. Arap dilinde *"sürmek, salmak, sevk etmek, göndermek"* gibi mânâlara gelen siyak kelimesi, ıstılah olarak *"bir ifadenin etrafındaki birimler"* diye tanımlanabilir.[2] Batı dillerinde "context" kelimesiyle karşılanan siyak, Türkçemizde "bağlam" ve "ortam" deyişleriyle karşılanmaktadır. Esasında bağlam ve ortam deyişleri, bir ifadenin *metin* ve *tarih* yönüne işaret etmektedir ki, aynı kapsamı "siyak" terimi için de düşünmek rahatlıkla mümkündür.[3] Ne ki bu yazının hedefi, siyak ilkesinin sadece metin yönünü ele almaktır. Daha açık bir deyişle siyak, bir ifadenin önündeki ve arkasındaki birimlerle sergilediği ilişkiler bütünüdür ve söz konusu münasebetler merkezî ifadenin doğru ve sağlıklı anlamlandırılıp yorumlanmasında hayatî katkılar sağlamaktadır. "Hükmün illeti ve ibarenin esas maksadı nedir? İfade hakikat midir mecaz mıdır? Çok mânâlı bir kelime, bu kez hangi anlamındadır? Meşhur kıraatler farklılık arz ettiğinde hangisi tercih edilir? Zamirlerin mercii nedir? Mükerrer âyetlerdeki farklılıkların sebebi nedir?" gibi pek çok meselenin çözümünde siyak ilkesi önemli katkılar sağlamaktadır.[4] Ayrıca aşağıdaki örnek, siyak ilkesinin Kur'ân'ın yanlış anlaşılıp isabetsiz neticeler çıkarılmasına da mâni olduğunu göstermektedir:

Siyak-i'câz Münasebeti ve Kur'ân'ı Anlamada Siyakın Önemi

Kur'ân, Allah kelâmıdır ve ilâhî kaynaktan geldiği için de taklit edilemez mu'cize bir kitaptır. Nazmının bir benzerini ortaya koyma konusunda dehası hangi buudda olursa olsun bütün beşeriyet âcizdir. Kur'ân'ın belâgat ve fesahatin zirvesinde olması, istikbalde vukû bulacak birtakım olaylardan haber vermesi, nazil olduğu dönemdeki mevcut bilgi düzeyi açısından bilinmesine imkân olmayan çeşitli fizik ve metafizik bilgileri ihtiva etmesi gibi hususlar i'câzın pek çok yönünden birkaçını teşkil eder. Kur'ânî i'câzın siyak konusuyla ilgisi ise çeşitli zamanlarda çeşitli olaylar üzerine nazil olmuş âyetler ve sûreler arasında kuvvetli ve sağlam münasebetlerde bulunmaktadır. Üstelik Kur'ânî ifadeler arasında var olan bu kuvvetli münasebet, sadece belâgat ve fesahat alanlarında değil aynı zamanda anlam ve yorum alanında da tezahür etmektedir.[5]

Siyak ilkesi, tespit edebildiğimiz kadarıyla, önceki âlimlerimiz tarafından "âyet ve sûrelerin münasebetleri"

başlığı altında ele alınmış, anlama ve tefsir etme çabasından daha çok Kur'ân'ın i'câzını destekleyen unsurlar olarak görülmüştür. Zira farklı zamanlarda inmiş olan âyetler ve sûreler arasında bir alâka ve münasebet kurulabiliyor ise, bu Kur'ân'ın bir beşer tarafından değil, ancak Allah tarafından inzal edildiğinin ve dolayısıyla mu'cize olduğunun bir göstergesidir.

Ancak bizim bu yazı vesilesiyle vurgulamak istediğimiz husus, siyak ilkesinin Kur'ân'ın doğru anlaşılıp yorumlanmasında oynadığı roldür. Nasıl ki her ifade en sağlıklı şekilde bağlamında, meydana geldiği bütün ortamı içinde anlaşılırsa Kur'ân âyetleri de en sağlam şekilde siyakları içinde anlaşılıp yorumlanabilir. Dikkat edilirse siyakın Kur'ân'ın sağlıklı anlaşılıp yorumlanmasında oynayacağı rol, Kur'ân'ın edebî mu'cizesinden, başka bir deyişle onun bir beşer sözü değil, Allah kelâmı olması gerçeğinden beslenmekte ve siyak-i'câz münasebetini gündeme getirmektedir. Aksi takdirde beşer zihninden farklı zamanlarda çıkmış ve tarihi kronoloji dikkate alınmadan bir araya getirilmiş sözler arasında bir münasebet aramak, başka bir deyişle Kur'ân'ı anlamada siyakın rolünden bahsetmek beyhude bir meşgale olacaktır.

Siyak Çeşitleri

Kur'ân'a bir ifadenin etrafındaki unsurlar olarak tanımladığımız siyak açısından baktığımızda, onu en küçük biriminden en büyüğüne kadar değerlendirmeye tâbi tutmak mümkündür. En küçük Kur'ânî birim, harflerdir ve bir araya gelerek kelimeleri meydana getirirler. Merkezî konumdaki bir harf, şekil ve telaffuz gibi yönlerden çevresindeki harfleri etkiler. Nitekim dilbilgisindeki büyük ve küçük ünlü uyumu kuralı bu temel düşünceden beslenir. Ne var ki bu hususun Kur'ân mânâları üzerinde etkin rol oynayıp oynamadığı bu çalışmanın konusu değildir. Binaenaleyh siyak ilkesi doğrultusunda yapmaya çalıştığımız Kur'ân sınıflandırmasında: *1- Âyet içi siyak münasebeti, 2- Âyetler arası siyak münasebeti, 3- Farklı konular arası siyak münasebeti, 4- Sûre içi siyak münasebeti, 5- Sûreler arası siyak münasebeti, 6- Bütün Kur'ân içi siyak münasebeti* olmak üzere altı temel unsur yerini almaktadır. Etkinlik dereceleri farklı tezahür eden bu sınıflandırmayı kısaca şöyle açıklamak mümkündür:[6]

1- Âyet İçi Siyak Münasebeti:

Bu münasebet esasında sadece Kur'ân için değil, bütün metinler için geçerlidir ve hükümler çoğu zaman bir cümlede değil, ibare bütünlüğünde ortaya çıkarlar. Bu tür münasebetler bazen Kur'ân'ın tek bir âyetinde tezahür edebilmektedir. Meselâ Bakara sûresinin 275. âyetinde geçen *"Faiz yiyenler* (mahşerde) *ancak şeytanın çarptığı kimsenin kalktığı gibi kalkarlar…"* ifadesi, çok ağır ve tehditkâr bir ifadedir. Bu âyet faiz yemenin haram olduğunu kesin olarak bildirmekle birlikte bu ağır cezanın salt faiz yemekten kaynaklanmadığı, temelde haramı haram kabul etmemekten neş'et ettiği aynı âyetin başka bir cümlesinden anlaşılmaktadır: *"Bu* (cezaya dûçâr kılınmaları) *onların zaten alış veriş de faiz gibi demelerindendir."* Şu hâlde faizcilerin, tefecilerin âhirette çarptırılacakları ağır ceza, onların faizi haram görmeyerek ve onu helâl olan ticaretle aynı tutarak, başka bir deyişle helâli ve haramı inkâr ederek yemelerindendir. Bu mânâ, bir âyetin siyak bütünlüğü içinde ortaya çıkmaktadır.

2- Âyetler Arası Siyak Münasebeti:

Siyak ilkesinin en fazla işletildiği Kur'ânî sınıflamalardan birisi bu gruptur. Konunun önemini vurgulamak üzere ez-Zemelkânî, İsra sûresiyle Kehf sûresi arasındaki münasebeti zikrettikten sonra *"İlgi ve irtibat, sûreler arasında bile zuhur edince artık âyetler arasındaki irtibat münasebeti evleviyetle ortaya çıkar…"* der.[7]

Âyetler arası siyak münasebeti durumunda sağlıklı bir anlama ve yorumlama için Suat Yıldırım Hocamızın deyişiyle *"Acaba âyet önceki âyetle irtibatlı mı, yoksa müstakil midir? Müstakil ise, komşu âyetlerle ne münasebeti vardır? Niçin bu bağlamda serdedilmiştir?"* gibi soruların cevaplanması gerekmektedir.[8]

Âyetler arası siyak münasebetine dair pek çok örnek arasında, Kalem sûresinin 23. âyetinde geçen *"Gizli gizli fısıldaşarak yürüdüler."* cümlesini okuyabiliriz. Ne var ki sadece bu cümleden, bunların kim oldukları ve hangi konuda fısıldaştıkları anlaşılamamaktadır. Âyet siyakıyla birlikte, diğer bir deyişle aynı sûrenin 22. âyeti okunduğunda, bunların ürünlerini toplamaya giden bostan sahipleri oldukları, 24. âyeti okunduğunda ise ürünleri devşirirken paylarını isteyecek olan yoksulları bostanlarına sokmayacaklarına ve onlara hiçbir şey vermeyeceklerine dair fısıldaştıkları anlaşılmaktadır.

3- Farklı Konular Arası Siyak Münasebeti:

Kur'ân'da yer alan konular, kendi siyak çerçevelerinde müstakil olarak ele alınmış görünümü verseler bile bunlar, Kur'ân'ın diğer komşu konularıyla doğrudan veya dolaylı bir irtibat içindedir. Bu tespiti şöyle ifade etmek de mümkündür: Kur'ân'da yer alan her unsur, bir yandan kendi

mânâ çerçevesinde bir görev îfâ ederken; öte yandan komşu birimlerle anlamlı ilişkiler yürütür.[9]

Meselâ, Bakara sûresinin 190–195. âyetleri savaş ve cihaddan bahsederken, 196–203 arası âyetler de hacdan söz eder. Yani savaş ve cihattan bahseden âyetlerle hacdan bahseden ayetler arka arkaya gelmiş, cihad ve hac komşu olmuş, birlikte bir siyak münasebeti oluşturmuşlardır. Bilindiği gibi savaşta ve hac ibadetinde kullar, hem can hem de malla imtihan edilirler. Bu itibarla cihat ve hac en zor ibadetlerdendir. Resûl-i Ekrem (s.a.s.) Efendimiz: "Fakat cihadın en güzeli, kabule şâyân olan hacdır." (Buhârî, Hac 4; Cihâd 1; Ahmed b. Hanbel, 6/71, 79) buyurarak cihadla hac konuları arasındaki münasebeti beyan etmiştir.

4- Sûre içi siyak münasebeti:

Lügatte *"yüksek makam, üstün derece, şan ve şeref, binanın kısım veya katları"* gibi mânâlara gelen sûre, Kur'ân-ı Kerîm'in 114 parçaya ayrılmış bölümlerinin de müşterek adı olmuş, ıstılah mânâsını bu yönde kazanmıştır.[10]

Kur'ân'ın 114 sûresinden her biri, müteaddit meseleler ihtiva etmekle birlikte, üzerinde genellikle deveran ettiği temel mesajlara sahiptir. Sûrelerde yer alan çeşitli meseleler bir yönüyle kendi özel hükümlerini icra ederken, diğer yönüyle de sûrenin ana konusuna katkı sağlarlar. Bunu bir halıyı inceleyen kimsenin hâline benzetmek mümkündür. Bu şahıs halının sadece el kadar yerine bakıp oradaki nakışları tetkik edecek olursa siyah, beyaz, yeşil türü renklerin bir araya getirildiğini görür, belki kendisinde renk, desen ve motif uyumu algısı uyanmaz. Fakat gözünü daha geniş bir alana çevirdiğinde ve baktığı nakışların simetriklerini gördüğünde desendeki ahengi kısmen anlar ve bundan zevk alır. Bununla da yetinmeyerek halının tamamına toplu bir tarzda baktığında daha büyük unsurlar arasındaki renk ve desen ahengini müşahede eder ve bundan aldığı haz daha da büyük olur.

Sûre içi siyak münasebetine örnek olarak Tâhâ sûresi verilebilir. Tâhâ sûresi 135 âyetli Mekkî bir sûredir ve hem nüzûl, hem tertip açısından Meryem sûresinden sonra Habeşistan'a hicret ile İsrâ mucizesi arasında nazil olmuştur. Sûrenin genel hedefi, kavminin ilâhî daveti kabul etmemeleri neticesinde ortaya çıkan belâ ve musibetlere karşı Hz. Peygamber'i (s.a.s.) sabırlı olmaya teşvik etmektir.

Nitekim Tâhâ sûresinin bütün âyetleri incelendiği takdirde sözü edilen hedefe hizmet ettiği görülmektedir. Daha net bir sahne görüntüsü için sûredeki âyetleri dört farklı konuya ayırmak uygundur: 1- Sabırlı olmaya teşvik (1–8. âyetler), 2- Hz. Musa kıssası (9–114. âyetler), 3- Hz. Âdem kıssası (115–127. âyetler), 4- Çıkarılması gereken dersleri ihtiva eden sonuç bölümü (128–135. âyetler)

Hz. Peygamber (s.a.s.) kavmini İslâm'a çağırmakta, ancak onlar inatla bu daveti reddetmekte ve düşmanlık yapmaktadırlar. Bunda Allah Resûlü'nün (s.a.s.) bir kusuru olmadığından üzülmesine gerek yoktur.

Sûrenin ikinci bölümünde büyük bir mücadelenin içinde bulunmuş olan Hz. Musa ile Firavun'un eziyet ve işkencelerine katlanmış insanların kıssasını anlatması, Hz. Peygamber (aleyhisselam) ve inananlar için etkili bir örnek ve tesellidir.

Ardından da sûrenin Hz. Âdem kıssasını anlatması yine aynı esasa hizmet etmiş, ilkinden son peygambere gelinceye kadar İslâm daveti mücadelesinin zorluk ve meşakkatlerle dolu olduğu ifade edilmiştir.

Sonuç kısmında ise sûrenin, baş taraflarda zikredilen sabra ve tahammüle teşvik konusuna atıf yapan âyetlerle tamamlanması aynı bütüne katkı sağlayan bir üslûp örneği olmuştur.

5- Sûreler Arası Siyak Münasebeti:

Âyetler arası siyak münasebetinin âyetlerin vahyin kontrolünde, tevkîfî yolla tertip edilmesine bağlı olması gibi, sûreler arası münasebetin varlığından söz edebilmek de, yine onların ictihâdî yolla değil, vahyî yönlendirmeyle tertip edilmiş olmasına bağlıdır. Başka bir deyişle âyetlerin ve sûrelerin vahiyle düzenlendiklerini gösteren delillerden birisi de, aralarındaki siyak münasebetidir.

Bu itibarla âlimlerin çoğu, sûreler arasında da bir münasebet ve irtibatın bulunduğunu kabul eder ve bu münasebeti göstermeye çalışır.[11]

Sûreler arası siyak münasebetine Fatiha ile Bakara sûrelerini örnek vermek mümkündür. Zira Fatiha sûresinin 5. âyetinde mü'min kulların dilinden *"(Ya Rab) bizi dosdoğru yola hidayet eyle."* duası yer almaktadır. Bakara sûresinin 1 ve 2. âyetlerinde ise *"Elif Lâm Mîm, İşte bu kitap, kendisinde hiçbir şüphe yoktur, takva sahipleri için yol göstericidir, hidayettir."* cümlelerini okumamız, Yüce Rabbimizin kullarının hidayete nâil olma duasına icabet ederek yol gösterdiğini ortaya koymaktadır. Daha değişik yönleriyle bu tür siyak münasebetlerini bütün sûreler arasında kurmak mümkündür ve bu ilişki biraz da Kur'ân'ı anlamaya yönelen kimsenin samimiyet ve teveccühüne göre kurulabilecektir.

6- Bütün Kur'ân İçi Siyak Münasebeti:

Kur'ân, içinde hiçbir ihtilaf ve çelişki barındırmayan tutarlı bir kitaptır.[12] O hâlde Kur'ân'ı bütüncül bakışla anlayıp yorumlamak, başka bir deyişle *"Kitabın bir kısmına iman edip bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz?"* (Bakara sûresi, 2/85) tehdidine maruz kalmamak, tek bir âyet veya âyet grubuyla hükmetmekte acele etmeyip bütün Kur'ân'ı dikkate almaya bağlıdır. Bu tarz çalışmaya âlimlerimiz "konulu tefsir" (et-tefsîru'l-mevdûî) adını vermekle birlikte, esas vurgu siyak münasebetinin Kur'ân'ın tamamında tezahür etmesidir.

Buna örnek olarak Kur'ân'ın şefaat konusuna bakışını incelemek mümkündür. Bilindiği gibi pek çok âyette Allah'tan başka hiç kimsenin şefaat edemeyeceği bildirilmektedir: *"De ki, şefaatin tamamı Allah'a aittir. Göklerin ve yerin mülkü O'nundur…"* (Zümer sûresi, 39/44); *"Rab'lerinin huzurunda haşredilmekten korkanları uyar ki: onların Allah'tan başka hiçbir dostları ve şefaatçileri yoktur..."* (En'âm sûresi, 6/51)

Sadece bu âyetleri okuyan bir kişi, ahiret gününde Allah'tan başka kimsenin şefaat edemeyeceği neticesine ulaşabilir. Ne var ki Kur'ân'ın bütünlüğü içinde konuyla ilgili başka âyetler de vardır ve bu âyetler, Allah'ın izin verdiği bazı kimselerin şefaat edebileceğini açıkça dile getirir: *"O gün, Rahmân'ın izin verdiği ve sözünden razı olduğu kimseden başkasının şefaati fayda vermez."* (Taha sûresi, 20/109); *"Rahmân'ın katından söz alanların dışında hiç kimse şefaate sahip olamaz"* (Meryem sûresi, 19/87); *"O'nun katında, O'nun izin verdikleri dışında kimsenin şefaati fayda vermez."* (Sebe sûresi, 34/23)

Bu âyetten açıkça anlaşıldığı gibi Allah Teâlâ'nın sevdiği ve razı olduğu kimseler şefaat edebileceklerdir. İmkânsız olan şey, Allah'a rağmen şefaat etmektir. Putlar ve Allah katında hiçbir kıymeti olmayanlar, değil başkasını, kendilerini bile kurtaramazlar.

Sonuç

Her kitabı anlamanın bir usûlü olduğu gibi Kur'ân'ı anlamanın da bir usûlü vardır. Hattâ Kur'ân'ı doğru anlayıp tefsir etmede de âlimlerimizin Kur'ân ve Sünnet'ten süzüp çıkardığı temel prensipler vardır. Bunlardan birisi de siyak ilkesidir, çünkü Kur'ânî ifadeler sağlıklı olarak siyakları içinde anlaşılıp yorumlanırlar.

Ne var ki sağlıklı bir anlama ve yorumlamanın gerçekleşebilmesi, sadece siyak ilkesine değil, usûle dair bütün kuralların işletilebilmesine bağlıdır. Buradan şu önemli noktaya ulaşmış bulunuyoruz: Yönteme dâir kuralların hiçbiri diğerine feda edilmemeli, ortaya konan her bir anlama ve yorumlama mümkün olduğunca her bir kuraldan onay alabilmelidir. Önemli olan ortaya konan siyak, lügat, rivâyet, Mekkî-Medenî ve esbâb-ı nüzul gibi kriterlerin bir diğerine tahakküm etmemesidir. Bu kriterlerin hepsi önemlidir, mutlak sûrette dikkate alınmalıdır; ancak bir kriterin göstergesi farklı yöne işaret ettiğinde yapılması gereken şey, diğer kriterleri itibardan düşürmek değil, aksine bu kez daha hassas şekilde çalıştırmaktır. Zira böyle bir durumda kriterlerden birisi, tabir caizse alarm vermiş, diğerlerinin desteklemediği bir netice görünmeye başlamıştır. Nasıl ki olanca çeşitliliğine rağmen Kur'ân'ın ele aldığı konular birbirleriyle çelişmiyor, aksine mükemmel bir tevhidi gözler önüne seriyorsa; ortaya konan bir anlama ve yorumlama da usule dair bütün kriter ve kurallardan onay alabildiği ölçüde itimada şayan olacaktır.

Ondokuz Mayıs Üniv. İlahiyat Fak. Öğrt. Üyesi
munver@yeniumit.com.tr

Dipnotlar

1. Arap dilinde "siyak" kelimesi aynı zamanda "sibak" kelimesinin mânâsını da tazammun ettiğinden, bir ifadenin bütün bağlamını ifade etmek üzere sadece "siyak" kelimesi kullanılmıştır. Siyak-sibak deyişlerinin birlikte kullanılması ise genelde Türk müelliflere has bir uygulama olmuştur. Kelimenin taşıdığı mânâ itibariyle siyak, sözün son tarafı ve devamı; sibak ise ön tarafı ve evveliyatı demektir. Ne var ki bu kelimeler sözlüklerde bile bazen ters anlamda kullanılmaktadır. Örneğin D. Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük* (4. bsk., İst. 1983, "siyâk-u sibak" md., s. 1002) adlı çalışmasında benzer bir yanlış yapmış ve kelimelerin anlamlarını teşviş etmiştir. Esasında "siyâk-u sibak: sözde son ve baş uygunluğu, tutarlılık" veya "sibâk-u siyâk: sözde baş ve son uygunluğu, tutarlılık" denmesi gerekirken zikri geçen sözlükte "siyâk-u sibak: sözde baş ve son uygunluğu, tutarlılık" tanımına yer verilmiştir. Geniş bilgi için bkz. Mustafa Ünver, *Kur'ân'ı Anlamada Siyâkın Rolü*, Ankara 1996, s. 76–78.
2. İbn-i Manzûr, *Lisânu'l-Arabi'l-Muhît*, Beyrut, trz., 2/242.
3. Bkz. Ünver, *a.g.e.*, 121-124.
4. Geniş bilgi için bkz. Ünver, *a.g.e.*, 125-216.
5. Kur'ân'daki i'câzın bu ve daha başka yönleri için örneğin bkz. Hattâbî, *Beyânu İ'câzi'l-Kur'ân*, Mısır, trz., s. 20-21 vd ; Rummânî, *en-Nüket fî İ'câzi'l-Kur'ân*, Mısır, trz., s. 69-70 vd. ; Abdü'l-Kâhir el-Cürcânî, *Kitâbu Delâili'l-İ'câz*, Mısır, trz., s. 32-33 vd.
6. Geniş bilgi için bkz. M. Ünver, *"Kur'ânî Siyâkın Metinsel Boyutları Üzerine Yeni Bir Öneri"*, İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 8, Samsun 1996, s. 239–264.
7. Zerkeşî, *el-Burhân fi Ulumi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl, Beyrut, trz., Daru'l-Ma'rife, I, 39.
8. Suat Yıldırım, *Kur'ân-ı Kerîm ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, İstanbul 1983, s. 96.
9. Geniş bilgi çin bkz. M. Abdullah Draz, *En Mühim Mesaj Kur'ân*, çev. Suat Yıldırım, İzmir 2006, 187-192.
10. İbn-i Manzûr, *a.g.e.*, 2/237-238.
11. Bkz. Zerkeşî, *a.g.e.*, 1/38 ; Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, İstanbul, trz., 1/66.
12. Bkz. Nisa sûresi, 4/82.

Doç. Dr. Ayhan TEKİNEŞ *

Ocak / Şubat / Mart - 2009 / 83

MEDENİYETLERİN KURULUŞUNDA HİCRET

Fizik ötesinin nakşının, mekâna, zamana ve insana işlenmesi sonucunda medeniyet ortaya çıkar. Bir bakıma insanların fizik ötesine ait mânâ ve idealleri hayatlarına ve fizikî çevreleri üzerindeki tasarruflarına yansıtmalarıdır medeniyet. Medeniyetlerin kuruluşu ile peygamberlerin (aleyhimüsselâm) gönderilişi arasında yakın bir alâka vardır. Zira fizik ötesi ile yeryüzü arasındaki münasebeti temin edenler ve bize hakikati bildirenler peygamberlerdir. Nitekim çürümüş medeniyetlerin yıkılış anlarında peygamberlerin getirdiği muştularla geçmişte yepyeni medeniyetler kurulmuştur.

Medeniyet, bir mefkûrenin tezahürüdür. İnsanoğlunun, inancı, ahlâk telâkkisi ve dünya görüşü çerçevesinde ortaya koyduğu maddî ve mânevî eserlerin ve kurumların bütünü medeniyeti meydana getirir. Medeniyet üç ana eksen üzerinde yükselir. Birinci eksen bilgi ve düşünce, ikincisi duygu ve amel, üçüncüsü ise bu ikisine dayanılarak üretilen dünya görüşü ve değerlerdir.

Medeniyetin özü, iman ve mistik coşkudur. Her medeniyet yeni bir aşk ve iman hamlesiyle ortaya çıkmış, gelişmiş ve olgunlaşmıştır. İnsanların bir inanç, ahlâk ve düşünce etrafında toplanmasını temin eden, onları harekete geçiren ve her daim fizik ötesi ile irtibatını sağlayan bu iman ve aşktır. Medeniyetler, tarih içindeki yürüyüşünü fizik ötesi ile bağının gücü ölçüsünde sürdürürler.

İlim, sevgi, aşk, şefkat ve merhamet medeniyeti, nefsiyle yaptığı mücadeleyi kazanmış fertlerin hicretleri ile kurulur. Hicret düşüncesine kilitlenmiş fertler, dönüp arkalarına bakmamış ve gittikleri beldeleri öz vatanları gibi benimsemişlerdir. Hicreti külfet görenler değil, hicreti nimet sayanlardır gerçek muhacirler.

İman ve aşkın davranışlara aksetmesi ile birlikte medeniyet anlayışı kuvvetlenir ve hayatiyetini devam ettirir. Canlılığını yitiren, yeni değerler üretemeyen, aksiyon iştiyakını kaybetmiş medeniyetler zamanla durgunlaşır. Durgunlaşmış medeniyetler ise ölüme mahkûmdur. Bu medeniyetlerin, başka medeniyetlerin istilâsından kurtulup geleceğe yürümeleri ve kendi kimliklerini korumaları mümkün değildir.

Medeniyet, başlangıç değil bir sonuçtur. Vahiyle bildirilen hakikatler, tarih içinde yol boyunca bir medeniyet inşa ederler. Nil nehrinin akış güzergahında akışa göre biçimlenip gelişen medeniyetler gibi vahiy ırmağının çağıldadığı mekanlarda ve tarihte de vahiy medeniyeti zuhur eder.

Hak dostları medeniyet kurma gayesiyle yola çıkmamışlardır; onların yürüdüğü yollarda bıraktıkları izlerdir medeniyet. Onların bildirdiği hakikatlerden beslenen insanların eşya ve hâdiselere vurdukları nakıştır medeniyet.

Hicret

Medeniyeti kuran iman ve aşkı toplumlara ilk aşılayanlar peygamberler, farklı beldelere ve zaman dilimlerine taşıyanlar ise onların izinden giden muhacirlerdir. Muhacir, ulvî bir niyetle beldesini terk edip iman, ahlâk ve aksiyonunu farklı beldelere taşıyan kişidir. Hicret, Arap dilinde çölü terk edip şehre yerleşen bedevilerin göçünü ifade eder. Ancak Allah Resûlü (s.a.s.) ile birlikte O'nun mübarek beldesi Medine'ye göçüp yerleşen insanlara Muhacir denilmiş; hicret de ulvî maksatlarla yapılan mukaddes göçlerin adı olmuştur.

Medine, hicret ile büyümüş medeniyetin merkezi olmuştur. Medeniyet kelimesi ile aynı kökten gelen Medîne, mülkiyet ile münasebetinin yanında ikamet etme mânâsı da taşır. Allah Resûlü'nün (s.a.s.) hicretiyle, adı Yesrib olan belde, inananların ikamet ettiği bereketli şehir, kutsal şehir anlamı kazanarak Medîne adıyla anılır olmuştur. Medînetu'n-Nebî'ye nispet edilen kişilere *medenî* denilmesi de modern bir kavram olan medeniyet ile Medîne arasındaki münasebete tarihten gönderilmiş bir işaret gibidir.

Medine hicret ile kurulmuş; orada kurulan medeniyet başka Medineler kurmak için hicret ile uzak diyarlara taşınmıştır. İslâm dünyasının değişik beldelerinde Medine adını taşıyan onlarca şehir kurulmuştur. Bunlardan birisi de Medinetu's-Selâm (Barış Şehri) diye anılan Bağdat; bir diğeri de Bağdat yakınlarındaki Medâin'dir (şehirler).

Her büyük dava hicret ile başarıya ulaşmıştır. Bu sebeple "Hicret etmedik büyük bir dava adamı, büyük bir mefkûre adamı, büyük bir vazife ve ideal adamı yok gibidir." denilmiştir. Allah Resûlü de "yepyeni bir tarih ve medeniyet projesiyle iç içe derinlikleri olan evrensel bir dine insanları ulaştıracak köprüler kurmak için" hicret etmiştir. Peygamber Efendimiz (s.a.s.), nebilerin, velilerin ortak kaderi olan mukaddes göç zamanı gelince şehirlerin anası Mekke-i Mükerreme'den ayrılmış ve İslâm medeniyetinin ana yurdu Medine'ye yürümüştür. *"Zulme mâruz kaldıktan sonra Allah uğrunda hicret edenleri, elbette dünyada güzel bir yere yerleştiririz. Âhiret mükâfatı ise daha büyüktür. Bunu bir bilselerdi! O Muhacirler hak yolda sabreder ve yalnız Rab'lerine dayanıp güvenirler."* (Nahl sûresi, 16/41-42) âyetinde bildirildiği gibi Allah için hicret edenleri O, medeniyetlerini inşa edecekleri "güzel bir yere" yerleştirmiştir. Hicret ile nimet arasındaki alâkayı Cenab-ı Hak, bir başka âyet-i kerimede; *"Allah yolunda hicret edenleri, sonra da Allah için öldürülenleri veya ölenleri ise Allah pek güzel bir tarzda nimetlerine mazhar edecektir. Elbette en hayırlı nimet veren Allah'tır."* (Hac sûresi, 22/58) şeklinde haber vermiştir.

Hicret edip gittikleri beldelerde vefat edenler ve şehit olanlar, âhiret yurdunda cennet nimetini kazanmış, bu dünyada bıraktıkları izlerle de yeni bir medeniyet inşâ etmişlerdir. Cenab-ı Hak, bir âyet-i kerîmede Muhacirlerin durumunu; *"**İman** edip **hicret** edenler, mallarıyla ve canlarıyla Allah yolunda **cihad** edenler var ya, işte onlar Allah indinde daha yüksek derecelere sahiptirler ve işte onlardır umduklarına nâil olanlar!"* (Tevbe sûresi, 9/20) şeklinde beyan eder. Bir hakikatin değişik rükün ve yönlerinden ibâret olan**; iman, göç ve cihad** üçlüsünün, bu âyette olduğu gibi Kutlu Beyan'da ekseriya peşi peşine zikredilmesi, hicretin ne denli ehemmiyet arz ettiğinin en parlak delilidir.

Her göç, hicret değildir

Medeniyetlerin inşâsında nefisle mücâhede ve hicret iki önemli esas ve merhaledir. Nefsiyle yaptığı mücâhede ile insan kendini yeniden inşâ yolunda mesafe alırken hicret ile de medeniyetin inşâsı yoluna adım atmış olmaktadır.

Ancak iç dünyasını imar edebilenler, dış dünyayı da hakkıyla imar etmişlerdir. Kendini aşabilenler başkalarına rehberlik edebilmişlerdir.

Nefsini aşamamış insanların hicret edebilmeleri de mümkün değildir. Hicret ile nefis terbiyesi arasındaki bu yakın alâkayı Peygamber Efendimiz (s.a.s.): "Gerçek mücahid, Allah'a taatte öz nefsiyle mücâhede eden; hakiki muhacir de hata ve günahları terk eden kişidir." (İbn Hibbân, 7/178) hadîsiyle açıklamıştır. Hicret kelimesinin mânâlarından biri olan terk etme, gerçek muhacirin temel özelliğidir. Günahları, dünya sevgisini, nefsî istekleri hattâ vatanı terk etmeden muhacir olunamaz. Bu sebeple Peygamber Efendimiz (s.a.s.): "Gerçek muhacir, Allah'ın yasakladıklarını terk edendir." (Buhârî, İman 4) buyurmuşlardır.

Hicret, Allah ve O'nun Resûlü için yapılmalı; hicrette ilâ-yı Kelimetullah gaye edinilmelidir. Her göç, hicret değildir. Kimi dünyalık kazanmak, kimi de evlenmek için terk-i diyar eyler. Bunların hicret sevabına nail olmaları düşünülemez. Hicreti Allah'a ve Resûlü'ne olandır gerçek muhacir. Nitekim Resûl-i Ekrem Efendimiz (s.a.s.), bir hadîslerinde: "Hicret iki özellik taşır: Birisi, günahları terk etmek; diğeri Allah ve Resûlü'ne hicret etmektir. Hicret, tövbe kabul olunduğu sürece sona ermez. Tövbe de güneş batıdan doğuncaya kadar makbuldür." (Ahmed b. Hanbel, 1/192) buyurmuşlardır.

Hayatın inanç esaslarına göre tanziminde hicretin önemli bir yeri vardır. Hicret, kişiye hayat boyunca aksiyon ve canlılık kazandıracak bir ilk muharrik gibidir. Onunla yeni bir dünyaya uyananlar, hayatlarının her anında hicretin yönlendirici ve belirleyici esintilerini hissedeceklerdir. "Bir kere, yüksek bir mefkûre uğrunda göç eden her ferd, hayatının her lâhzasında, göçe sebep teşkil eden yüksek gayenin baskısını vicdanında hissedecek ve hayatını bu yüksek duyguya göre düzenleme mecburiyetini duyacaktır."

İlim, sevgi, aşk, şefkat ve merhamet medeniyeti, nefsiyle yaptığı mücadeleyi kazanmış fertlerin hicretleri ile kurulur. Hicret düşüncesine kilitlenmiş fertler, dönüp arkalarına bakmamış ve gittikleri beldeleri öz vatanları gibi benimsemişlerdir. Hicreti külfet görenler değil, hicreti nimet sayanlardır gerçek muhacirler.

Hicret medeniyeti

Toplumlar çeşitli münasebetleri neticesinde birbirlerinden karşılıklı olarak etkilenirler. Bir toplumun kendi değerlerini muhafaza edebilmesi farklı kültürlere cevap verebilecek bir ideal ve düşünceye sahip olmasına bağlıdır. Kendi değerlerine aşkla bağlı topluluklar, fikirlerini başkalarına ulaştırmak için her türlü zahmete katlanmayı göze alabilirler.

Her büyük dava hicret ile başarıya ulaşmıştır. Bu sebeple "Hicret etmedik büyük bir dava adamı, büyük bir mefkûre adamı, büyük bir vazife ve ideal adamı yok gibidir." denilmiştir. Allah Resûlü de "yepyeni bir tarih ve medeniyet projesiyle iç içe derinlikleri olan evrensel bir dine insanları ulaştıracak köprüler kurmak için" hicret etmiştir.

Göç, sürekli değildir. Aslında her göç, bir arayıştır. Aradığı ilim ve bilgiyi bulan topluluklar zaman içinde farklı toplumlarla girdikleri münasebetlerde aşılanarak bir medeniyet tesis ederler. Göç, insanlar hakikate/bilgiye ulaşıncaya kadar devam eder; yerleşik hayatla birlikte derme çatma bilgiler ilim ve sanat disiplinleri şeklinde temayüz eder, daha sonra ticaret, fetih ve başka milletleri istilâ gibi yollarla farklı kültürlerle münasebete girer. Bu ilişki neticesinde aldığı yeni bilgi ve değerlerle aşılanan toplumlar, kendi kâinat, insan ve hayat telâkkilerinin ürünlerini ortaya koymaya başlarlar.

Peygamber Efendimiz, bi'setten sonra sürekli hicret edip, İslâm'ı tebliğ edebileceği insanlar aramıştır. Allah Resûlü (s.a.s.), hac ve panayırlara katılmak maksadıyla Mekke'ye gelip Mekke civarında konaklayanlara uğramış, "Kureyş, Rabbimin (azze ve celle) kelamını tebliğ etmemi engelledi. Beni kavminin yanına götürecek bir kişi yok mu?" diyerek, hicret edeceği bir belde ya da kabile aramıştır. (Heysemî, 6/35) O'nun maksadı bir kişi dahi olsa insanların kalblerine girmek onları şirkten ve puta tapıcılıktan uzaklaştırmaktı. Taif'e bu maksatla gitmiş, orada kendisine içecek ikram eden Rukayka adlı bir kadına "Onların putuna tapma, ona dönerek dua edip namaz kılma." diyerek, İslâm'ı tebliğ etmiştir. Kadının "Böyle yaparsam beni öldürmelerinden korkuyorum." demesi üzerine "Sana bunu söylerlerse, 'Rabbime ve bu putun Rabbine' de; dua ettiğinde de sırtını ona dönerek dua et" buyurarak, müşrik kavmi içinde imanını nasıl koruyacağını öğretmiştir. Taifliler, Müslüman olduktan sonra Rukayka'nın çocukları Allah Resûlü'nün huzuruna gelmişler; Resûl-i Ekrem Efendimiz

Taif hicretinin meyvelerinden birisi olan Rukayka'nın durumunu çocuklarına sormuş; onlar "Senin bıraktığın hâl üzere öldü." deyince, Peygamber Efendimiz (s.a.s.): "O hâlde anneniz Müslümandır." buyurarak, farklı din mensupları arasında imanı muhafazanın ne kadar önemli olduğuna işaret etmiştir. (Heysemî, 6/35)

İnanmış insanlar, hicret ile kendi inanç ve değerlerini başka beldelere taşımışlar; muhtaç olanlara ulaştırmışlardır. İlk Müslümanlar önce Habeşistan'a hicret etmişlerdi. Habeşistan, inançlarındaki yakınlık ve adaletli bir hükümdarın olması sebebiyle özellikle tercih edilmişti. Mekkelilerin şikâyeti üzerine Habeşistan Kralı Necâşî, Müslümanları huzuruna çağırmış, yanına giren Müslümanlar, alışılagelenin hilâfına Necaşi'ye secde etmemişlerdi. Bunun sebebi sorulunca Müslümanlar adına konuşan Cafer b. Ebî Tâlib (r.a.), "Allah bize bir Peygamber gönderdi. O, bize Allah'tan başka hiç kimseye secde etmemeyi, namaz kılmayı ve zekât vermeyi emretti." diye cevap vermiştir. Görüldüğü gibi ilk Muhacirler, hem kendi değerlerini korumuşlar hem de farklılıklarını, inançlarını başkalarına anlatabilmek için bir vesile bilmişlerdir. Necaşi, onlara Hz. İsa (a.s.) ve Hz. Meryem hakkındaki düşüncelerini sorunca Meryem sûresinin baş kısmından okuyarak, cevap vermişlerdir. Bunun üzerine Necaşi, "Ben O'nun Allah'ın Resûlü ve İsâ'nın müjdelediği peygamber olduğuna şehadet ederim." diyerek, Peygamber Efendimiz'e iman etmiştir. *(Heysemî, 6/30-31)* Müslümanlar kısa bir zaman diliminde hem Peygamberlerini tanıtmışlar, hem O'nun davetinin esaslarını bildirmişler, hem de kutsal kitaplarından bir bölüm okuyarak mesajlarını en kısa yoldan muhataplarına ulaştırmışlardır.

Mekke'den Yesrib'e ilk hicret eden Muhacirler, beraberlerinde Medine'ye inanç, bilgi ve kültürlerini de taşımışlardır. Mus'ab b. Umeyr (r.a.), Medine'ye ilk hicret eden sahabîlerdendir. Medine'ye gelince İslâm'ı tebliğ etmiş ve Müslümanlara Kur'ân öğretmiştir. Birçok Sahabî onun vesilesiyle İslâm'la tanışmış ve bazı sûreleri ezberleyip öğrenmiştir. Mekkeli Müslümanların Medine'ye gelip yerleşmeleri ile birlikte Ensar, onlardan ticareti öğrenmiştir. Zaman zaman Mekkeliler ile Medineliler arasında örf ve âdet farklılıkları yaşanmışsa da güzel alışkanlıklar karşılıklı öğrenilmiş ve benimsenmiştir. Ticaret erbabı olan Mekkeliler ile zîrâatçı olan Medinelilerin kaynaşmasından ilk İslâm toplumu meydana gelmiştir.

Ashab-ı Kiram, Efendimiz'in dâr-ı bekaya irtihalinden sonra muhacir olarak farklı beldelere gidip yerleşmiş; talebelerine Kur'ân ve Sünnet'i öğreterek İslâm'ın o bölgelere yerleşmesine vesile olmuştur. Kuzey Afrika'dan Orta Asya'ya kadar birçok beldede sahabî kabirlerinin mevcudiyeti, hattâ bu kabirlerin bulundukları bölgelerdeki insanların zihinlerinde dinî açıdan taşıdığı önem, onların kabirleri ile bile halen çağrılarını ve hizmetlerini sürdürdüklerini göstermektedir. Meselâ İstanbul'da Ebû Eyyûb el-Ensârî Hazretleri'nin (v. 49/669) ve Semerkant'da Şah-ı Zinde lakabıyla anılan Kusem b. Abbas'ın (r.a.) (v. 57/677) kabirlerinin, bulundukları toplumun hayatında önemli bir yeri vardır. Kusem b. Abbas, Hz. Ali Efendimiz'in şehit edilmesinden sonra Semarkant'a gitmiş ve uzun süre o bölgede kalarak Allah Resûlü'nün (s.a.s.) feyiz ve bereketini o bölgeye taşımıştır. (İbnu'l-Esîr, 4/392)

Fetihler ve diplomatik münasebetler hicret için bir vesile bilinmiştir. Hicret düşüncesi Müslümanları sürekli yeni imkânlar aramaya ve farklı milletlerin arasına girmenin yollarını araştırmaya sevk etmiştir. Mukaddes göçler, her zaman evrensel medeniyet havuzlarının ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır. MS. 756 yılında Abbasi Halifesi Ebû Cafer el-Mansûr'un askerleri, bir ayaklanmada Çinlilere yardım etmişler, buna karşılık Çinliler dört bin kadar Müslüman askerin Çin'e yerleşmesine izin vermişlerdir. Çin'e yerleşip, yerli halkla evlenen Müslümanlar, zamanla çoğalmışlar; kıtlık zamanlarında Çinlilerin yetim kızlarını alıp büyütmüşler ve evlendirmişlerdir. Böylece Çin'de İslâm, hicret ile yayılmıştır. Keza Yuan hanedanı döneminde Çin'e büyük bir Müslüman göçü olmuş; âlimler, sanatkârlar ve tacirler gelip Çin'e yerleşmişlerdir. Bu ilk Müslüman muhacirlerin astronomi ve takvim konusundaki bilgileri ve zanaatlarındaki başarıları onların Çinliler tarafından saygı ifade eden Hui-hui şeklinde anılmalarına sebep olmuştur. Bu hanedan döneminde önemli devlet görevlerinin birçoğunda Müslümanların bulunduğu kaydedilmektedir. (Ebulfazl, s. 312-313) Çin'e yerleşen Müslümanlar İslâmî kimliklerini kaybetmemişler; ama Çinlilerin dil ve kültürlerini benimsemişlerdir. Camilerinde, giyim ve kuşamlarında Çin mimarisinin tesirini görmek mümkünse de dinlerini muhafaza etmeleri onlara yeni bir terkip imkânı sunmuş, en eski Müslüman cemaatlerinden birisi olan Çin Müslümanları, varlıklarını ve medeniyetlerini bugün hâlâ devam ettirmektedirler.

Hicret düşüncesi, hem kalblerin ve beldelerin fetih duygusunu coşturmuş hem de ilimlerin fethinin kapılarını aralamıştır. İlim yolunda yapılan göçler ve yolculukların İslâm dünyasının uzak diyarları arasında kültürel birliğin

Fetihler ve diplomatik münasebetler hicret için bir vesile bilinmiştir. Hicret düşüncesi Müslümanları sürekli yeni imkânlar aramaya ve farklı milletlerin arasına girmenin yollarını araştırmaya sevk etmiştir. Mukaddes göçler, her zaman evrensel medeniyet havuzlarının ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır.

sağlanmasına önemli katkıları olmuştur. Ayrıca bu yolculuklar ve göçlerle, farklı beldelerdeki ilmî birikimin derlenmesi mümkün olmuştur. İlim tahsili maksadıyla ashâb-ı kiram döneminden itibaren uzun yolculuklar yapılmıştır. Hatta birçok âlim tek bir hadisi öğrenmek için uzun yolculuklara çıkmışlardır. Hayatı boyunca birçok beldeye yolculuk yapmış tabiîn âlimlerinden Şa'bî (v. 103/721) "Bir kimse, hikmetli bir tek söz için Şam'ın bir ucundan Yemen'in öbür ucuna kadar gitse bile bu yolculuğu boşuna yaptığını düşünmem." demiştir. (İbn Abdilberr, 1/94,95)

Hicretin boyutlarından birisi de ticaret maksadıyla yapılan seyahatlerdir. Nitekim Allah Resûlü Efendimiz: "Ümmetimin seyahati cihaddır." (Ebû Dâvud, Cihâd 6) buyurmuştur. Müslümanlar ticaretteki dürüstlükleri ile Endonezya'ya, Malay Adalarına ve Güney Çin Denizi'ne ulaşmışlar. Gittikleri beldelerde dürüstlükleri ve bilgileriyle yerli halkların Müslüman olmasına vesile olmuşlardır. Her gittikleri yerde okullar açmışlar; bu okullarda yalnızca belirli bir grubu değil bütün çocukları okutmuşlardır. Meselâ Habeşistan'daki durumu anlatan bir Batılı yazar, Hıristiyanların yalnızca papaz olacak çocuklarını okuttuklarını Müslümanların ise bütün çocukları okuttuklarını nakletmektedir. (Ebulfazl, s. 321) Nerede bir Müslüman topluluk varsa orada muhakkak bir okulun olduğu görülmektedir. Hattâ Müslümanlar azınlıkta oldukları bölgelerde bile daha ilk yüzyıllardan itibaren eğitime önem vermişlerdir. Emevi Halifesi Ömer b. Abdülaziz, fethedilen Kuzey Afrika'ya İsmail b. Abdullah'ı vali olarak atamış, yanında da on seçkin âlimi eğitim için görevlendirmiştir. Afrika'da İslâm'ın yayılmasında göçler ve eğitimin önemli bir yeri vardır. Müslümanların gittikleri yerlerde yaptıkları ilk iş, çocuklar ve yerli halk için okullar kurmak olmuştur. (Ebulfazl, s. 322, 323) Böylece her gittikleri yere inanç ve kültürlerini taşımışlar; medeniyetlerini tesis etmişlerdir.

Hâsılı, insanlık tarihindeki önemli safhaların birçoğunun arkasında inanç, duygu ve düşünce ile beslenerek gerçekleştirilen mukaddes göçler vardır. Bilgi, inanç, sanat ve ahlâkî değerlerin farklı iklimlere taşınıp evrensel değerler hâline gelmesinde hicretin önemli bir yeri vardır. Bugünü değil yarını düşünenler, hicretle kanatlanmış; içteki duygu ve düşüncelerini hicretle aksiyona dönüştürmüştür. Hicret düşüncesi ile dünyanın dört bir yanına gidip yerleşen muhacirler, tarihte olduğu gibi günümüz dünyasında da yeni bir medeniyetin doğuşuna vesile olacaklardır.

Hicrete derinlik ve mânevî boyut kazandıran niyetteki samimiyettir. Her göç hicret değildir. Nefsiyle yaptığı mücahedeyi tamamlamış insanların göçleri, gerçek ruh hicretleridir. İnançlarını yaşayan, davasının mümessili olan şahsiyetler, gittikleri beldeleri âdeta kendi ruhlarıyla aşılamışlardır. Onların açtığı yollar yüzyıllar geçse de aşınmamış, açtıkları kapılar kapanmamıştır.

Toplumlar, hicret ile kendi fikir ve düşüncelerini başkalarına aktarma imkânı bulmuşlardır. Medeniyetlerini başka beldelere hicret ile taşımış, hicret ile diğer toplulukları kendi medeniyet havzalarında eritmişlerdir. Hattâ yıkılmış bazı medeniyetler, kimi zaman hicret ile farklı bir beldede yeniden dirilmişler kimi zaman da yeni bir medeniyet filizi vermişlerdir.

Göçebeler ile yerleşik hayattakiler arasındaki münasebette etkileyen ve büyük medeniyet dönüşümlerini gerçekleştirenler hep göçebe kavimler olmuşlardır. Bu göçebe kavimler, hedefsiz ve belli bir mefkûreden mahrum olduklarında fethettikleri toplumlar tarafından eritilmiş ve tüketilmişlerdir. Öte yandan bir dava ve mefkûreye bağlı olarak gerçekleştirilen göçler, büyük medeniyetlerin tesisine vesile olmuştur. Bu sebeple "öteden beri tarihte devir açıp-devir kapayanlar ve büyük bir ölçüde tarihin akışını değiştirenler hep muhacir kavimler olmuştur." denilmiştir.

Sakarya Üniv. İlahiyat Fak. Öğrt. Üyesi
atekines@yeniumit.com.tr

Kaynaklar

1. Arnold Toynbee, *Medeniyet Yargılanıyor*, çev. Ufuk Uyan, İstanbul 1988.
2. Ebulfazl İzzeti, *İslâm'ın Yayılış Tarihine Giriş*, çev. Cahit Koytak, İstanbul 1984.
3. Fethullah Gülen, *Yitirilmiş Cennete Doğru*, İzmir 2008
4. ------------------, *Kendi Dünyamıza Doğru*, İzmir 2008
5. Heysemî, Nureddin, *Mecma'u'z-zevâid*, Beyrut 1982.
6. İbn Abdilberr, *Câmi'u beyâni'l-ilm ve fadlihi*, Beyrut 1978.
7. İbnu'l-Esîr, *Usdu'l-gâbe*, Kahire ty.
8. İsmail Lütfi Çakan, *Olay ve Ölçü Olarak Hicret*, İstanbul 2004.
9. Sezai Karakoç, *Düşünceler I Kavramlar*, İstanbul 1995.
10. İsmail Ünal, *Amerika'da Bir Ay*, İstanbul 2001

Doç. Dr. Yener ÖZTÜRK *

Ocak / Şubat / Mart - 2009 / 83

Allah Resûlü, sadece kendisine gelen heyetlere karşı değil, dini kabul etmek için gelen ferdlere karşı da her zaman ilgi ve alâkasını en üst seviyede sürdürmüştür.

محمد

صلى الله عليه وسلم

PEYGAMBERİMİZ'İN (S.A.S.) YABANCI HEYETLERİ AĞIRLAMASI

Allah'ın insanlığa son peygamber olarak görevlendirdiği Efendimiz (s.a.s.) bir taraftan çevredeki kabile ve devletlere elçi ve nâmeler gönderirken diğer taraftan da onlardan gelen temsilci ve mektuplara muhatap oluyordu. Hususiyle Mekke'nin fethini müteakip Kureyş'in, ardından da başka bir güçlü kabile olan Hevâzin'in İslâm'ı kabul etmesiyle Arap Yarımadası'nın muhtelif bölgelerinde ikamet eden kabileler Medine'ye heyetler göndermeye başladılar.[1] Gelen heyetlerin yoğunlaştığı yıl hicretin 9. yılıydı. Öyle ki bu yıla "*Senetü'l-vufûd - Heyetler yılı*" denilmiştir.

Medine'ye gelen bu heyetlerin geliş sebepleri farklıydı. Ancak bu sebepler umumiyetle, mensubu bulundukları ka-

bilenin Müslüman olduğunu bildirmek ve onlar adına bîatta bulunmaktan ibaretti. Buna bağlı olarak İslâm'ın hükümlerini öğrenip kabilelerine bu bilgilerle dönmek veya dini kendilerine öğretecek kimseleri talep etmek gibi sebeplerle de geliyorlardı. Bunun yanında az sayıda da olsa, dünyalık elde etmek ve bazı şartlarla İslâm'ı kabul etmek için gelenler veya İslâm'ı kabul etmemekle birlikte cizye (vergi) vererek İslâm hâkimiyetini kabul ettiklerini açıklayanlar da oluyordu.

Peygamberimiz'in (sallallahu aleyhi ve sellem) gelen elçilerle resmî görüşmeleri Medine'de Mescid-i Nebevî'nin "*üstüvânetu'l-vüfûd - sefirler sütunu*" adı verilen yerinde yapılırdı. Efendimiz, gelen elçiler bir kabilenin veya bir devletin temsilcileri olması münasebetiyle, onların getirmiş oldukları mektupları, titizlikle okutur, temsil ettikleri kabilenin dostluklarının bir işareti olan hediyelerini kabul eder ve onlarla yakından ilgilenirdi.[2]

Ne maksatla gelirse gelsin, Allah Resûlü (s.a.s.), Medine'ye gelen elçileri iyilikle karşılar, onlara daima mütebessim bir yüzle muamele eder ve onların incinmemesi için bütün arkadaşlarına da aynı şekilde davranmalarını emrederdi.[3]

Elçilerin Allah Resûlü ile konuşmaları o kadar samimi bir hava içinde geçiyordu ki, çoğu kez diplomatik görüşmeler deyince akla gelen aşırı resmiyet ve donukluk, Peygamberimiz'in sözleri ve davranışları karşısında eriyip gidiyordu.[4]

Böyle bir karşılama önemli ve de gerekliydi, zira "gelen heyet fertleri arasında, kavmi ve kabilesi içinde daima saygı ve hürmet görmüş insanlar da oluyordu. Bunlar, kendi toplumlarında bu tür ilgi ve alâkaya alışmış insanlardı. Dolayısıyla onlara aynı oranda bir ilgi ve alâka gösterilmeliydi ki geldikleri yeni toplumu yadırgamasınlar; yani bu ilgi ve alâka onlara ünsiyet aşılamalı ve yabancılığın verdiği rahatsızlığı ortadan kaldırmış olmalıydı. Ayrıca bu heyetlerden pek çoğu resmî idi. İslâm bir devlet nizamı olarak îlan edilince, çevredeki kabile ve devletler kendilerince bir durum değerlendirmesi yapmak üzere, Medine'ye heyetler gönderiyorlardı. Bu heyetlerdeki insanlar da sıradan insanlar değillerdi; az-çok hemen hepsinin kendine göre bir dünya görüşü ve değer yargıları vardı. Ve bu insanlar geldikleri yerlere döndüklerinde intibalarıyla geriye döneceklerdi ve onların bu kanaati de mensubu oldukları devlet veya kabileye mutlaka tesirli olacaktı. Öyle ise bu insanların müspet kanaatlerle techiz edilmesi şarttı. Bu da onlara gösterilecek ilgi ve sıcak bir istikbal (karşılama) ile yakından alâkalıydı."[5]

Allah Resûlü'nün bu konudaki hassasiyetlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

Gelen heyetlerin İslâm adına gönüllerini kazanma istikametinde Peygamberimiz'in diğer bir tavrı ise, onları memleketlerine hediyelerle göndermiş olmasıydı. Bu türden bir uygulaması ile onları taltif ediyordu. Öyle ki heyet içinde hizmet için getirilmiş bir çocuk veya köle dahi olsa onu da mükâfatlandırmıştır.

Heyetleri şehrin dışında karşılatırdı

Peygamber Efendimiz ile görüşmek üzere Medine'ye gelen heyetler, hangi inancı taşırlarsa taşısınlar, onlara değer verilirdi. Öyle ki bu heyetler ta şehrin hudutlarında karşılanırdı. Hz. Peygamber'in (aleyhisselam) yanına, onları karşılamak üzere bekleyen bir teşrifatçı ile gelirlerdi. Mesela Sakîf heyetini Muğire b. Şu'be ile beraber Sahabenin en önde gelen ismi Hz. Ebu Bekir (r.a.) karşılamıştı.[6]

Kıyafet konusuna özen gösterirdi

Gelen heyetleri önemsemenin ve onlara verilen değerin bir yansıması olarak Peygamberimiz elçileri kabul merasiminde hususî bir elbise giydiği gibi, ashabının da aynı şekilde temiz ve özel kıyafetler içinde olmasını emrederdi.[7]

Gelenlerin taleplerini nezaketle dinlerdi

Peygamberimiz kendi fikrini beyan etmeden önce heyetlerin düşünce ve taleplerini dikkatle dinlerdi ve onlara mutlaka Müslüman olmaları gerektiği istikametinde bir zorlamaya başvurmazdı. Allah Resûlü, dinde seçme hürriyetinin ifadesi olan "*Dinde zorlama yoktur.*" (Bakara sûresi, 2/256) ayetinin hükmünü uygulamaktaydı. Mesela, 630 yılında Müslüman olduklarını bildirmek üzere Medine'ye gelen Himyer Hükümdarı'nın elçilerine şu açık talimatı vermiştir: Bir Yahudi ve Hıristiyan, Müslüman olduğu takdirde, mü'minlerden olur ve o, artık onların sahip olduklarına sahiptir. Eğer Yahudiliklerinde ve Hıristiyanlıklarında kalmak istiyorlarsa cizyelerini vermek şartıyla onlara müdahale olunmaz.[8]

Allah Resûlü, Müslüman olmak için geldiklerini, ancak şartlarının olduğunu söyleyen Sakif heyetini de hemen reddetme yoluna gitmemişti. Taleplerini mülâyemetle dinlemiş, onların İslâm'a ters olan tekliflerinin zararlarını izah ederek bu yanlış fikirlerinden vaz geçmelerini istemişti. Onlar da bunu kabul ederek şart sürmeksizin Müslüman olmuşlardı.[9]

Muhtelif bağları vesile kılarak onlara iltifat ederdi

Allah Resûlü gelen heyetlere yakın-uzak çeşitli bağları kullanarak yakınlık göstermiş, iltifat etmiştir. Meselâ, Benû

Amir b. Sa'saa heyeti geldiğinde -ki bunlar da Adnan soyundan gelmekteydiler- "Siz kimsiniz diye sormuştu, onlar: 'Biz Amir b. Sa'saa oğullarıyız.' deyince, "Hoş sefa geldiniz, siz benden.. ben de sizdenim." diye iltifat ederek onları onurlandırmıştır.[10]

Misafirlerinin izzet ve ikramıyla bazen bizzat kendisi ilgilenirdi.

Medine'ye gelen elçiler, suffe ve mescid yanında kurulan portatif misafirhanelerde (çadırlarda) veya sahabeden bu işe müsait olanların evlerinde ağırlanıyordu. Bazen de Peygamberimiz'in, elçileri, -onların konumlarını da dikkate alarak- bizzat Kendisi'nin ağırladığını görüyoruz. Mesela Adiyy b. Hatim bunlardandır. O kavmi içinde ulu, şerefli, hatip ve hazır cevap birisi olarak şöhret bulmuş bir kabile reisiydi. Medine'ye gelip kendisini tanıtınca Efendimiz onu evine götürüp onurlandırmıştır. Kendisi yere oturup onun altına bir minder uzatmıştı. Peygamberimiz onunla uzunca konuşmuştu. Adiyy, Peygamberimiz'in gerek yüksek ahlakı ve inceliği, gerekse mütevazı/sade hayatı karşısında daha fazla beklemeden Müslümanlığı kabul ettiğini belirtmiştir.[11]

Bu çerçevede bir noktaya daha temas etmekte fayda vardır. Peygamberimiz, gelen elçilerin ikramıyla bazen Kendisi ilgilenmiştir. Meselâ, Habeşistan Hükümdarı'nın elçilerine bizzat Kendisi ikramda bulunmuştur.[12]

Kaba söz ve tavırları yüce ahlakıyla savmaya çalışırdı

Bu görüşmelerde öne çıkan bir husus da Peygamberimiz'in o huzurun âdâbına riayet etmeyenlere karşı bile gösterdiği nezaket ve müsamahasıydı. Heyetler içerisinde gelenlerden, bedevî tavırlar içinde söze başlayanlar olabilmekteydi. Peygamberimiz o yüce müsamahasıyla bir şey olamamış gibi onları dinlemeye çalışırdı. Mesela, Peygamberimiz'in sütannesi Hz. Halime'nin kabilesinden bir heyet gelmişti. Heyetin başında Dımam b. Sa'lebe vardı. Bu kişi içeri girer girmez 'Hanginiz Abdulmuttalib'in oğludur?' diye söze başladı. Peygamberimiz de kendisini ona tanıttı. Daha sonra ise bu kişi üslûbunun biraz 'sert ve kaba' olduğunu söylerek bunun için de kırılmamasını ister. Peygamberimiz de 'istediğini sorabileceğini; incinmeyeceğini' söyledi. O zat da kendi üslûbuyla sorularını yöneltti ve bunların cevabını bir bir aldı. Neticede Müslüman olup memleketine döndü.[13]

Bir başka misal: Yine bu dönemde Müseylimetü'l-Kezzâb Allah Resûlü'ne bir heyet göndermişti. O yazısında: "Ben bu işte (peygamberlikte) sana ortak kılındım. Bu bakımdan yerin yarısı bizim öbür yarısı da Kureyş'indir, ancak Kureyşliler haddi aşan bir kavimdir." diyordu. Peygamberimiz bir ara o elçilere siz ne düşünüyorsunuz bu konuda demişti. Onlar "Onun dediğini deriz." dediler. Peygamberimiz orada onlara hak ettikleri cevabı vermişti. Ama haddini bilmez o insanlara bile Allah Resûlü fiilî bir cezayla mukabelede bulunmamıştı.[14]

Hediye takdimine önem verirdi

Gelen heyetlerin İslâm adına gönüllerini kazanma istikametinde Peygamberimiz'in diğer bir tavrı ise, onları memleketlerine hediyelerle göndermiş olmasıydı. Bu türden bir uygulaması ile onları taltif ediyordu. Öyle ki heyet içinde hizmet için getirilmiş bir çocuk veya köle dahi olsa onu da mükâfatlandırmıştır. Meselâ, Temim Oğulları'nda bulunan küçük bir çocuk bile, Peygamberimiz'den nasibini/hediyesini almıştır.[15]

Allah Resûlü hediye takdimine son derece önem vermiştir. Öyle ki son hastalığında yaptığı üç tavsiyeden biri de "*Ben elçilere nasıl hediyeler ikram ediyorsam siz de öylece hediyeler vermek suretiyle hürmet gösteriniz.*"[16] olmuştur.

Peygamberimiz (s.a.s.), bu hususta gösterilmesi gereken hassasiyeti son vasiyetine konu etmekle, bu işin ehemmiyetine ve istikbalde alacağı derinliğe de işaret ediyordu ki, bu da yakın-uzak gelecek açısından çok önemliydi.

Gelen heyetlerin inançlarıyla alakalı taleplerini dikkate alırdı

Bu konuda Allah Resûlü'nün Necranlı Hıristiyanlara ibadet etmeleri hususunda gösterdiği hoşgörüyü hatırlatmak yeterli olacaktır. Necranlılar, Peygamberimiz'in gerçekten bir peygamber olup olmadığını araştırmak üzere, bir heyetle Medine'ye gelirler. Altmış kişilik bu heyet, Medine'ye gelerek Allah Resûlü ile görüşmek üzere mescide gider. Mescitteyken ibadet vakitleri geldiğinde ise, Mescid-i Nebevî'de ibadet etmek isterler. Sahabe'den bazısı bu heyetin mescidde ibadet etmelerine engel olmak ister. Ancak Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), ibadetlerini serbestçe yapabilmeleri için Necranlı Hıristiyanlara dokunulmamasını emreder. Neticede, içinde papazların da bulunduğu Necran heyeti Mescid-i Nebevî'de, doğu tarafına yönelerek rahat bir şekilde ibadetlerini yaparlar.[17]

Hâsılı, bütün bu davranışlar Peygamber Efendimiz'de değişmeyen prensipler cümlesindendi… O, gelen fert ve heyetlere de bu prensipler çerçevesinde muamelede bulunuyordu ki, bütün bunlarda hikmetlerle dolu gayeler vardı. Evvela, henüz yeni gelmiş ve bütünüyle İslâm'a ısınmamış bu insanlar yer değiştirmenin rahatsızlığını, tedirginliğini yaşarken, eğer kendilerini tedirginlikten kurtaracak emniyet dolu bu sıcak atmosferi bulamasalardı, tercihlerini başka türlü de kullanabilirlerdi ki, bu da onlar için büyük bir

kayıp olurdu. İşte Efendimiz'in (s.a.s.), kendisine, imânın en küçücük bir şemmesiyle (kokusuyla) gelenlere dahi fevkalâde alâka ve ilgi göstermesi, onları böyle bir yanlış karardan kurtarıyordu ki, bu da, bugün ve yarın üzerinde önemle durulması gerekli konulardan olsa gerek.[18]

Meselenin Günümüze Ait Yorumu

Buraya kadar arz edilenlerden de anlaşılacağı üzere Peygamber Efendimiz (s.a.s.), bilhassa Mekke fethinden sonra civar devlet ve kabilelerden gelen heyetleri karşılamada ciddi bir hassasiyet gösteriyor ve bu davranışının örnek alınarak kendisinden sonra da devam ettirilmesini istiyordu. Ömrünün son anlarında bu isteğini, vasiyetleri arasında da tekrar etmişti. Acaba biz bu tavrı günümüzde de aynen sergileyebilir miyiz? Böyle bir soruya cevap mahiyetinde F. Gülen Hocaefendi *Prizma* adlı eserinin 1. cildinde şu cevabı verir:

"Evvelâ itiraf etmeliyiz ki, hiç kimse Allah Resûlü'nün sergilediği bu tavrı ayniyle gerçekleştiremez. Zira hiçbir insanın, buna takat ve gücü yetmez... İster heyetleri kabulünde gösterdiği sıcak alâka ve ilgiyi, isterse bazı kimselerin mâzideki kusurlarını tamamen unutarak onları kabullenişini bizim aynıyla tatbik ve temsil etmemiz imkânsızdır." Gülen Hocaefendi meselenin Efendimiz'le alakalı yanına dikkat çektikten sonra dîn-i mübîn-i İslâm'ın müntesiplerine hayatî bir hatırlatmada bulunur: "..Ama yine de aynı şeyleri gücümüz nispetinde yapmak mecburiyetindeyiz. Yoksa âlemşümul bir hizmeti, seviyesiz göstermiş, dolayısıyla da bu yüce davaya ihanet etmiş oluruz."[19]

Allah Resûlü'nün Diğer Yabancı Misafirlere Yaklaşımı

Allah Resûlü, sadece kendisine gelen heyetlere karşı değil, dini kabul etmek için gelen fertlere karşı da her zaman ilgi ve alâkasını en üst seviyede sürdürmüştür. Yine *Prizma* adlı eserinde bu hususu da yorumlayan Gülen Hocaefendi şunları kaydeder:

"Meselâ, Halid b. Velid, Amr b. Âs ve Osman b. Talha gibi Mekke'nin seçkinleri Medine'ye geldiklerinde, her biri Allah Resûlü'nden öyle iltifatlar görmüşlerdir ki, o gün için Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer (r.anhüm) öylesini bulamamışlardı. Efendimiz (s.a.s.), Hz. Halid'e: "Ben de, Halid bu kadar akıllıyken nasıl oluyor da küfür içinde kalıyor diye hayret ediyordum" der... Kısa bir müddet sonra da onu "Allah'ın Kılıcı" unvanıyla taltif eder... Amr b. Âs, Müslümanlara çok kötülüğü dokunmuş bir insandı. Öyle ki bu zat, o güne kadar dehasını hep İslâm aleyhinde kullanmıştı. Ama Müslüman olup Medine'ye gelince, Efendimiz (s.a.s.), ona mâziye ait en küçük bir meseleyi dahi hatırlatmayacak kadar sıcak davranmıştı. Onun dua talebi üzerine "Bilmiyor musun İslâm, onu kabul etmeden önce işlenen bütün günahları siler, temizler" buyurmuştu... Abdullah b. Cerir el-Becelî huzura girince, Efendimiz gözleriyle herkese yol gösteriyor gibi cemaat içinden birinin kalkıp da ona yer vermesini arzuluyordu... Cemaat bunu anlayamayınca da, hemen harekete geçiyor ve cübbesini çıkararak Abdullah b. Cerir'in (r.a.) altına seriveriyor, daha sonra da, ashabına; bir kavmin kerîmine karşı ikramda bulunulması gerektiği hususundaki o ölümsüz nasihatini sunuyordu. Ebu Cehil'in oğlu İkrime'ye iltifat dolu sözlerle mukabelesi ise, bu konuda apayrı bir ibret levhasıdır."[20]

Sonuç

Yabancı heyet ve misafirlerle yapılan bu görüşmeler, İslâm'ın doğru anlaşılması ve kabulü açısından hayatî önem taşımaktaydı ve bu yüzden büyük bir fırsattı. Heyetlerin kabileleri adına gelmeleri ise büyük bir avantajdı. Yüce bir ahlak sahibi olan Allah Resûlü de, gelen heyetlere nebevî müsamaha ve misafirperverliğini göstermiş ve onlara oldukça nazik davranmıştır. Bu süreçte Hz. Peygamber (aleyhi ekmelüttehâyâ) tamamı devlet protokolüne ait bir meselenin temelini atmıştır.

Günümüzde de bu nebevî anlayış ve hassasiyetin dikkate alınması gerektiği açıktır. Öyleyse bu konuda netice almak isteyenler güçleri yettiği ölçüde Allah Resûlü'nün takip ettiği yol üzerinde yürümelidirler. Bu çizgi ve seviyeyi yakalamayı hedef bilmeli ve bu mevzuda her zaman alıştırma yapmalıdırlar.

Dicle Üniv. İlahiyat Fak. Öğrt. Üyesi
yozturk@yeniumit.com.tr

Dipnotlar

1. İbn Hişam, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, Daru İbn Kesir, Beyrut tsz., 2/559-560.
2. Hamidullah, *"İslâm Peygamberi / Le Prophéte de İslâm"*, (Türkçeye çev.: Salih Tuğ), İstanbul 1980, 2/1086.
3. Bkz. El-Kettanî, et-Teratîbu'l- İdâriyye, Beyrut 1346, 1/447.
4. Ahmet Önkal, *Rasulullah'ın İslâm'a Davet Metodu*, Konya, 1981. s. 128.
5. M. Fethullah Gülen, *Prizma I*, Nil yay. İzmir 1995, s. 141.
6. Bkz. Taberî, *Tarihu't-Taberî*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye Beyrut 1995, 2/180.
7. el-Kettanî, et-Teratibu'l-İdariyye, 1/452; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 2/1087.
8. İbn Hişam, *es-Siretu'n-Nebeviyye*,2/589.
9. Taberi, *Tarih*, 2/179-180.
10. İbn Sa'd, *et-Tabakatu'l-Kübra*, Daru Sadır, Beyrut tsz, 1/311.
11. İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 1/322.
12. Hamidullah, *İslâm'da Devlet İdaresi*, (Çev. Kemal Kuşçu) İstanbul 1963. s. 120.
13. Taberî, *Tarih*, 2/193. Ayrıca bkz. İbn Sa'd, et-Tabakat, I, 298.
14. Taberî, *Tarih*, 2/203.
15. Bkz. İbn Hişam, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, 2/567.
16. Buharî, Cizye 6, Meğazi 83; Müslim, Vesayâ 20; Ebu Davud, İmaret 28.
17. İbn Hişam, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, 1/574.
18. M. Fethullah Gülen, *Prizma*, 1/140.
19. M. Fethullah Gülen, *Prizma*, 1/141
20. M. Fethullah Gülen, *Prizma*, 1/139.

YENİ ÜMİT

Doç. Dr. Mesut ERDAL *

Ocak / Şubat / Mart - 2009 / 83

Kûfe Halkının İlk Muallimi: ABDULLAH İBN MESUD (R.A.)

Efendiler Efendisi'nin (s.a.s.)ilk tilmizlerinden ve rahle-i tedrisine oturup feyiz alan sahabîlerden İbn Mesud, pek çok Nebevî beyanın ve Kur'ân tefsirinin bize ulaştırılmasına vesile olan seçkin bir sahabîdir. İsmi Abdullah, künyesi de Abdurrahman'dır. İbn Ümmi Abd adıyla da anılırdı.

Müslümanlıkla Tanışması

Abdullah İbn Mesud (r.a.) Resûl-i Ekrem ile ilk defa karşılaşmasını şöyle anlatır: "Ukbe b. Ebi Muayt'ın koyunlarını güdüyordum. Bir gün Allah Resûlü (s.a.s.)ve Hz. Ebu Bekir (r.a.) yanımdan geçiyorlardı. Resûlullah bana süt olup olmadığını sordu. Ben de ona "Ben bir çobanım ve bu koyunlar da bana emânettir." dedim. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem: "Pekala, yavrulamamış ve süt vermeyen bir koyunun varsa, bana getirir misin?" dedi. Ben de ona hiç yavrulamamış ve sütü olmayan bir koyunu getirdim. Efendimiz koyunun memesini tuttu ve sağmaya başladı. Hakikaten yavrulamamış ve sütü olmayan bu koyundan süt sağdı ve arkadaşı Ebu Bekir'e verdi. Ebu Bekir içti, içti; sonra kabı Allah Resûlü aldı, o da içti ve koyunu bıraktı."[1] Bu hâdise üzerine Müslüman olan İbn Mesud, Resûl-i Ekrem'in yanından hiç ayrılmadı. İslâm ile şereflenenlerin altıncısı oldu. O Müslüman olduğunda Peygamberimiz (s.a.s.), tebliğini henüz açıktan yapmaya başlamamış ve İbn Erkam'ın evine de henüz taşınmamıştı.

Mekke'deki Sıkıntılı Günleri

İbn Mesud Müslüman olduğu sıralarda Hak dine giren mü'minler Allah Resûlü ile birlikte açıktan ibâdet edemiyor, içlerinden gele gele yüksek sesle Kur'ân-ı Kerîm dahi okuyamıyorlardı. Zira Müslümanlar böyle bir davranış içine girselerdi, müşrikleri tahrik eder ve onları Müslümanlara karşı saldırmaya sevk etmiş olurlardı. Bu sebeple ilk Müslümanlar, bu gibi hareketlerden kaçınırlardı. İşte bu zor demlerde İbn Mesud, bir gün büyük bir coşku ile Kâbe'de gürül gürül Kur'ân tilavet etmek istedi. Hz. Peygamber (s.a.s.) ve yanındaki ashâbı ona bunun sakıncalı bir davranış olduğunu, hususiyle Mekke'de onu himaye edecek güçlü bir aşiretinin bulunmadığını, müşriklerin ona rahatlıkla işkence edeceklerini söyledilerse de, kalbindeki imanın coşkunluğuna kendisini saldı ve: "Allah beni, onların şerrinden korur!" diyerek kalktı ve Kâbe'ye gitti.

O sırada Kureyş putperestlerinin ileri gelenleri toplantı hâlinde, Harem'de bir konuyu görüşüyorlardı. Onlar görüşmesini sürdürürken, yüksek ve güzel bir sada ile besmele çekti ve Kur'ân-ı Kerîm'den Rahman sûresini okumaya başladı. Herkes hayret etti ve bu yürekli adamın kim olduğunu öğrenmek üzere ona yöneldiler ve gördüler ki güçlü bir kabileye mensup olmayan İbn Mesud. Kureyşliler küplere bindi, bu harekete en şiddetli cezayı vermek istediler. Onu kızgın kumlara yatırdılar, İslâm'ı terk etmesini istediler. Ama İbn Mesud, bu işkencelere aldırış etmedi. En sonunda müşrikler de işkencelerinin bir fayda vermeyeceğini anlayınca onu serbest bıraktılar. Abdullah İbn Mesud (r.a.) Kureyşlilerin bu işkencelerinden sonra hastalandı. Ancak kalbindeki iman nuru zayıflamadı ve mânevî olarak sarsılmadı. İbn Mesud, ilk fırsatta aynı hareketini tekrarladı. Yine Kureyş müşriklerinin toplandıkları yerlerde Allah kelâmını en yüksek sesle okudu. Böylece o, Peygamber Efendimiz'den sonra ilk kez Kâbe'de Kur'ân okuyan ve müşriklere İslâm'ı açıktan tebliğ eden kişi oldu.[2]

Hicretleri ve Katıldığı Savaşlar

Abdullah ibn Mesud'daki bu iman ve cesaret müşriklerin ona şiddetle düşman kesilmesine sebep oldu. Kureyş müşriklerinin bu tutumu karşısında İbn Mesud (r.a.) en sonunda çar naçar Mekke'den Habeşistan'a hicret etti.[3] Daha sonra Habeşistan'dan Medine'ye hicret etti ve Muaz b. Cebel'e misâfir oldu. Bir süre sonra da Resûl-i Ekrem, ona bir yer gösterdi ve Medine'ye yerleşmesini sağladı.

İbn Mesud, Bedir, Uhud, Hendek, Hudeybiye ve Hayber gibi büyük savaşların hepsine Allah Resûlü ile iştirak etti ve tamamında ciddi fedâkârlıklar ortaya koydu. Bedir'de, harp devam ettiği sırada, Ensâr'dan iki genç, İbn Mesud'a geldi, kendilerine Ebu Cehil'i göstermesini istedi. Bunun üzerine, sonra o iki genç küfür ordusunun başı olan cehaletin babasını temizlediler. Huneyn Savaşı esnasında Müslümanlar muvakkat bir bozgun hâli yaşadıklarında, İbn Mesud, Allah Resûlü'nün ya-

nından hiç ayrılmadı. Çünkü Abdullah İbn Mesud, çıktığı her savaşta, Allah yolunda şehîd olmak arzu ve gayretiyle savaşan bir havari gibiydi. Gönlündeki iman kuvveti, onu dâima daha ileriye sevk ediyor; Müslümanlar ne zaman zafere ulaştıysa, o zaman sükûnete eriyordu.

İbn Mesud, Nebiler Nebisi'nin vefatının hemen akabinde kısa bir süre kendi köşesine çekildiyse de, Hz. Ömer yeni fetihlere başladığı zaman tekrar şevklendi ve cihad için Suriye cephesine koştu. Akabinde Hazreti Ömer, onu, Kûfe kadılığına tayin etti. Kadılık görevinin yanı sıra Hazine mallarının korunup gözetilmesiyle de ilgilenecekti. Ayrıca halkın dinî bakımdan eğitimi de onun uhdesine verildi. Hz. Ömer bununla ilgili olarak Kûfe halkına gönderdiği mektupta şöyle diyordu: "Size Ammâr b. Yâsir'i emir/komutan, İbn Mesud'u da muallim olarak gönderiyorum. Ayrıca hazinenize de İbn Mesud'u görevlendirdim. Her ikisi de Bedir'e katılanlardandır. Onların sözünü dinleyin ve itaat edin. Aslında İbn Mesud'u yanımda bulundurmak istiyordum; ama ben yine de sizi kendime tercih ettim."[4]

Mushaf-ı Şerif'in Çoğaltılması Hakkındaki Tutumu

İbn Mesud'un vefatından önce, kendisine Kur'ân'ın istinsahı (çoğaltılması) esnasında görev verilmediğinden dolayı dargın olduğu yolundaki iddialara Allâme Zâhidü'l-Kevserî şöyle cevap verir: "Evet, İbn Mesud kendisine görev verilmeyince az gönül koymuşsa da, cemaatin bu önemli meselede aldığı karara da olumlu yaklaşmıştır. Şöyle demişti: "Bu Kur'ân sizin Nebinize yedi kapıdan ve yedi harf üzere nazil olmuştur." Kur'ân'ı çoğaltma görevi, Hz. Osman devrinde, başında Zeyd ibn Sabit'in bulunduğu bir heyete verildi. Zaten Hz. Ebu Bekr de Kur'ân'ı cemetme işini Zeyd'e tevdi etmişti. Binaenaleyh İbn Mesud, istinsah işinin kendisine değil de Zeyd ibn Sabit'e verilmesine kızgınlığı söz konusu olamaz. Diğer taraftan hiçbir sahabî İbn Mesud'un kıdemini ve Kur'ân ilimlerine olan vukûfiyetini inkâr etmemiştir! Bu sebeple Sahabe İbn Mesud'u kızdıracak bir gerekçe görmediler. Diğer taraftan İbn Mesud, o sırada Kûfe'de muazzam bir eğitim faaliyeti yürütüyor, Kûfe halkına İslâm'ı ve Kur'ân'ı öğretiyordu. Onun Kûfe'de Kur'ân kıraatini öğrettiği insan adedinin dört bine bâliğ olduğu ifade edilmektedir.[5]

Birlik ve Beraberliğe Verdiği Önem

Abdullah İbn Mesud(radıyallahu anh) şöyle demiştir: "Ey insanlar! Başınızdaki idarecinize itaat ediniz, cemaatten ayrılmayınız; zîrâ cemaat Allah'ın ipidir. Allah, o ipe tutunmanızı emretmiştir. Şunu iyi bilin ki, cemaat içinde hoşunuza gitmeyen şeyler, tefrika hâlinde iken beğendiklerinizden daha iyidir.[6]

Vazifedeki Ttizliği

Abdullah İbn Mesud, gönül hayatı bakımından zühd ve takva ehli idi. Dünyanın hiçbir zevki onu kendisine celbedemedi. Bundan dolayıdır ki o, uhdesine emanet edilen bütün görevleri ciddiyetle ve sadakatle yerine getirdi, beytülmâle ait olan her şeyi hassasiyetle korudu. Bu hususta o kadar titizdi ki, bir gün Irak fatihi Sa'd b. Ebî Vakkas ile arasında bir ihtilâf çıktı. Konu ise şuydu: İbn Ebî Vakkas, beytülmâlden bir miktar borç para almış, ödeme zamanı geldiğinde ise borcunu hemen ödeyememişti. Bundan dolayı İbn Mesud, ona ağır sözler söylemiş ve hattâ bu meseleden dolayı onun kalbini kırmıştı.[7]

Burada üzerinde düşünmeye değer olan nokta, İbn Mesud'un, hazineden aldığı borcu zamanında verememesi üzerine Irak fatihi koskoca Sa'd ibn Ebî Vakkas'la tartışması, devletin malını korurken, şahıslara özel tutum içine girmemesidir. Madalyonun diğer yüzü ise büyük kumandan Sa'd ibn Ebî Vakkas'ın hazineden borç alacak kadar fakir düşmesiydi. İbn Mesud'un hassasiyeti biraz da Kûfe'nin stratejik konumundan ileri geliyor olmalıydı. Zira Kûfe, Horasan tarafındaki mücahitleri maddi manevî himmetleriyle destekleyen bir merkezdi. Nitekim Hz. Ömer dönemindeki fetihleri en çok destekleyen yer Kûfe olmuştur.

Allah Resûlü'ne Yakınlığı

İbn Mesud, Resûlullah'ın ehlinden denilecek kadar yakınlarındandı. O, Resûlullah'a hizmetle iftihar ederdi. Resûlullah'ın misvakını taşır, istediği vakitte ona takdim ederdi. Bazen asâsını taşırdı. Buna benzer birçok özel hizmetlerini yapardı. Ayrıca o, Resûlullah'ın sır verdiği sahabîlerdendi. Resûlullah'a o kadar yakındı ki, toplantılarına izinsiz girebilir, onunla konuşur, emirlerini dinler, yerine getirirdi.

İbn Mesud, sünnet-i seniyye'ye uygun bir ahlâk sahibiydi. O, ahlâk ve yaşayış tarzını bizzat Resûlullah'dan öğrenmişti. Çünkü o, Resûlullah'ın en yakınlarından biriydi. Her zaman Resûlullah'ın yanına girer, hizmetlerini görür, ayakkabılarını çevirir, önünde yürür, yıkanacağı zaman perde tutar, önünde siper olurdu. Resûlullah ona, kayıtsız şartsız bir müsaade vermişti. İbn Mesud'a: "Her zaman yanıma girebilirsin, ancak benim mâni olacağım zamanlar hâriç" derdi.[8]

Kur'ân'a Vukûfu ve Kur'ân Tilâvetinin Güzelliği

İbn Mesud Müslüman olduktan sonra hep Kur'ân-ı Kerîm ezberlemiştir. Kendi ifâdesiyle hıfzettiği yetmiş sûreyi Peygamberimiz'in (s.a.s.) huzurunda okumuştur. Sahabîler arasında hiç kimse bu konuda kendisiyle rekabete girişememiş, daha sonra Kur'ân'ın tamamını ezberlemiştir.

Evet, İbn Mesud, Kur'ân vahyini ve âyetlerini, bizzat vahye mazhar olan Allah Resûlü'nden öğrenmiştir. Bu sebeple o, Kur'ân'ı en iyi bilen ve en mükemmel hıfzedenler arasında yer aldı. Müslümanlar da onun bu bilgisini ve kabiliyetini takdirle karşılar ve onun Kur'ân'a olan vukûfiyetini teslim ederlerdi.

Abdullah b. Amr b. As'ın meclisine ve sohbetine devam eden Mesruk der ki: Abdullah b. Amr'ı ziyaret eder, konuşur-

duk. Bir gün Abdullah İbn Mesud'dan bahis açıldı. Abdullah dedi ki: 'Öyle bir adamdan bahsediyorsunuz ki, ben onu çok seviyorum, seveceğim de. Çünkü Resûlullah onun hakkında şöyle buyurmuştu: "Kur'ân'ı dört kişiden öğreniniz: İbn Mesud ve Ebu Huzeyfe'nin azatlısı Sâlim, Muaz b. Cebel ve Übey b. Ka'b." Resûlullah bu sözünde en başta İbn Mesud'u zikretmişti." (Buhârî, Fezâilü ashâbi'n- Nebi 27)

İbn Mesud, Kur'ân-ı Kerîm'i bizzat Resûlullah'tan öğrenen sahabîlerdendi. Onun için tilâvetinde farklı bir güzellik vardı. Resûlullah onun okuyuşundan bahseder ve onu methederdi. Bir gün mescitte İbn Mesud, güzel sesiyle Nisâ sûresini okuyordu. Resûl-i Ekrem (s.a.s.) Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer ile birlikte mescide gelmiş ve onu huşû ile dinledikten sonra şöyle demişti "İbn Mesud! Ne dilersen dile, nâil olursun!" Hemen Ebu Bekir koşmuş ve müjdeli haberi İbn Mesud'a ulaştırmış, ardından Hz. Ömer gelmiş ve Resûlullah'tan İbn Mesud'a müjde vermek istemişti. İbn Mesud da ona: "Ya Ömer, Ebu Bekir (müjdeyi ulaştırma konusunda) seni geçti" demişti. Hz. Ömer de: "Allah Ebu Bekir'den razı olsun, onun daha önce sana geldiğinden haberim yoktu." cevabını verdi.[9]

İbn Mesud diyor ki: "Bir gün Resûlullah'ın huzurunda Nisâ sûresinden bir bölüm okuyordum. *"Ey Resûlüm! Her ümmetten haklarında tanıklık edecek bir şahit (peygamber) celbettiğimizde ve seni de bütün onlara (ümmetine) şahit olarak getirdiğimizde, bakalım onların hâli nice olacak?"* (Nisâ sûresi, 4/41) âyetine geldiğim zaman, "yeter" dedi, baktım ki gözlerinden yaşlar akıyordu." (Buharî, Fezâilü'l- Kur'ân 35)

İbn Mesud'a Göre Kur'ân Ehli Kimdir?

İbn Mesud Kur'ân ehlini de şöyle tarif eder: "Kur'ân ehli olan birinin, gece insanlar uyurken uyanık olması; gündüz halk yiyip içerken oruç tutması; onlar gülüp eğlenirlerken vakarlı olması; başkaları kibirlenirken tevazu sahibi olması gerekir. Kur'ân ehli, hüzünlü ve gözü yaşlı olmalıdır. İlim, hikmet ve hilm sahibi olmalı ve az konuşmalıdır. Kaba saba, gafil, bağırıp çağıran ve çabucak sinirlenen biri olmamalıdır."[10]

İlim Aşkı ve İlmi Nakletmedeki Hassasiyeti

İbn Mesud, İslâm'a girdiği günlerden itibaren ilme merakıyla kendini gösterdi. Resûlullah (s.a.s.)ondaki bu ilim aşkını ve şevkini sezmiş ve onu ilk gördüğünde: "Sen, muallim olacak istidada sahip bir delikanlısın."[11] buyurmuştu. Gerçekten de İbn Mesud İslâm'a girdiğinden itibaren ömrünün her gününü ilim tahsil etmeye çalışmıştı. Her gününü Hz. Peygamber'in (s.a.s.) ilminden faydalanmak için ganimet bilmişti.

İbn Mesud, Resûlullah'a yakınlığı dolayısıyla son derece geniş ve derin bir ilme sahipti. Bununla birlikte o, Allah Resûlü ile alâkalı rivâyetleri aktarmada son derece ihtiyatlı davranırdı. Amr b. Meymun şöyle der: "Abdullah ile tam bir yıl kaldım. Bu müddet içinde onun 'Resûlullah buyurdu' dediğini duymadım. Bir hadîs rivayet etmeye başladığında da bütün vücudu ürperir ve alnı boncuk boncuk terlerdi."[12] Onun talebelerine olan en önemli nasihati ve vasiyeti; Resûlullah'ın hadîslerini rivâyet ederken son derece dikkatli olmaktı. O, talebelerine şöyle derdi: "Resûlullah'dan bir söz nakletmek istediğinizde, o sözü nübüvvet ve risâletin şânına uygun olarak aktarmaya ve ümmetin hidâyetine faydalı ve takvâya en münasip olmasına dikkat ve özen gösteriniz." (Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 1/385)

Hadîs İlmine Hizmeti

Son derece ihtiyatlı davranmasına ve talebelerine de hadîs rivâyeti konusunda uyarılarda bulunmasına rağmen, Allah Resûlü ile uzun süre birlikteliği ve ilme merakı sebebiyle olsa gerek, İbn Mesud'dan çok sayıda hadîs rivâyet edilmiştir. O en çok hadîs rivâyet eden on Sahâbî'den biridir. Ancak İbn Mesud'un rivâyetleri çoğunlukla Allah Resûlü'nden öğrendiği farzları beyan eden hususlara dâirdir veya bunların anlaşılmasına yardımcı olan bilgilerdir. Sahih hadîs kitapları ve Müsned'lerde ondan rivâyet edilen hadîslerin toplamı 848 kadardır. Bunların 64'ünü Buhârî ve Müslim ortak rivâyet ederler. Yalnızca Buharî 21, Müslim de 35 hadîs nakletmiştir. Böylece Buhârî, İbn Mesud'dan toplam 85, Müslim de 99 hadîse kitabında vermişlerdir. İslâm fukahâsı, ahkâma dâir konularda, ondan gelen rivayetleri referans almışlardır.

İbn Mesud'un Fıkhı

İbn Mesud, aynı zamanda fıkıh ilminin temelini atan fakîh sahabîlerdendir. Onun şu ifadeleri Kur'ân'dan çıkarılan hükümlerdeki mertebesini yeterince izah eder: "Yemin ederim ki, Allah'ın kitabında nerede nâzil olduğunu bilmediğim bir sûre ve kim hakkında indiğini bilmediğim bir ayet yoktur. Bununla beraber, Allah'ın kitabını benden daha iyi bilen ve kendisine ulaşabileceğim mesafede birinin olduğunu bilsem, kalkıp ayağına kadar giderim." (Buharî, Fedâilü'l-Kur'ân 8)

Abdullah İbn Mesud, kıyas ile muasırlarının birçok problemlerini çözmüş, bu kaidenin yerleşmesinde son derece büyük hizmetlerde bulunmuş ve böylece Usul-i Fıkıh ilminin ortaya çıkmasına, istinbat melekesinin kuvvetlenmesine büyük katkılarda bulunmuştur. İbn Mesud, bu suretle "kıyas"ın en önemli esaslarını tespit etmiştir. İbn Mesud'un bu önemli fıkhî görüş ve içtihadları Mısırlı âlim Muhammed Ravvâs Kal'acî tarafından "Mevsû'atu Fıkh-i Abdullah İbn Mesud" adıyla toplanmış ve ilim hayatına kazandırılmıştır. Kaynaklarda belirtildiğine göre, İbn Mesud dışında, görüş ve fetvaları talebeleri tarafından yazıya geçirilmiş başka bir sahabî olmadığı söylenebilir.

İbn Mesud, "Birinize bir soru sorulur da, sizden hüküm vermeniz istenirse, Allah'ın kitabına göre hüküm veriniz. Eğer sorunun cevabı Kur'ân'da bulunmuyorsa, Allah Resûlü'nün

sünnetine göre hüküm verin. Hem Kur'ân'da hem de sünnette bulunmayan bir mesele ise, o vakit salih zâtların görüşlerine başvurun. Sualin cevabı bu kaynakların hiçbirinde bulunmuyorsa, o zaman da kendi içtihadınıza göre hüküm verin; bundan çekinmeyin." derdi.[13]

Onun, âyet ve hadîs bulunmayan bir konuda kendi ictihadını ve fikrini ifade ettikten sonra "Şâyet doğru ise Allah'tandır; yanlış ise benden ve Şeytan'dandır." sözü meşhurdur. Aslında bu mülâhazasıyla o, *"Sana gelen iyilik ve güzellikler Allah'tan, fenalık ve kötülükler de nefsindendir"* (Nisâ sûresi, 4/79) mealindeki âyete dayanmış olmalıdır.

Sünnet-i Seniyyeye Bağlılığı

Hz. Huzeyfe'ye (r.a.) Allah Resûlü'ne hayat tarzı olarak en çok benzeyenin kim olduğu sorulduğu zaman, "Ona ahlâk olarak İbn Ümmü Abd'den (İbn Mesud) daha çok benzeyen birini tanımadım." (Buharî, Fezâilü ashâbi'n- Nebi, 27) diyecektir.

İbn Mesud, perşembe günleri cemaate hitap eder ve şöyle derdi: "Hayatta önemli olan iki husus vardır: Biri hidayet, diğeri ise söz. En doğru söz, Allah kelâmı olan Kur'ân'dır. En güzel hidayet ve yol ise, Allah Resûlü'nün gittiği yoldur. En fena şey, sonradan uydurulup dine sokulan şeydir. Her bidat dinden sapmadır. Dünyaya çok dalarsanız kalbiniz katılaşır. Bir de, sizi ebediyen bu dünyada kalma hissi (tûl-i emel) aldatmasın...."[14]

Bir başka zaman da, İbn Mesud şöyle demiştir: "Sizler birilerini örnek alacaksanız, Allah Resûlü'nün ashâbını örnek alınız. Zira, onlar bu ümmet içinde en ihlâslı olanlardır ve en derin ilim de, onların nezdindedir. Onlar, tekellüften uzak ve son derece fitrî insanlardır. En doğru yolda olan, en güzel hâle sahip olanlar da yine onlardır. Ve onlar, dinini ikame etmek ve Peygamberine arkadaşlık etmek için Allah'ın seçtiği özel şahsiyetlerdir. Bu gibi üstün yanlarıyla sahabeyi iyi tanıyın ve peşlerinden gidin. Zira, onlar dosdoğru yoldadırlar."[15]

İbn Mesud'un Talebeleri

İbn Mesud'a, Alkame b. Kays, Esved b. Yezid, Abîde es-Selmâni, Mesruk b. Ecda', Amr b. Şurahbil ve Haris b. Kays doğrudan talebelik yapan şahsiyetlerdir. Ebu Hanife'ye gelen hocalar silsilesinde ilk halkayı Alkame b. Kays teşkil eder. Arkasından da talebeleri İbrahim en-Nahâî ve Şa'bî gelir. Bunların da en meşhur talebesi olan Hammad b. Ebî Süleyman, Ebu Hanife'ye bilfiil hocalık yapmıştır. Bu mektepte, Ebu Hanife'den başka, Süfyan-ı Sevri, İbn Ebî Leylâ ve İbn Şübrüme gibi varisleri de zikretmek gerekir.[16]

Talebelerinden Mesruk'un Gözüyle İbn Mesud

Talebelerinden Mesruk der ki: "Allah Resûlü'nün Ashâb'ı ile oturup kalktım, onlarla sohbet ettim. Onların, gerçekten birer umman gibi derin olduklarını müşahede ettim. Onlardan bazısı vardı ki, bir kişinin bütün ilmî açlığını giderecek kadar geniş ilme sahipti. Bazısı, iki kişiyi; bazısı on kişiyi; bazısı yüz kişiyi; hattâ bazıları da bütün yeryüzü insanlarını ilimde ihya edecek ölçüde ilme sahipti. İşte; Abdullah b. Mesud da bunlardan biriydi."[17]

Talebelerine Vasiyeti

Abdullah İbn Mesud'un kendi öğrencilerine şöyle dediği anlatılır: "İlim pınarları olun; hidayetin kandilleri hâline gelin; belirli evleriniz olsun; kandiller gibi ışık saçın çevrenize. Elbiseleriniz eski olabilir; bu hiç önemli değil. Önemli olan, kalblerinizin her gün terütaze, yepyeni olmasıdır. Yeryüzündekiler sizi tanımasalar da sema ehli tarafından çok iyi bilinirsiniz ve değeriniz mutlaka takdir edilir."[18]

Âhirete İrtihâli

Kûfe'deki görevi sona erdirildikten sonra Medine'ye dönen İbn Mesud, Medine'de bir süre kaldıktan sonra hastalandı ve altmış yaşını geçmiş olarak vefat etti. Cenaze namazı Hz. Osman veya Hz. Ammar (r.anhüma) tarafından kıldırıldı ve naaşı Bakî kabristanına defnedildi.[19] Allah şefaatlerine nâil eylesin. Âmîn.

Dicle Üniv. İlahiyat Fak. Öğrt. Üyesi
merdal@yeniumit.com.tr

Kaynaklar

1. Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 1-8, Müessesetü Kurtuba, Mısır, tsz.
2. Ebû Nuaym, Hilyetü'l-evliyâ ve Tabakâtü'l-esfiyâ, Beyrut, 1405 h.
3. Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, 1-10, Beyrut, 1407.
4. İbn Haldun, Mukaddime, 1-3, Mısır, 1401.
5. İbn Kayyim, İ'lâmi'l-muvakkiîn, Kahire, 1374.
6. İbn Kesîr, el-Bidaye ve'n-Nihâye, Dâru'l-meârif, Beyrut, tsz.
7. İbn Sa'd, et-Tabakatü'l-kübrâ, 1-8, Dâru Sadr, Beyrut, tsz.
8. İbnu'l-Cevzî, Sıfatu's-Safve, Dâru'l-marife, Beyrut, 1979.
9. İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Gâbe fî ma'rifeti's-sahâbe, Beyrut, 1970.
10. İsmail Cerrahoğlu, DİA, Abdullah İbn Mesud md., İstanbul, 1988.
11. Muhammed Zâhid el-Kevserî, Makâlâtü'l-Kevserî, Dâru'l-Ahnâf, Beyrut, 1993.
12. Safedî, Selahaddin Halil, el-Vâfî bi'l-Vefeyât, Kahire, 1962.
13. Taberî, Tarihu'l-ümemi ve'l-mülûk, (Târihu't-Taberî), Beyrut, 1407.

Dipnotlar

1 İbn Sa'd, Tabakat, 3/150-151; el-Bidaye ve'n-Nihaye, 7/162
2 İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Gâbe, 3/256-257; Tarihu't-Taberî, 1/549; Siretü İbn İshak, 1/166
3 İbn Kesir, el-Bidaye ve'n-Nihaye, 3/69.
4 Safedî, el-Vâfî bi'l- Vefeyât, s. 2502.
5 Muhammed Zâhid el-Kevserî, Makâlât, s. 41-45.
6 Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, 7/634
7 İbn Haldun, Mukaddime, 2/571
8 İbn Sa'd, Tabakat, 3/153-154.
9 Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 1/454; el-Bidaye ve'n-Nihaye, 9/129
10 Ebû Nuaym, Hilye, 1/130
11 İbn Sa'd, Tabakât, 3/156
12 el-Vâfî bi'l-Vefeyât: I, 2501
13 İbn Kayyim, İ'lâmi'l-muvakkiîn, 1/63
14 İbnu'l-Cevzî, Sıfatu's-Safve, 1/409
15 Ebû Nuaym, Hilye, 1/305
16 Cerrahoğlu, DİA, 1/117
17 İbn Sa'd, et-Tabakâtu'l-Kübrâ, 4/159
18 Ebû Nuaym, Hilye, 1/77

Osman KARYAĞDI *

Ocak / Şubat / Mart - 2009 / 83

Hicret, ilk defa, insanlık semâsının ayları, güneşleri sayılan Hz. İbrahim, Hz. Lût, Hz. Musâ, Hz. İsâ gibi yüce kâmetler tarafından başlatıldı; sonra da bu aydınlık yolun eşsiz rehberi, insanlığın iftihar tablosu, zaman ve mekânın Efendisi bu yoldan yürüyüp gitti. Kapıyı da kıyâmete kadar arkadan gelenlere açık bıraktı...

İ'LÂ-YI KELİMETULLAH İÇİN **HİCRET**

İnsanoğlunun her hayırlı teşebbüsünde yoluna şeytan çıkar, değişik oyunlarla ona engel olmaya çalışır." buyuran Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) devamla, şeytanın Müslüman olma, savaşa gitme ve hicret etme hususunda insanın yolunu kesmeye çalıştığını misal olarak anlatır. İnsan hicrete niyet edince şeytan yoluna çıkar ve "Sen şimdi memleketini, yerini, göğünü terk ederek hicret mi ediyorsun? Hâlbuki göç eden adam tıpkı yuları kazığa bağlı, ancak ipin miktarınca hareket serbestîsi olan bir at gibidir." der. Cihad ve hicret gibi zor şartlar altında şeytanı dinlemeyip inandıklarını uygulamaya koyulan kişinin alacağı mükâfatı Efendimiz şöyle ifade eder: "Kim şeytana itaat etmez ve karar verdiği bu şeyleri yaparsa Allah'ın onu Cennet'e koyması bir haktır." (Nesâî, cihad 19)

İslâmi literatürde önemli bir yeri olan hicret, terim olarak, "Allah'a inanmayanların çoğunlukta olduğu veya rahat bir şekilde dini yaşamanın mümkün olmadığı bir yerden, Müslümanların ekseriyette bulunduğu veya dinî mükellefiyetlerin rahatça, herhangi bir engellemeye maruz kalmadan yapılabildiği bir diyara göç etmek" mânâsına gelir. İnanılan değerleri diğer insanların hayatına taşımak için başka yerlere gitmek de hicretin anlamına dâhildir. Hicretin hadislerde ifadesini bulan bir de derûnî anlamı vardır ki, bu da, 'Allah'ın yasak ettiklerinden yüz çevirip onları terk etmek'tir.

Yukarıda mânâsı verilen hadis-i şerifte Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), şeytanın insanı yoldan çıkarmak için her türlü oyunu oynadığını anlatmış ve bu oyunlardan üçünü de misal olarak vermiştir. Şeytan, bu oyunlardan birini, hicret yolunda oynar. Bir kimse kendi yaşadığı yerde gerek dinî gerekse dünyevî açıdan sıkıntılar çekiyorsa, hayat ona yaşanmaz hâle getirilmişse ve bu kişinin, memleketinden ayrılıp başka yerlerde yaşama imkânı da varsa, onun hicret etmesi nispeten kolay olacaktır. Hicretin her çeşidi zordur, ama hadis-i şerifte, yaşadığı yerde bir sıkıntı ve derdi olmadığı halde sırf Allah rızası ve O'nun adının bütün insanlığa duyurulması, yani i'lâ-yı kelimetullah düşüncesiyle başka memleketlere yapılacak hicretlerden bahsediliyor olsa gerektir. Nitekim tarih boyunca bu mânâda muhacirler eksik olmadığı gibi günümüzde de aynı duyguyla dünyanın değişik yerlerine, büyük fedakârlıklar ortaya koyarak giden pek çok mefkure muhaciri vardır.

Bir Müslüman için en büyük örnek, peygamberler ve onların izinden gidenlerdir. Bütün peygamberlerin hayatında hicretin önemli bir yeri vardır. Bunu cahiliye putperestliğine bulaşmamış hakikî bir Hıristiyan olan Varaka b. Nevfel çok iyi ifade etmektedir. Efendimiz'e ilk vahiy geldiğinde Hz. Hatice Vâlidemiz, Efendimiz'le beraber

Varaka'ya gitmişlerdi. Peygamberimiz gördüklerini anlatınca Varaka durumu şöyle yorumlamıştı: 'Gördüğün, daha önce Hz. Musa'ya vahiy getiren Nâmus, yani Cebrâil'dir. Keşke ben, Senin dine davet edeceğin o günleri görebilsem de, kavminin Seni yurdundan çıkaracakları, hicret etmek zorunda kalacağın güne yetişip, o gün Sana destek verebilsem!' Bunun üzerine Peygamberimiz, 'Beni, yurdum Mekke'den çıkaracaklar mı?' diye sormuş, 'Evet, Senin tebliğ ettiğin hakikatleri insanlara anlatan herkes mutlaka düşmanlıklara maruz kalmıştır. Şayet o gün geldiğinde hayatta olursam, Sana gücümün yettiğince yardımcı olurum.' cevabını almıştı." (Buharî, Bed'ü'l-Vahy 1; Müslim, İman 252; Tirmizi, Menakıb 13) Evet, Varaka bütün peygamberlerin hayatında hicretin mühim bir yeri olduğunu daha risaletinin başlangıcında Efendimiz'e (s.a.s.) haber vermişti.

Peygamberler, bizzat kendi halkları tarafından memleketlerinden hicret etmeye mecbur bırakıldıkları gibi peygamberlik vazifesinin bir neticesi olarak, insanlara tebliğ için de hicretler tertip etmiş ve kıyamete kadar gelecek Müslümanlara örnek olmuşlardır.

Hicretiyle de Örnek Bir Peygamber: Hz. İbrahim

Peygamberlerin ayrılmaz vasıflarından biri de tebliğdir. Onlar, Allah'tan aldıkları emir ve yasakları insanlara ulaştırma ve yeryüzünde O'nun razı olacağı bir hayatın yaşanması adına azamî gayret sarfetmişlerdir. Nebiler babası Hz. İbrahim aleyhisselam Kur'ân-ı Kerim'de, *"İbrâhim ve onunla beraber olanlarda, size güzel bir örnek vardır."* (Mümtehine sûresi, 60/4) beyanıyla Müslümanlara bir rehber olarak tanıtılır. Ömrünün önemli bir kısmı hicretle, farklı coğrafyalarda insanlara hak ve hakikati anlatmakla geçmiş bu "rehber insan"ı, seyahat imkânlarının bugünkü kadar kolay olmadığı bir devirde, birbirinden uzak diyarlarda görüyoruz. Bu mânâda Hz. İbrahim'in hayatında, Harran, Ürdün, Mısır, Filistin gibi bölgeler vardır. O, bu ülkelere geçimini sağlamak, yaşadığı yerdeki zulümden kaçmak için değil; Rabb'inin, tebliğini emrettiği dini anlatmak için gitmiştir. Nitekim o, kendi durumunu, "إِنِّي مُهَاجِرٌ إِلَى رَبِّي إِنَّهُ هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ - *Ben, Rabbimin emrettiği yere hicret edeceğim. O, azîz ve hakîmdir (mutlak galiptir, tam hüküm ve hikmet sahibidir).*" (Ankebut sûresi, 29/26) şeklinde ifade etmekte ve insanı dünyaya bağlayan şeylerden kaçma, Rabb-i Rahim'in rızasının olduğu yerlere yönelmenin lüzumunu dile getirmektedir.

Bütün peygamberler bu hicret silsilesini devam ettirmişlerdir; hayatında hicret olmayan bir peygamber yok gibidir. En hayırlı olmada peygamberlerden sonraki mertebeyi ihraz eden Sahabe-i Kiram da bu konuda ulaşılması zor bir gayret ortaya koymuşlardır. Musab b. Umeyr'i, Efendimiz'in ashabından i'lâ-yı kelimetullah için hicret edenlerin başında görüyoruz.

Peygamberlerle başlayıp yeni medeniyetlerin kurulmasında en temel rolü oynayan, insana tertemiz bir gelecek vaat eden hicret; dünyada din, insanlık ve evrensel insanî değerler adına yapılacak şeyler olduğu müddetçe yaşamaya devam edecektir. Hicret devamlı olduğuna göre muhacir adayları da bu "mukaddes göç"e yeterli donanımla hazırlıklı olmalıdırlar.

Musab b. Umeyr ve Diğer Sahabîlerin Hicretleri

Hz. Mus'ab (r.a.), lüks içinde çok rahat bir hayat yaşarken, bunu bir tarafa bırakıp Müslüman olmuş, dolayısıyla da ilk hicretini küfürden imana yapmıştı. Bu "hicret kahramanı", hicretin beşinci yılında Habeşistan'a giden ilk kafile içindedir. O, Habeşistan'da bir müddet kaldıktan sonra küfür önderi bazı müşriklerin, Müslüman olduğuna dair gelen haberler üzerine Mekke'ye dönmüş ve daha fazla bilinen ikinci hicretine kadar da burada kalmıştı.

Peygamberimiz tebliğ vazifesini yerine getirmek için her imkanı değerlendiriyordu. Hac dönemi de en verimli dönemlerden biriydi. Medineli on iki kişiyle hac döneminde Mina'da bir biat yapılmıştı. Bu 1. Akabe Biatı'na katılan Medineli Müslümanlar, kendilerine dinî meselelerde yardımcı olması ve Medine'deki diğer insanlara İslâm'ı tebliğ etmesi için Allah Resûlü'nden (s.a.s.) bir muallim isteyince, o zamana kadar gelen ayetleri ve dinin hükümlerini bilen, Efendimiz'in nasıl tebliğ yaptığını da iyi kavrayan Mus'ab b. Umeyr (r.a.) bu iş için Medine'ye gitmişti. O, temsille desteklenen tebliğiyle Medine ileri gelenlerinin Müslüman olmasına vesile olmuş ve onları da yanına alarak bir sene sonraki 2. Akabe Biatı'na 75 kişiyle gelmişti. Evet bu 75 kişi, hizmet için Medine'ye hicret eden Hz. Musab'ın fevkalade gayreti vesilesiyle Müslüman olmuşlardı. Burada, Hz. Mus'ab'ın da içinde bulunduğu Habeşistan'a ilk hicret kafilesinin durumunu kısaca hatırlamakta fayda var:

Allah, Peygamber Efendimiz'i (sallallahu aleyhi ve sellem), amcası Ebû Talip vasıtasıyla müşriklerin saldırılarından korumuş olsa bile, Allah'a inanıp Resûlü'ne bağlandıklarından dolayı, kabileleri tarafından akla-hayale gelmedik işkence ve zulümlere uğratılan Müslümanlar için Mekke'de

kalma, dinlerini rahatça yaşama ve yayma imkânı kalmamıştı. Yeni bir yer, yeni bir sığınak bulmak gerekiyordu. Allah Resûlü (s.a.s.) Müslümanlara, 'Habeşistan'a gitseniz… Orada bir melik var ki, onun yanında kimseye zulmedilmez. Orası güvenilir bir yer. Bu şekilde içinde bulunduğunuz bu sıkıntılı durumdan kurtulursunuz.' buyurmuştu. Bu emir ve izni alan Müslümanlar, fitneden kurtulmak ve dinlerini daha rahat yaşayabilmek için Habeşistan'a hicret ettiler.[1] Habeşistan'a giden Müslümanlar rahat etmiş, dinî hürriyetlerini elde etmişlerdi; Müslüman oldukları için zulme uğramıyor, dinlerini rahatça yaşıyor ve insanlara anlatabiliyorlardı. Lakin Habeşistan, Mekke'ye çok uzaktı, ulaşım ve haberleşme oldukça zordu. Allah Resûlü'nün (s.a.s.) Habeşistan'a gitmesi, vazifesi icabı mümkün değildi. Çünkü O, önce yakın çevresinden başlayarak insanları akıbetleri konusunda uyarmakla görevliydi. Bu vazifeyi îfâ adına çok yakındaki Taif'e gitmiş, ancak oranın halkı, Allah'ın Resûlü'nü kanrevan içinde bırakmıştı. Böylece Taif, hem Müslümanlara sığınak olma şerefini, hem de yeni bir medeniyetin inşa edileceği bir mekân olma imkânını kaybetmişti. Aynı zaman diliminde Medine'de bazı insanlar Müslüman olmuş ve derken Müslümanlık günden güne yayılır hale gelmiş.. böylece Medine ahalisi Efendimiz'e her konuda biat etmişti. Sırada göç için sadece Allah'ın emir ve izni kalmıştı. Bunlar da gerçekleşince Medine'ye hicret vukû buldu. Medine'ye hicretin akabinde Kureyşliler, muhacirlerin ailelerinin parçalanmasından meydana gelen özlemlerini istismar etmekten geri durmuyorlardı. Fakat her şeye rağmen dinin yaşadığı bir çevre oluşturma hedefine matuf olan hicret başarılmıştı. Medine artık Mekke gibi mukaddes bir belde olmuştu.

Mukaddes Beldelerden Ayrılmak

Mekke-Medine, Allah Resûlü'nün ifadesiyle, ibadet maksatlı ziyaret edilebilecek üç mescidden ikisini barındıran ve her köşesinden dinî hayatı canlı tutma adına hâtıra ve işaretlerin fışkırdığı mübarek beldelerdir. Kâbe her Müslüman'ın görmek için can attığı, Mescid-i Nebevî ve Ravza komşusu olmak için fedakârlıklara katlanılan yerlerdir. Ancak Mekke ve Medine'nin Efendimiz zamanındaki sahipleri olan sahabîler, bu mukaddes topraklardan ayrılıp başka yerlere göç etmişlerdir. Demek ki, onlara göre bu mukaddes beldelerde kalmaktan daha önemli şeyler vardı: Cihad ve Hicret. Peygamberimiz hayattayken kaç sahabî olduğuna dair farklı rivayetler vardır. Yüz, yüz otuz bin rakamları zikredilmektedir. Bunun yanında Medine'de medfun sahabîlerin sayısı on bin civarında tespit edilmiştir. Mekke ve yakın yerlerdekiler de düşünülürse bu sayı yirmi-otuz bini geçmez. Demek ki, geriye kalan sahabîler memleketlerini, inandıkları hakikatleri insanlara ulaştırmak için, dünyanın dört bir yanına dağılmışlardır. Onlar, "Mekke-Medine gibi, insanları büyüleyen güzel yurtlarından ayrılarak, Rûh-i Revan-ı Muhammedî, dünyanın dört bir yanında bir bayrak gibi dalgalansın diye gittiler; gittiler ve bir daha da geriye dönmediler. Mesela, bunlardan biri Ümm-ü Haram'dır. O, Efendimiz'den aldığı beşaretle, yaşlı haliyle çıktığı Kıbrıs seferinde şehit olmuş ve oraya gömülmüştür."[2]

İslâmi literatürde önemli bir yeri olan hicret, terim olarak, "Allah'a inanmayanların çoğunlukta olduğu veya rahat bir şekilde dini yaşamanın mümkün olmadığı bir yerden, Müslümanların ekseriyette bulunduğu veya dinî mükellefiyetlerin rahatça, herhangi bir engellemeye maruz kalmadan yapılabildiği bir diyara göç etmek" mânâsına gelir.

Büyük Medeniyetler Hicretle Kuruldu

Sosyologların tespitine göre, medeniyetlerin kuruluşunda hicretin önemli bir yeri vardır. Pek çok Müslüman 'hicret' deyince Hz. Peygamber'in (s.a.s.) buyruğu üzerine, bazı sahabîlerin Mekke'den Habeşistan'a ve Medine'ye göç etmesini anlamaktadır. Kur'ân'ın hicreti anlatırken kullandığı ifadeden, hicretin felsefî ve sosyal açıdan çok derin bir kavram olduğu anlaşılmaktadır. Tarihe dikkatle bakılınca, hicretin hiç de tarihin ve tarihçilerin göstermek istediği basit bir olay değil, tam tersine son derece muhteşem bir ilke olduğu; buna rağmen şimdiye kadar, kimsenin bu konuya bu ciddiyetiyle değinmediği görülecektir. Tarih boyunca hicret, medeniyetlerin doğuşunda başlıca muharrik olduğu halde, tarih felsefesiyle uğraşanlar bile bu konuya gereken önemi vermemişlerdir. Tarihte bildiğimiz yirmi yedi medeniyetin hepsi, bir hicretten sonra ortaya çıkmıştır. Bunun bir tek istisnası bile yoktur.[3]

İslâm medeniyetinin temelleri de böyle bir hicretle atılmıştır. Hicret, bazı Müslümanların, annelerini, babalarını, çocuklarını ve mallarını Mekke'de bırakarak Kureyş'in zulmünden kurtulmak için Medine'ye göçmelerinden ibaret basit bir hadise değildir. O, Medine'de yeni bir medeniyetin temellerinin atılması için yapılan büyük hareketin ilk adımıdır. Mekke halkı, Müslümanları ve Efendimiz'i eskiden beri güzel ahlakları ve doğruluklarıyla tanıyorlar-

dı. Allah Resûlü'nün (s.a.s.) peygamberliğini ve daha önce kendilerine hizmet eden kölelerin, kendileriyle eşit şartlarda olmasını kabullenemediler. Ancak Medine bu konuda temiz ve bâkir bir alandı ve orada yepyeni ve tertemiz bir başlangıç yapıldı.

Hicret Geçmişi Temizler

İnsan her zaman hata yapabilir ve yaptığı hatalardan da tövbe edip Allah karşısına tertemiz çıkabilir. Ancak insanlar umumiyetle bir kimseyi geçmişte yaptığı hatalarla değerlendirir ve kolayca da temize çıkarmazlar. Geçmişteki, beşer olmanın gereği bazı tavır, davranış ve hareketler müspet mânâda bir iş ortaya konulurken kişiyi, -daha doğrusu o kişinin muhataplarını- engeller. Bu anlamda peygamberler müstesnadır. Zira onlar içinde yaşadıkları topluluklar için hayatlarının her döneminde birer nümûne-i imtisal olmuş, örnek bir hayat ortaya koymuşlardır. Buna rağmen, Firavun, Hak ve hakikati tebliğe başladığı zaman Hz. Musa'ya (a.s.), قَالَ أَلَمْ نُرَبِّكَ فِينَا وَلِيدًا وَلَبِثْتَ فِينَا مِنْ عُمُرِكَ سِنِينَ *"A! Sen şu bebekken alıp yanımızda büyüttüğümüz çocuk değil misin? Sonra da bizim sarayımızda senelerce kalmış, ömrünün bir kısmını bizimle geçirmiştin?" (Şuara sûresi, 26/18)* diyebilmiştir. Hayatını son derece dikkatli yaşayan bir peygamber için bile çocukluk ve gençlik dönemi böyle serrişte edilebiliyorsa, diğer insanların bundan uzak kalmaları düşünülemez. Binaenaleyh bir kimsenin kendi memleketinde hak ve hakikati anlatması zordur. Çünkü muhatapları onun çocukluğunu bilmektedirler ve çevrelerinden çıkan birini kabullenmeleri zordur.

Hicret eden insan, geçmişinin menfi yönlerine sünger çekebilir. Hicret sonrası yeni bir iklimde, yeni muhataplar bulunup tertemiz bir sayfa açılarak, insanlara yüce duygular, evrensel insanî değerler daha rahat anlatılabilir. Böylece hicret, yeni şartlara göre hizmet etme adına insana bir canlılık ve yenilenme duygusu verecektir.

Hicret son buldu mu?

Hz. Âişe'den (r.a.) rivayet edilen bir hadiste, Allah Resûlü (s.a.s.), *"Mekke fethinden sonra artık hicret yok; fakat cihad ve niyet vardır."* (Buhârî, Menâkıbü'l-ensâr 45, Cihâd 1; Müslim, Hac 445) buyurmaktadır. Hadisin bazı rivayetlerinde "Mekke'den hicret yoktur." kaydı vardır ki bu kayıt, Müslümanlara her türlü zararı veren Mekke ahalisi artık İslâm'la şereflendiğine göre oradan ayrılmaya gerek olmadığını ifade eder. Öyleyse bu hadis, "Mekke'nin fethinden sonra Mekke'den hicret yoktur." şeklinde anlaşılmalıdır. Hadiste cihad ve niyetin bâki olduğu ifade edildiğine göre bundan sonraki hicretler, "cihad" yani "i'lâ-yı kelimetullah" boyutlu olacaktır. Hicretin sona ermediğini gösteren başka hususlar da vardır. Nitekim bir hadiste, *"Tövbeler kabul edildiği müddetçe hicret sona ermez. Tövbeler ise güneş battığı yerden doğacağı ana kadar devam eder."* (Ebû Dâvûd, Cihâd 2; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 4/99) buyurulmuştur. Hicretin bitmediğini net bir şekilde ifade eden bu hadisin yanında, "Asıl muhacir, Allah'ın yasak ettiklerini terk edip, helallerine yönelendir" nurlu beyanı ve kıyamete kadar insanlara rehber olacak Kur'ân-ı Kerîm'de "iman-hicret-cihad" üçlüsünün pek çok ayette beraber zikredilmesi gibi hususlar da dikkati çekmektedir. Müslümanlar, tarih boyunca hicret ruhunu cihad anlayışı ile bütünleştirmiş, öncü dervişler ordulardan çok önce farklı yerlere gitmiş ve kale fethinden ziyade kalb fetihlerine öncelik vermişlerdir.

Hicretin Önündeki Engeller

Mükâfatı çok büyük olan hicret aslında hiç de kolay değildir. Zira mükâfat, çekilen meşakkatle orantılı olur. Abdullah ibn Abbas'ın (r.a.) rivayet ettiği bir hadis-i şerifte Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurur:

اَلْهِجْرَةُ هِجْرَتَانِ هِجْرَةُ الْحَاضِرِ وَهِجْرَةُ الْبَادِي، فَأَمَّا الْبَادِي فَيُجِيبُ إِذَا دُعِيَ وَيُطِيعُ إِذَا أُمِرَ، وَأَمَّا الْحَاضِرُ فَهُوَ أَعْظَمُهُمَا بَلِيَّةً وَأَعْظَمُهُمَا أَجْرًا

"Hicret, yerleşik hayat yaşayan şehirlinin hicreti ve göçebenin hicreti olmak üzere iki çeşittir. Göçebe, bir yere çağrıldığında rahatlıkla gitme, kendisine bir şey emredildiğinde kolaylıkla itaat etme imkânına sahiptir. Yerleşik hayat yaşayan kimseye gelince, onun bu konudaki imtihanı daha çetin ve mükâfatı da daha büyüktür." (Nesai, Biat 13)

Hicret yolunda kişinin sahip olduğu mal mülk ciddî bir engeldir. Zira o, bunları bırakıp gidecektir. Oysaki mal sevgisi insanın fıtratında vardır. Uğrunda hicret edilen değerlere tam bir inanç ve güven olmazsa, sahip olunanlar bırakılıp gidilemez. Bundan dolayı, hadiste de ifade edildiği gibi yerleşik hayatı olan kişinin hicreti hem zor hem de mükâfatı büyüktür. Zira o, göçebe olana göre daha çok şeyi terk ediyor ve onlardan hicret ediyor konumundadır. Kendilerinden her zaman hicret etme fedakârlığı beklenen kimselerin ev-bark sahibi olmamaları bundan dolayı övülmüştür.[4] Sahip olunan şeylerin, aynı zamanda insana sahip olabileceği unutulmamalıdır. Sahip olunanlar çoksa imtihanı kazanmak daha zor olacaktır. Bununla beraber gerektiğinde her şeyi bırakıp gidebileceklerin sahip oldukları da sorgulanmamalıdır.

Her birisi iman, hizmet düşüncesi ve kolektif şuurla alınan kararlara itimatla çözülebilecek başka engelleri de vardır hicretin. Tecrübesizlik, yani kişinin kendini yetersiz görmesi bir handikaptır. Bir istişare neticesi alınan karara itimat etme ve halis niyetle bu aşılabilir. Daha iyisini arama

noktasında kendini yetersiz görme güzel olsa bile bazen şeytanın sağdan yaklaşması ve yapılacak işlerin önüne engel olması şeklinde de tezahür edebilmektedir.

Bir başka mani aile sevgisi ve şefkattir. Bunlar güzel duygulardır. Ancak yapılacak işler bütün insanlığı ilgilendirdiğinden bunlara takılıp kalınmamalıdır. Memlekete bağımlılığın yanında gidilecek yerlerde karşılaşılabilecek sürprizler de bir engel olmaktan çıkarılmalıdır. Zira insan kendi memleketinde bir düzen tutturmuş, kendi hayatını düzene sokmuştur. Bilinmeyen bir ülkede aynı şekilde devam etmesinin zor olacağını şeytan, insanın önüne bir engel olarak çıkarabilir.

Hicret Sonrası Dikkat Edilecek Hususlar

Her şeye rağmen hicret edenlerin kazanma zemininde kayıplar yaşamamaları için dikkat etmeleri gereken bazı hususlar vardır. Yüce idealler uğruna hicret eden bir kimse, aynı zamanda kendini koruma konusunda da önemli bir dinamiğe sahiptir. Zira o, niçin hicret ettiğini unutmazsa hep canlı kalacak ve yol yorgunluğu yaşamayacaktır. Hicret edip başka yere gittikten sonra kendini muhafaza edemeyen insanlar da -az da olsa- vardır. Mesela, Ubeydullah ibn Cahş bunlardan biridir. Ubeydullah, Efendimiz'in halasının oğludur ve Habeşistan'a ilk hicret edenlerdendir. Orada Müslümanlarla irtibatı kesmiş, kendini içkiye vermiştir. Merkezle irtibatı kalmayınca da, çevrenin tesirine karşı koyamayarak dinini terk etmiştir. Hâlbuki o, dinini korumak için hicret etmişti. Hicret edenler menfi bir örnek olarak Ubeydullah ibn Cahş'ı da bilmelidirler ki, korunabilsinler.[5]

Diğer taraftan hicret eden insan, gittiği yeri kendi memleketi gibi sevmeli ve oranın fizikî ve coğrafî şartlarına bir an önce kendini hazırlamalıdır. Tabiî ki yer değiştirmenin getirdiği bazı sıkıntılar olacaktır. Bunlar çok büyütülmemeli ve bir an önce bunlara yönelik çözüm yolları aranmalıdır.. Bu konuda en büyük örnek yine Efendimiz'dir (aleyhi ekmelü't-tehâyâ). Nitekim Efendimiz Medine'ye geldiğinde muhacirler buranın havasına alışamamış hatta ciddi rahatsızlık geçirenler olmuştu. Bunun üzerine Allah Resûlü (s.a.s.), *"Allah'ım! Bize, en az Mekke'yi sevdirdiğin kadar hatta daha fazlasıyla Medine'yi de sevdir. Bu beldeyi sıhhat yurdu, ölçü ve tartılarına bereket ihsan eyle."* (Buharî, Fezailu'l-Medine 11; Müslim, Hac 480) şeklinde dua etmişti. Bu dua kabul edilmiş, rahatsızlıklar iyileştiği gibi Medine kıyamete kadar Müslümanlar tarafından sevilen/sevilecek bir şehir olmuştur. Bugün de gidilen yerlerde imkân ve şartlar elverişsiz hatta çok çetin olabilir. Ancak hicretin mükâfatı düşünülerek bunlara katlanılmalı ve şartları daha iyiye çevirme adına yapılacaklar düşünülmelidir.

Özel durumlar ve bir istişare neticesi olmadıkça dönmeyi düşünmeden hicret edilmelidir. Sahabe, hicretten önceki memleketine bir şekilde gidince orada vefat edecekleri ve hicret sevabından mahrum kalacakları endişesini taşımıştır. Sa'd b. Havle (r.a.) Veda Haccı sırasında Mekke'de vefat etmiş ve sahabe-i kiram buna çok üzülmüştü. Sa'd b. Ebî Vakkas (r.a.) da aynı süreçte rahatsızlanmış ve tam hicret etmiş sayılamayacağı, hicret sevabını alamayacağı endişesine kapılmıştı. Durumunu Efendimiz'e bildirince de şu müjdeyi almıştı: "*Daha çok yaşayacaksın. Çok kimse senin elinle fayda görürken, pek çok kişi de senin vasıtanla cezalandırılacaktır.*" (Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 1/176) Bu müjde onu rahatlatıp sevindirmişti. Zira o, hicretinin mükâfâtını alamama endişesinden kurtulmuştu.

İ'lâ-yı kelimetullah için göç eden biri, şayet gittiği yer dünyevî açıdan cazip ise buna kapılmamalı ve asıl hedefini unutmamalıdır ki, hicret etrafında Allah rızası kendisine müyesser olabilsin. Bu hususta en çok, arkadaşlarla irtibatı koparmamaya dikkat edilmelidir. İnsan, uzun süre yalnız kalmamalı, yalnız kalması gerektiği zamanlarda da manevî beslenmesini iyi yapmalıdır. Zira, yalnız kalan, aslında yalnız değil, şeytanla baş başadır; her ne kadar onu görmese de… Bu konuda yukarıda sadece işaret edilip geçilen Ubeydullah b. Cahş'ın ibret dolu durumu dikkate alınmalıdır.

Her şeyin bir usûlü vardır. Gidilen yerlerde gerek oranın yerleşik kanunları gerekse insanların hayatı algılamaları adına ciddi bilgi alınmalı ve usûl hatasına düşülmemelidir. Çünkü usûl olmadan bir vusûl, yani düşünülene muvaffak olmak mümkün olmayacaktır.

Hâsılı, Peygamberlerle başlayıp yeni medeniyetlerin kurulmasında en temel rolü oynayan, insana tertemiz bir gelecek vaat eden hicret; dünyada din, insanlık ve evrensel insanî değerler adına yapılacak şeyler olduğu müddetçe yaşamaya devam edecektir. Hicret devamlı olduğuna göre muhacir adaylarının, hem dünya hem de ahirette büyük mükâfatı olan "mukaddes göç"e yeterli donanımla hazır olmaları hayati önem taşımaktadır.

Araştırmacı - Yazar
okaryagdi@yeniumit.com.tr

Dipnotlar

1. İbn Kesir, el-Bidaye ve'n-Nihaye, 3/85.
2. M. Fethullah Gülen, Prizma 3/38
3. Ali Şeriati, İslâm Sosyolojisi Üzerine, s. 50-51.
4. Bir peygamber sefere çıkarken, kendisini takip edeceklerde bulunmaması gereken hususları anlatıyor. Bunlardan birisi de *"inşasına başladığı, henüz tavanını tamamlamadığı bir ev"*dir. Zira o ev, kendisine ciddi bir ayak bağı olacak, aklı hep evinin eksikliklerinde olacaktır. (Bkz.: Buharî, Humus 8)
5. İbn Abdi'l-Berr, İstîâb 3/877, 4/1844; İbn Hacer, İsâbe 7/575

YENİ ÜMİT
Ocak - Şubat - Mart - 2009 / 83

IŞIK YAYINCILIK. TİC. A.Ş. ADINA SAHİBİ
Mustafa Talat KATIRCIOĞLU

GENEL KOORDİNATÖR
Dr. Ergün ÇAPAN

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ
Osman KARYAĞDI

İDARİ MERKEZ
İstanbul

YAYIN TÜRÜ
Yaygın Süreli

GÖRSEL YÖNETMEN
Engin ÇİFTÇİ

GRAFİK - TASARIM
Sinan ÖZDEMİR

YAYIN VE İLETİŞİM ADRESİ
Emniyet Mah. Huzur Sk. No: 5 Üsküdar / İSTANBUL
Tel: 0 (216) 318 10 00 - Faks: 0 (216) 422 41 40

MÜŞTERİ HİZMETLERİ
444 0 361
Tüm GSM operatörlerinden dakikası 1 SMS/kontör Sabit telefondan 0216 alan kodu eklenerek aranabilir.
(Her türlü abonelik işlemleriniz için arayabilirsiniz.)

Bir yıllık yurtiçi abone bedeli KDV dahil 20 YTL'dir. Yurtdışı abone bedeli, 1. Grup Ülkeler (Avrupa, Orta Asya, Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkeleri) 12 € 2. Grup Ülkeler (Uzak Doğu, Amerika, Güney Afrika ve Pasifik ülkeleri) 18 $ 3. Grup Ülkeler (Avusturalya ve Yeni Zelenda) ise 20 $'dır.

Abone olmak isteyenlerin abone bedelini; Işık Yayıncılık. Ticaret A.Ş. adına, her PTT şubesinden; 556 8324 nolu Posta çeki hesabına veya Bank Asya Anadolu Kurumsal Şubesi'nin; YTL olarak, 54053-40 numaralı, $ olarak, 54053-41 numaralı, € olarak 54053-42 numaralı hesabına yatırıp, dekontun fotokopisini, açık isim, adres ve telefon bilgileri ile hangi sayıdan itibaren abone olacaklarını belirten bir yazı ile abone merkezimize posta veya faks ile bildirmeleri yeterlidir.

ABONE VE DAĞITIM MÜDÜRLÜĞÜ
Emniyet Mah. Huzur Sok. No: 5 Üsküdar / İSTANBUL
P.K. 95 Üsküdar / İSTANBUL Tel: (0 216) 318 60 11
Faks: (0 216) 522 11 78

AVRUPA DAĞITIM
WORLD MEDIA GROUP AG- İsmail Küçük
Adres: SPRENDLINGER LANDSTR. 107-109, 630 69 OFFENBACH am MAIN
Müşteri Hizmetleri: 0049 69 300 34 111-112
Dağıtım Telefonu: 0049 69 300 34 103 Fax: 0049 69 300 34 105
dergiler@worldmediagroup.eu - dagitim@eurozaman.de

BASILDIĞI YER
Çağlayan A.Ş. Gaziemir/İZMİR
Tel: 0 232 252 20 97 Faks: 0 232 252 21 00

BAYİ DAĞITIM
DPP A.Ş.

BASIM TARİHİ
Aralık 2008

E-MAIL - WEB
www.yeniumit.com.tr • info@yeniumit.com.tr
Fiyatı: KDV Dahil 5,00 YTL

YAYIN İLKELERİ
- Gönderilen yazıların yayımlanmasına Yayın Kurulu karar verir.
- Yayımlanan yazıların her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.
- Yazılar 2500 kelimeyi geçmemelidir.
- Türkçeyi kullanmada itina gösterilmelidir.
- Faydalanılan kaynaklar, metin içerisinde.. meselâ, (Yazır 1983, 2: 560) gibi, yazarın soy ismi, kitabın yayın tarihi, varsa cilt ve sayfa numarası ile kısaca verilmeli, daha sonra, yazının sonunda liste hâlinde açık olarak belirtilmelidir. Kitap isimleri italik yazılmalıdır.
- Yazılar yayımlansın veya yayımlanmasın iade edilmez.
- Dergimizdeki yazılar, başka yerlerde kaynak gösterilerek yayımlanabilir.
- Yayımlanan yazılar için te'lif ücreti ödenir.

İÇİNDEKİLER

Dini İlimler ve Kültür Dergisi

Göç, yaratıldığı günden bu yana hiç durmak bilmeyen insanoğlu için umumî mânâda; insanlar arasında seçkinlerden seçkin aydınlık ordusu kudsîler için de hususî mânâda ve aynı zamanda medeniyet tarihini de yakından alâkadar eden önemli bir mefhumdur.

YAYSAT NO: 2009/1
ISSN 1300 - 2554
9 771300 255018 83
FİYATI: 5.00 YTL